

1 ÚVOD

1.1 Předmět, cíle a metody práce

Předkládaná diplomová práce by měla být příspěvkem k dějinám obnovené Jednoty bratrské, se zaměřením na misijní činnost v oblasti Kapska na přelomu 18. a 19. století. Moravané do zmíněné oblasti pronikají sice již v první polovině 18. století, nicméně k založení stálé misijní stanice v místě zvaném Bavianskloof dochází až po roce 1792. O soustavné misijní činnosti Jednoty můžeme hovořit až v momentě, kdy se jižní Afrika dostává po roce 1806 do rukou Velké Británie. Stalo se tak po předchozí nizozemské správě zdejší oblasti. V první čtvrtině 19. století tak vzniká v Západním Kapsku, a později také i ve Východním Kapsku, celá řada misijních stanic. Zvláštní pozornost bude věnována vzniku stanice v Grünekloofu/ Groenekloofu roku 1808.

Stěžejním pramenem této práce je deník¹ z průzkumné cesty misionářů Johanna Gottlieba Bonatze a Johanna Adolfa Küstera.² Je zdrojem informací o jejich putování z misijní stanice Gnadenthal do Kapského města a dále do Grünekloofu. Deník by nám měl přiblížit nejen to, jakým způsobem byly šířeny myšlenky obnovené Jednoty bratrské mezi místním domorodým kmenem Khoikhoi, ale je také dokladem nezbytné komunikace členů Ochránovské církve s místními správními úřady a vedením bratrského sboru.

Dalšími použitými prameny, které nám dokreslují životy již zmíněných obou misionářů, jsou především jejich životopisy.³ Bonatzův životopis byl nadiktován jinému ze spolubratrů, působícímu spolu s ním v tehdejší africké misii. Stalo se tak těsně před Bonatzovou smrtí v roce 1827. Küster, který pobyl v jižní Africe necelých 10 let, svůj životopis sepsal sám. Patrně se tak stalo při plném vědomí, což se také projevilo v rozsahu samém. Zemřel v Neudietendorfu (Durynsko) roku 1833.

---

¹ Termín *Diarium* lze překládat v tomto kontextu jako *deník z cesty*, či spíše *cestovní zpráva/ cestovní deník*. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*. Klein Lexikon von brüderischen Begriffen, Herrnhut Unitätsarchiv 2000, s. 21.; *Diarium – Tagebuch, meist Tagebuch einer Gemeinde. Die Pilgergemeinde in Marienborn verordnete im Dez. 1740, dass ab 1741 in jeder Gemeinde ein Diarium geschrieben werden sollte. Die Vorschrift ein Diarium zu führen entfiel in der Kirchenordnung (=KO) 1919.*; Více k pramenům obnovené Jednoty bratrské METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 113–268.

² Zpráva misionářů o přesunu z misijní stanice Gnadenthal do Grünekloofu je uložena v archivu obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu – *Reise-Diaria (1798–1886) – in Afrika, Diarium von einer Rocognoscirungs=reise von Gnadenthal nach grünen Kloof auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung*, r. 1808, ABU, Sign. R.15.Ma.13c.

³ Viz BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, 1773–1827, ABU, Sign. R.22.37.7.; KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, 1775–1833, ABU, Sign. R.22.40.19.

Zajímavým zdrojem poznatků jsou také dva další cestovní deníky⁴, které můžeme chápat jako doplňující pramenný materiál. První zpráva pochází z roku 1806⁵ a týká se cesty misionáře Küstera, podniknuté z Evropy do jižní Afriky. Druhá ze zpráv nám poskytuje informace týkající se Bonatzovy cesty z Kapska do Evropy roku 1822⁶. Rozbor pramenů je zakončen analýzou hlášení z misijní stanice Groenekloof z roku 1818.⁷

Prameny v obecnější rovině, stejně jako literaturu ilustrující současný stav bádání v souvislosti se zmíněnou problematikou, jsem se pokusila naznačit v úvodu k diplomové práci (podkap. 1.2 a 1.3). Zároveň jsem zahrнула do práce i kapitolu zaměřenou na stručné nastínění dějin obnovené Jednoty bratrské (kap. 2). Zmínila jsem v této kapitole nejdůležitější osobnosti, které stály jak u vzniku první osady v Herrnhutu, tak i u zrodu pozdější samostatné církve. Pozornost bych chtěla také věnovat následnému proniknutí myšlenek Jednoty do dalších zemí Starého kontinentu, stejně jako do zámořských oblastí mezi pohany.

Na zmíněnou kapitolu jsem navázala obdobně koncipovaným shrnutím dějin jižní Afriky v raném novověku (kap. 3) v souvislosti se vznikem provincie Kapsko a následným proniknutím myšlenek moravanů do africké divočiny.

Stěžejní kapitola je věnována misijní činnosti bratrů Bonatze a Küstera mezi kmenem Khoikhoi (kap. 4). Nejprve jsem nastínila život každého z misionářů zvlášť (podkap. 4.2 a 4.3), na což navazuje následné popsání jejich společné misijní cesty (podkap. 4.4). Kapitola je zakončena analýzou zprávy sestavené bratrem Bonatzem, Peterleitnerem a Steinem, kterou je třeba chápat jako hlášení z osady Grünekloof vycházející pravděpodobně z osadních deníků dané stanice (podkap. 4.5). Pochází z první poloviny roku 1818 a představuje tak zajímavý pramen, který vypovídá v mnohém o tom, jak se misijní stanice vyvíjela v prvním desetiletí své existence a také o vzniku dalších misijních stanic v Západním Kapsku.

Soustředit bych se chtěla především na dvě osobnosti z okruhu misionářů, které ve zmíněné misii v danou dobu působily – bratra Bonatze a Küstera, a to na základě shromáždění údajů k jejich životu v užším slova smyslu, a na základě dalších pramenů, ilustrujících určitou

---

⁴ Obě dvě zprávy lze označit jakožto *Reise-Diaria* – cestovní zprávy či deníky z cest misionářů, nikoli ve smyslu *deníků stanic* – označovaných jakožto *Diarien*.

⁵ *Reise-Diaria* (1798–1886) – nach Afrika, *Reise Diarium Küsters von Herrnhut nach Gnadenthal auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung*, r. 1806, ABU, Sign. R.15.Ma.13a.

⁶ Zmíněný deník z roku 1822 je také edičně zpracován v publikaci LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*. Eine kommentierte Anthologie Herrnhutischer Missionberichte von den Rändern der Welt am Beginn des 19. Jahrhunderts, Hildesheim – Zürich – New York 2009, (*Reise-Diaria* (1798–1886), *Reisebericht von Gruenekloof nach Herrnhut*, 1822), s. 333–338.; V originále je uložen v Archivu obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu – In: *Reise-Diaria* (1798–1886) – von Afrika, *Reisediarium des Brüder Bonatz vom Caap der guten Hoffnung bis Herrnhut und der Oberlausitz*, r. 1822, ABU, Sign. R.15.Ma.13b.; Tiskem vyšel deník roku 1823 v rámci *Nachrichten aus der Brüdergemeine – Bericht von der Reise des Br. Johann Gottlieb Bonatz von Gruenekloof in Südafrika nach Herrnhut im Jahr 1822*. In: ABU, NBG 1823, Heft 2, s. 217–223.

⁷ *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*. In: NBG 1820, Heft 1, Christoph Ernst Genft, Gnadau 1820, s. 5–20.

životní situaci, do které se obě osoby v souvislosti se založením druhé misijní stanice v Grünekloofu dostaly. Jde o sondu do života misionářů v tehdejší kapské misii, přinášející sice na první pohled množství údajů, které se mohou zdát z hlediska života obou osob druhotné, ale svým způsobem osvětlují kulturně-společenské prostředí, v němž oba misionáři působili. Hlavním rysem naznačené biografické metody je přístup ke společenské skutečnosti prostřednictvím poznatků o životě jedince za předpokladu, že společnost – v našem případě úzce vymezená skupina osob definující své propojení na základě společného vyznání víry, životního stylu a hodnot s tím spojených, se skládá z jedinců, kteří mají své osobité zájmy a názory. Při studiu pramenů vzešlých z činnosti obnovené Jednoty bratrské za použití induktivní a následné deduktivní metody však spíše narážíme na to, že je význam jednotlivců potlačen ve prospěch vyzdvižení významu zmíněné církve jako celku.

V diplomové práci vycházím při použití zmiňovaných metod historické práce z toho, že určitá událost, v mém případě založení druhé misijní stanice v Kapsku, byla dílem uvědomělé činnosti konkrétní skupiny úzce propojených osob s tím ohledem, že činnost jedinců – konkrétně misionáře Bonatze a Küstera – je nepostradatelnou součástí dějinných událostí, a taktéž nepostradatelným elementem ve prospěch osvětlení a výkladů jednotlivých postojů a zájmů zmiňované skupiny. Za nezbytné jsem tedy považovala blíže poznat, kdo byli oni jedinci, kteří se na dějinné události podíleli.⁸

Zmíněné prameny bych ráda nejprve jednotlivě analyzovala v příslušných kapitolách, vážících se k misijní činnosti obou misionářů, a následně bych je na základě užití komparativní metody srovnala v závěru po stránce formální i obsahové.

Do přílohy k diplomové práci je také zahrnut celkový přepis deníku, doplněný o poznámkový aparát. Zbylé prameny jsou citovány v původním znění jako výňatky. V příslušné ediční poznámce jsou shrnuta pravidla transkripce textu a uvedeny příručky, podle nichž byl přepis koncipován.

---

⁸ Zmiňované metody historické práce popisuje přehledně HROCH, Miroslav a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985, zejm. s. 234–235, 245–249.

1.2 Prameny⁹ k misijní činnosti obnovené Jednoty bratrské

1.2.1 Relace

1.2.1.1 Vznik a vývoj relací

Jeden z nejdůležitějších pramenů obnovené Jednoty bratrské představovaly tzv. relace (*Gemeinnachrichten*)¹⁰. Vycházely jednou za měsíc. Byly nejčastěji předčítány v rámci obecních dnů (*Gemeintagen*) za účasti členů církve a jejich přátel (*Freunden*).

Relace se vyvinuly z tzv. obecního deníku (*Gemeindiarium/ Gemeinhausdiarium/ Jüngerhausdiarium*), který byl zaveden v bratrské obci¹¹ v roce 1747. Byl ručně rozmnožován a obsahoval chronologicky seřazené události po jednotlivých dnech dané osady (*Gemeinort*). Zahrnoval tedy vnitřní koloběh, jehož dodržování hrabě Zinzendorf na svých cestách kontroloval. Byla do něho zaznamenávána shromáždění, slavnosti, konference, návštěvy, cesty atd. Částečně pak obsahoval také popisy těchto událostí.

Tzv. týdny (*Wochen*), jakožto přílohy obecního deníku, vycházely 53x do roka. Obsahovaly většinou Zinzendorfovy promluvy, a dále kázání, synody, výroční zprávy, básně, dopisy a hlášení z misijních stanic. Tato hlášení získávala daná osada od jednotlivých misionářů a většinou obsahovala deníky a krátké životopisy zesnulých členů. Pro vedení

⁹ Typologii pramenů uvádí např. KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*. Misijní projekty Tovaryšstva Ježíšova a obnovené Jednoty bratrské v koloniální Americe, Praha: NLN 2007, s. 17.; Je třeba rozlišovat tři základní skupiny pramenů vzešlých z činnosti obnovené Jednoty bratrské. První skupina je tvořena písemnostmi, které byly určeny pro širší veřejnost, ale pro studium misijní činnosti nejsou primárním pramenem. Mezi ně můžeme zařadit např. veřejná prohlášení, edice dopisů, oficiální historie, adt. Do druhé skupiny pak patří prameny informativní povahy – tzn. mnou sledované cestovní a osadní deníky, zprávy z osad, životopisy, dopisy, které nebyly určeny pro vedení církve atd. Měli informovat s jistou pravidelností ostatní členy Jednoty. Poslední skupinu představují dokumenty, které mají téměř až důvěrný charakter, jako jsou pamětní spisy a některé dopisy.

¹⁰ Relace bývají také někdy překládány jakožto zprávy pro bratrské sbory či církevní zprávy. Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století, Praha: Kalich 2009, s. 390.; ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Christian David*. Zakladatel obnovené Jednoty bratrské, Suchdol nad Odrou 2012, s. 318.

¹¹ *Gemeine* – zprvu označení, které bylo užíváno jak pro pojmenování jednotlivých místních obcí Ochránovských bratří (pro které se pak užívá varianta s „d“ – př. Ortsgemeinde, Stadgemeinde, Landgemeinde = obec, osada), tak především jakožto označení obnovené Jednoty bratrské, ve smyslu *společenství věřících/ církve*. Zinzendorf užíval tento pojem také v rovině *die Gemeinde Christi* – obec Kristova, jakožto sepětí všech duší, náležejících Bohu. Vedle pojmu *Gemeine* se také užíval v 18. století termín *Gemeinde*, a to ve stejném významu. Později se ve spisovné němčině ujal termín *Gemeinde*, zatímco v obnovené Jednotě bratrské se výlučně začal používat termín *Gemeine* – církev. Až ve druhé polovině 20. století se prosadilo v obnovené Jednotě bratrské oficiální užívání termínu *Gemeinde* – ve smyslu *Brüdergemeine* – společenství věřících. Stalo se tak na základě církevního pořádku z roku 1959 (KO 1959). Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 26–27.

deníků byly v jednotlivých osadách ustanoveny speciální osoby, které měly tyto zprávy odesílat vždy v prvním týdnu daného měsíce.

Po Zinzendorfově smrti bylo v roce 1764 na generálním synodu v Marienbornu (Sasko-Anhaltsko) rozhodnuto nejen o budoucím směřování a řízení bratrské obce, ale také o tom, jakým způsobem se bude nadále pokračovat v psaní obecních deníků (*Gemeindiarien*). Jejich název byl nahrazen termínem relace (*Gemeinnachrichten*), ale jejich charakter se nezměnil. I nadále představovaly nejdůležitější způsob komunikace této skupiny. Každé vydání obsahovalo promluvy, kázání, zprávy z misijních stanic (*Missionstationen*), anebo osad (*Gemeinorten*).

Cílem těchto zpráv bylo zajištění jednotného vývoje Ochranské církve vzhledem k rozštěpenosti organizace a jejího celosvětového působení. Informují nás, a ve své době informovaly zbylé členy, nejen o šíření myšlenek obnovené Jednoty bratrské, ale i o obtížích a těžkostech, se kterými se potýkali jednotliví členové, což vytvářelo jakýsi pocit solidarity.

Aby byly udržovány vlastní dějiny obnovené Jednoty bratrské, objevují se ve zprávách vždy také hlášení ze starší doby, a někdy jsou do relací zahrnuty i životopisy, které již jednou byly vydány.

1.2.1.2   Systém vyhotovování zpráv

Od roku 1755 byly obecní deníky psány 5 až 7 člennou skupinou písařů. Zmínění písaři museli absolvovat k tomu určený seminář v Barby u Magdeburgu. Jeden písař vyhotovoval až pět kopií a měl i další pomocný personál, dokonce i ženy.

Zmíněné exempláře byly dále rozesílány jak po Evropě, tak i do zámoří. Příjemci pak tyto zprávy dále opisovali – tzn., že např. v dánském Christiansfeldu byl vytvořen exemplář pro Stockholm. Každý exemplář cirkuloval podle pevně stanoveného plánu mezi více osadami a měl předurčené posluchačstvo, které se scházelo na společném shromáždění osady, či v malé skupině diaspory.

1.2.1.3 Okruh čtenářů relací

Relace nebyly určeny pro osobní potřebu, ale ke společnému předčítání. Právě v něm spočívala obrovská hodnota těchto zpráv, neboť tím byla pojištěna jednota poselství. Záleželo také na lektorech, těch, co zprávy předčítali, aby podle svého uvážení dané obecní zprávy zkracovali, popř. udělali výběr látky, která má být přečtena.

Relace obsahovaly i části určené pouze pro okruh vedení. Označovány byly jako *Specialia*. Roku 1786 byl dokonce v obecních zprávách uveřejněn návod jak postupovat, aby se relace nedostaly do neoprávněných rukou – např. při obdržení relací měli příjemci ihned zkontrolovat obsah a poslat nazpět potvrzení o přijetí. Taktéž bylo v tomto návodu poukázáno na to, že neoprávněné osoby nemají ve shromáždění při předčítání zpráv co dělat, což se postupem času také změnilo a už od konce 18. století bylo dovoleno *přátelům* Jednoty, aby se těchto shromáždění účastnili. Museli však složit slib mlčenlivosti.

V roce 1789 bylo nařízeno, že relace mají být rozděleny na dvě části. První část měla zůstat jako doposud pro potřebu obce a druhá část pak mohla být čtena i cizími osobami, které do obce oficiálně nepatřily. Stalo se tak především díky narůstající obavě z toho, že by se interní zprávy mohly dostat do nesprávných rukou.

1.2.1.4 Rukopis nebo tisk? Aneb šíření relací

Do roku 1817 byly relace šířeny výhradně rukopisně, neboť byly chápány ve své podstatě jako shrnutí důvěrných informací, které nebyly určeny širší veřejnosti. Dalším z možných důvodů rukopisného šíření byla skutečnost, že rukopisy byly poštou hůře kontrolovatelné, nežli tištěné zprávy.

Bohužel ochrana informací na druhou stranu znamenala pomalejší šíření zpráv. Někdy docházelo ke stížnostem, že zprávy už nejsou aktuální, ba právě naopak velmi zastaralé, což bylo hlavním důvodem přechodu k tištění zpráv po roce 1818. Synod z roku 1818 došel k závěru, že v budoucnu bude sice nadále část relací rukopisná, ale větší část již tištěná. Tento problém se však týkal výhradně výše zmíněných zpráv. Ostatní díla spjatá s obnovenou Jednotou bratrskou vycházela tiskem již v 18. století¹², neboť už sám Zinzendorf si byl vědom

---

¹² Mezi zmíněná díla, která vyšla tiskem již v 18. století, patří především spis o dějinách Grónska CRANZ, David. *Historie von Grönland enthaltend die Beschreibung des Landes und die Einwohner etc. insbesondere*

toho, že media vytvářejí veřejné mínění a za důležité považoval podat nezkreslený obraz o bratrské církvi. Byla dokonce vydána i příručka pro misionáře, která přesně stanovovala, jak jednat a zodpovídat dotazy osob stojících mimo Jednotu.

K tisku knih využívala bratrská obec tiskárnu v Barby. Tisklo se nejen v němčině, ale i holandštině, dánštině, švédštině a angličtině – tzn., že po jazykové stránce se zaměřovali hlavně na nebratrské publikum.

Na počátku 19. století se došlo k závěru, že tisk je mnohem méně nákladný, než se předpokládalo, a že především zaručí větší publikum, než dosud. Na základě usnesení synodu z roku 1817/ 1818 byla část zpráv tištěna pod titulem *Nachrichten aus der Brüdergemeine* a zbylé *Gemeinnachrichten* byly i nadále psány ručně. To se týkalo protokolů z kazatelských konferencí, relací, hlášení z diaspor a životopisů, které nebyly určeny k vytištění. Teprve až od roku 1848 byly *Gemeinnachrichten* tištěny jako celek. Odbyt relací však nebyl, především díky vysoké ceně, tak velký, jak se očekávalo, a proto okruh čtenářů byl i nadále tvořen především členy bratrské obce.

1.2.1.5 Redakční činnost

Redakce ležela v rukou Zinzendorfových až do jeho smrti v roce 1760. Poté byly zprávy nejprve revidovány užší konferencí, která k tomu udělala potřebné poznámky. Písaři z toho udělali výtah a poté bylo vše projednáno na jakémisi obecním sněmu obnovené Jednoty bratrské (*Gemein-Tag*).

Roku 1780 byl postaven do čela redakce Peter Mortimer. Vedle něj jmenoval synod roku 1801 ještě Carla Friedricha Stückelberga, který se stal jakýmsi odpovědným redaktorem. Po jeho smrti zaujal toto místo Ludwig Christian Friedrich von Schweinitz.

Úkolem redakce bylo vybrat nejdůležitější informace ze zasílaných textů, sestavit výtah a redakčně jej upravit. Vedení Jednoty tak zůstávala výhradní kontrola nad texty. Redakce však byla pod neustálým tlakem, protože ročně musela vyprodukovat 12 velkých čísel a vedle toho ještě 53 tzv. *týdnů*.¹³

---

die Geschichte der dortigen Mission der Evangelischen Brüder zu Neu-Herrnhut und Lichtenfels. Mit acht Kupfertafeln und einem Register, Barby – Leipzig 1765/ Hildesheim 1995; Dále např. OLDENDORP, Christian Georg Andreas, *Geschichte der Mission der evangelischen Brüder auf den caribischen Inseln S. Thomas, S. Croix und S. Jan*, Barby 1777/ Hildesheim 1995. Podrobný soupis dobových pramenů, jakožto i soupis literatury k dějinám obnovené Jednoty bratrské uvádí METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich. Die Herrnhuter Brüdergemeine als globale Gemeinschaft 1727–1857*, Göttingen 2009, s. 283–326.

¹³ Problematikou relací jakožto pramene k dějinám obnovené Jednoty bratrské se zabývá především METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 147–178.

1.2.2 Deníky

Prvním typem deníků jsou tzv. cestovní deníky (*Reise-Diarien*), které je třeba chápat jako zprávy o cestách misionářů z Evropy do zámoří, z misie nazpět do Evropy, či o přesunech mezi jednotlivými misijními stanicemi. Zmíněné zprávy byly mnohdy součástí příloh k relacím.

Vedle výše zmíněných cestovních deníků se zachovaly ještě tzv. osadní deníky (*Diarien*), v kterých je popisován vnitřní chod misijní stanice. Byly pravidelně odesílány z misie do Evropy, aby byly posléze taktéž zahrnuty do relací. Osadní deníky jsou velmi důležitým pramenem znázorňujícím každodennost osady či misijní stanice. Dozvídáme se v nich často do detailu o nejrůznějších slavnostech, křtech a návštěvách. Primárně měly osadní deníky, zasílané do Evropy ve formě zpráv (*Berichten*), informativní charakter. Záleželo také na zapisovateli, popř. zapisovatelích, co z daných událostí vyzdvihli a následně do zprávy zakomponovali. V případě, že si písaři nebyli jisti, zda dané události mohou být zaznamenány, obraceli se přímo na redakci, která text upravila odpovídajícím způsobem.¹⁴

---

¹⁴ Tamtéž, s. 147–178.

1.2.3 Životopisy

1.2.3.1 Bratrská církev jakožto „Společenství vyprávěcích“

Dalším důležitým pramenem, vzniklým z činnosti obnovené Jednoty bratrské, jsou životopisy (*Lebenslaufen*), jakožto učebnice narativní teologie. Sepisovali je členové obnovené Jednoty bratrské buď před smrtí, anebo před nějakým významným životním krokem či událostí. Touto událostí mohl být např. porod či nastoupení nějaké cesty.¹⁵ Všechny ochranovské životopisy byly psány výslovně s tím úmyslem, že budou předčítány i jinak zveřejňovány. Toho si byli vědomi i samotní tvůrci zmíněných životopisů. Většinou byly předčítány také při pohřbu zesnulého člena obce.

Pro pochopení společného vyznání víry a hodnot Bratrské církve v rovině centrální, stejně jako pro lepší poznání jejího celosvětového působení, jsou samozřejmě stěžejní relace. Kontinuální výměna informací obsažených v relacích posilovala jakýsi pocit pospolitosti a vzájemné solidarity. Zprávy misionářů týkající se úspěšného obrácení pohanů na víru posilovaly samozřejmě činnost ostatních členů v rámci jejich misijního snažení. V relacích byly také zveřejňovány zmíněné životopisy zemřelých Bratrů, ale i Sester.

Víra Ochránovských bratrů byla formována na základě vnitřního prožitku. Společenství bylo do jisté míry založeno na těchto prožitcích a zkušenostech. Také proto zaujímala vzájemná komunikace v rámci obce přední místo. Sdílení prožitků bylo založeno na nepřetržité výměně náboženských zkušeností. Členové tak byli vyzýváni k aktivní účasti na náboženském dění.

Vedle nejrůznějších liturgických společných setkání obce, jako byly večeře Páně (*Abendmahl*), hodiny zpěvů (*Singstunde*)¹⁶ a sborové dny (*Gemeintag*), se setkávali jednotliví členové v oddělených skupinách – tzv. chórech (*Chor; Chöre*). Účelem těchto setkání byla společná modlitba a výměna vnitřních prožitků. Později se ještě vytvářejí tzv. bandy (*Banden*), které je nutno chápat jakožto dobrovolné sdružení tří až osmi osob stejného pohlaví. V rámci těchto skupin pak docházelo k pravidelnému vzájemnému sdělování vnitřních náboženských prožitků. Vedle již zmíněných možností setkávání komunity se v rámci obce konaly i nejrůznější slavnosti. Všechny tyto příležitosti ke komunikaci byly

¹⁵ Srov. KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 16.

¹⁶ Singstunde – hodiny zpěvů – byly zpívané bohoslužby, které se konaly většinou v podvečer, aby se tak lidé před spaním povzbudili společně písněmi za varhanního doprovodu. Byly zavedeny Zinzendorfem 11. května 1727. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 49.; ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 133.

základem duchovního sepětí členů Bratské církve i v 19. století.

Důležitou součástí komunikace, díky které se formovalo a posilovalo vzájemné porozumění v rámci obce, bylo psaní vlastních životopisů. Životopisy byly zveřejňovány po smrti daného člena. Bratská obec sebe samu chápala jakožto „společenství vyprávějících jedinců“. Sbíráni a následné šíření jednotlivých životních příběhů a postojů tvořilo společnou paměť obce a tím zabezpečovalo i její kolektivní identitu.¹⁷

1.2.3.2 Pietismus – oživení tradice psaní životopisů

Psaní životopisů nebylo čistě bratrskou zvláštností. Navazovalo na starší křesťanskou tradici prosazovanou již Augustinem, která spočívala v sepisování vlastních zbožných zkušeností a zápasů, které jedinec každodenně zakoušel.¹⁸

Pietismus¹⁹, jakožto duchovní obnova, vzešla z německého luterství na konci 17. století a rozšířila se i mezi jiné *národy*. Důraz byl kladen na čistou doktrínu a svátosti, jakožto rozhodující prvky křesťanského života. Role laika spočívala před tím ve zcela pasivním přijímání dogmat, které mu byly předkládány z kazatelny, věrné účasti na svátostech a církevních rituálech. To však nemohlo mít úspěch v době zdevastované třicetiletou válkou, která nutně potřebovala náboženské probuzení. S přibývajícím časem nabyl pietismus různých forem. Všem jeho projevům však zůstal společný především mystický ráz s důrazem na emocionální zkušenost. Projevilo se to především v důrazu na čistotu života a aktivní dobročinnost. Středem zájmu pietismu byli právě utiskovaní jedinci. Důležité bylo také znovuoživení učení o kněžství všech věřících. Díky němu začali věřící hrát v církvi aktivní úlohu, číst bibli, modlit se a sdílet svoji víru se stejně smýšlejícími přáteli na setkáních mimo chrám. V pietismu byl patrný vliv novokřtěnců, mystická zbožnost římských katolíků i jakési anglické puritánství. Otcem pietismu byl luterský kněz Philip Jacob Spener, jenž se narodil v Alsasku roku 1635. Byl autorem děl *Pia desideria* a *Pravá evangelická církev*, která vzbudila v tehdejší světě značný rozruch. Útočil v nich především na světskou moc, vyžadoval, aby kázání byla zbožnější a méně učená. Sympatizoval s anglickým puritánstvím, neboť odmítal divadlo, tanec, karty a vyzýval k umírněnosti v jídle, pití i v oblékání. Spener působil jakožto dvorní kazatel v Drážďanech (1686) a poté i v Berlíně (1691), kam odešel na pozvání braniborského kurfiřta Friedricha, a kde působil v rámci proboštsví sv. Mikuláše. Zde

¹⁷ Více jak deset tisíc životopisů je uloženo v centrálním archivu obnovené Jednoty bratské v Herrnhutu. Přibližně jedna třetina těchto životopisů je zveřejněna v relacích. Srov. METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 194.

¹⁸ Tamtéž, s. 191–198.

¹⁹ Pietismus – z lat. pietas = zbožnost. Srov. ČAPEK, Vladimír. *Historie Bible*, Praha 1990, s. 95.

také roku 1705 zemřel. Skutečným místem rozvoje pietismu se pak stala na konci 17. století univerzita v Halle.²⁰

Již v 18. století dochází k tomu, že jsou životopisy předních stoupenců pietismu vydávány tiskem, aby tak sloužily jako vzor zbožného života. Mezi přední osobnosti pietismu patřil vedle Spenera, také August Hermann Francke²¹.

Pietismus s sebou přinesl i znovuoživení starší tradice založené na psaní vlastních autobiografií. V centru pietistické zbožnosti stál bezprostřední vztah jedince k Bohu. Určujícími nebyly instituce a dogmata, ale osobní zkušenost.²² Na rozdíl od hallského pietismu, který byl celkově dosti pochmurný, se vyznačovala bratrská zbožnost jakýmsi optimismem. Byla ještě více soustředěna ke Kristu, zvláště k jeho oběti na kříži.²³

1.2.3.3 Životopisy v obnovené Jednotě bratrské

1.2.3.3.1 Vznik a vývoj životopisů

Se psaním životopisů se začíná v Herrnhutu ve větší míře až koncem 40. let 18. století. Souvisí to se vznikem hřbitova na Hutbergu (*Boží pole*) v roce 1730, kde byli však pochováváni jen přijatí členové bratrského společenství. Všichni ostatní byli i nadále pohřbíváni v Berthelsdorfu.²⁴ Od poloviny 18. století je pak psaní vlastních autobiografií již zcela běžnou záležitostí.

Už od počátku vzniku Herrnhutu v roce 1722 měli moravští exulanti povinnost psát jakési krátké zprávy. V těchto zprávách bylo zpravidla zahrnuto, co vedlo dané osoby k tomu, že opustily svůj domov. O zavedení psaní těchto zpráv se zasloužil hrabě Zinzendorf. Nutnost zavedení krátkých autobiografií vyvstala především v souvislosti se stížnostmi okolních vrchností, kterým musel Zinzendorf čelit. Důvodem nespokojenosti okolních majitelů panství, bylo především to, že nově založený Herrnhut odlákával jejich poddané. V těchto zprávách bylo především zdůvodňováno, že moravští exulanti byli donuceni k odchodu a bylo nutné jim v této souvislosti poskytnout útočiště. Staly se tak písemným dokladem pro případ budoucích stížností a nesnází.

²⁰ Více k pietismu WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, Jindřichův Hradec 2000, s. 12–16.

²¹ August Hermann Francke (1663, Lübeck – 1727, Halle) – profesor na univerzitě v Halle, kde také založil sirotčinec, misijní školu – *Collegium Orientale* (založenou roku 1710), která byla vzorem pozdějších moravských seminářů, dále se zasloužil o vznik biblického ústavu a tiskárny. Srov. ČAPEK, Vladimír. *Historie Bible*, s. 97.; KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 107.

²² Srov. METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 198–208.

²³ ČAPEK, Vladimír. *Historie Bible*, s. 97–98.

²⁴ Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 199.

Dne 22. června roku 1747²⁵ nařídil Zinzendorf, aby umírající členové před svou smrtí sepsali krátkou zprávu, týkající se jejich života, kterou by se důstojně rozloučili s ostatními členy obce. Téhož dne byla, před samotným pohřbem zemřelého bratra Emersona²⁶, přečtena krátká stať o jeho životě v rámci večerní hodiny zpěvů.

V 18. století byly životopisy tvořeny zpravidla šesti stranami v osmerkovém formátu. Ve století následujícím se pohyboval rozsah mezi šesti až patnácti stranami, ale objevovaly se i životopisy rozsáhlejší, které měly v některých případech až sto stran.

Ochranovské životopisy svým způsobem navazují na tradici luteránských pohřebních kázání. Zmíněná pohřební kázání zažívala v 18. století jistý úpadek po předchozí oblibě v období po třicetileté válce. Ve srovnání s životopisy zahrnutými do pohřební řeči, strukturovanými podle předem stanoveného vzoru a dobových tendencí, postrádaly životopisy Ochranovských bratří onu reprezentativní funkci. Bratrská církev kladla důraz na individuální zbožnost, což se samozřejmě v tomto prameni odráží, a liší se od zbožnosti zahrnuté zpravidla v pohřebních kázáních. Ve funerální homiletice je patrný zásah ze strany tvůrce kázání, kterým nebyla osoba totožná se zemřelou osobou. Nutno dodat, že v bratrských životopisech občas docházelo také k tomu, že byl autor odlišný od zemřelé osoby. Stalo se tak většinou v případech těžké nemoci daného člena, kdy docházelo k nadiktování textu jiné osobě. Takovéto životopisy jsou zpravidla méně autobiografické. Bohužel míra autobiografičnosti životopisů je často poznamenána prepisy těchto textů. Není tedy možné ve většině případů zjistit, co bylo přesně vypuštěno, popř. zdali byl text upraven, či ponechán zcela v původní podobě.

Členové obnovené Jednoty bratrské byli přesvědčeni, že vše, co zažijí a během svého života učiní, má nějaký hlubší význam a vede k budoucí spáse. Byli tedy povinni k tomu, aby své spolubratry podrobně o věcech informovali a poskytli tak svým žijícím stoupencům příklad, ať už pozitivní, tak i negativní. Svým způsobem v tomto počínání navazují bratrské životopisy na tradici katolické hagiografie, i když oproti katolickým životopisům obsahují bratrské životopisy i vylíčení negativních vlastností daného jedince. Vznikaly tak spíše příběhy o životě zemřelých spolubratrů, které měly být psány značně populárně. Životopisy tedy vznikaly s tím úmyslem, aby byly čtivé a uspěly nejen u dospělých členů, ale i u dětí, které s nimi měly být od útlého dětství seznamovány a měly se tak poučit z příběhů jiných.²⁷

---

²⁵ Nařízení je zahrnuto v obecním deníku z roku 1747 – viz: ABU, *Jüngerhausdiarium*, 22. Juni 1747.

²⁶ Bratr Emerson pocházel z Norska a působil v Herrnhagu ve Wetterau, kde také roku 1747 zemřel. Srov. METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 209.

²⁷ Tamtéž, s. 208–211.

Od roku 1752 byly do deníků jednotlivých obcí zahrnuty i krátké zprávy o životě zemřelých osob. V roce 1755 byla pro tyto zprávy určena zvláštní rubrika nazvaná *Personalia*. Životopisy v ní obsažené měly zpravidla do osmi stran. Posléze byly tyto zprávy přepisovány třetí osobou. Od roku 1757 byly v rámci obecních deníků zveřejňovány také zprávy psané v *ich-formě*. Tato forma po roce 1760 zcela převládla. Ručně psané relace, které po roce 1764 nahradily zmíněné obecní deníky, obsahují zhruba tři tisíce takovýchto životopisů. Z tohoto množství je polovina tvořena ženskými a polovina mužskými autobiografiemi.

Jak už bylo uvedeno, v roce 1818 došlo k tomu, že část relací začala vycházet tiskem pod názvem *Nachrichten aus der Brüdergemeine*. Jakožto *Gemeinnachrichten* byly označovány relace, které vycházely i nadále v rukopisné verzi. V nich byly také zahrnuty životopisy, jež nebyly určeny k vytištění. Teprve až po roce 1848 byly relace (*Gemeinnachrichten*) tištěny jako celek. Ve zmíněných tištěných relacích bylo zveřejněno 1122 životopisů, z toho 686 mužských a 436 ženských.²⁸

---

²⁸ Tamtéž, s. 211–212.

1.3 Stav bádání

V souvislosti se vznikem obnovené Jednoty bratrské je třeba zmínit i literaturu, která se dotýká vztahu této nové církve ke starší Jednotě bratrské. Ze starších prací, které byly věnovány zmíněné problematice a vyšly v českém překladu, je třeba uvést pojednání *Josefa Theodora Müllera* s názvem O souvislosti církve bratrské se starou Jednotou Bratří českých, ČČM 1885. Od stejného autora je pak spis věnovaný Mikuláši Ludvíku Zinzendorfovi, jakožto vůdčí osobnosti pozdější Ochranovské církve, s názvem Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche, Leipzig 1900. Vztahu již zmíněného hraběte Zinzendorfa ke Komenskému a jeho odkazu se věnuje *F. M. Bartoš*, Komenský a Zinzendorf, RS 1929. K otázce návaznosti obnovené Jednoty bratrské na starou předbělohorskou Jednotu bratrskou, jakožto otázce značně problematické, se vyjadřuje i *Markéta Křížová*, Ideální město v divočině, Misijní projekty Tovaryšstva Ježíšova a obnovené Jednoty bratrské v koloniální Americe, Praha: NLN 2007, s. 24. Obdobně pak *Markéta Křížová*, Herrnhut-Ochranov a tradice staré Jednoty bratrské, Husitský Tábor 13, 2002, s. 169–183.

Emigrační vlně se věnuje v obecnější rovině *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace XVIII. století, I. Chotěboř 1911. Českou emigraci směřující do oblasti Saska popsal také *Georg Loesche*, Die böhmischen Exulanten in Sachsen, JGPÖ 42 až 44, 1923. Obdobně pak zpracoval emigrační vlnu do Německa v 17. a 18. století *Ed. Winter*, Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. u. 18. Jahrhundert, Berlin 1955. K nejnovějším pracím věnujícím se zmíněné emigraci, týkající se konkrétně odchodu českých emigrantů do Berlína v 18. století, patří publikace *Edity Štěřikové*, Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století, Praha 1999. Za zmínku stojí i další z knih *Štěřikové* s názvem Exulantská útočiště v Lužici a Sasku, Praha 2004. Pobělohorskou náboženskou persekucí a emigrací se *Štěřiková* zabývá i v rámci knihy s názvem Stručně o pobělohorských exulantech, Praha 2005.

Vzniku Herrnhutu, jakožto první obce moravských exulantů v Sasku, stejně jako vůdčí osobnosti jejího zakladatele – Kristianu Davidovi, byla věnována v literatuře pozornost hned několikrát. Ze starších autorů se zabýval postavou Kristiana Davida především *Theodor Bechler*, Christian David 1690–1751. Des Herrn Knecht. Der Erbauer Herrnhuts. Ein Lebens- und Zeitbild. Gabe zum 200jährigen Jubiläum der Brüdergemeine am 17. Juni 1922. In: Lebensbilder und der Brüdergemeine, Heft 4. Herrnhut 1922. Emigrantům z oblasti Suchdola nad Odrou se věnuje i *Gustav Adolf Řičan*, Moravští bratři ze Suchdolu, Suchdol nad Odrou 1992. Dále jsou k dispozici dvě novější diplomové práce, vzniklé na univerzitě v Lipsku,

kteře se také zabývají z různých úhlů Christianem Davidem – viz *Tilo Kirchoff*, *Zum Briefcorpus Christian David*, Diplomarbeit, Leipzig 1994. (Universität Leipzig, Theol. Fakultät), obdobně pak *Steffen Klug*, *Christian David (1692–1751). Ein Forschungsbericht*, Diplomarbeit, Leipzig 1993. (Universität Leipzig, Theol. Fakultät). Přínosná je také studie *Markéty Křížové* s názvem *Building a new identity: the first decades of existence of the Moravian Church*, in: *Menschen - Handlungen - Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice (Jihočeská univerzita) 2001, s. 407–422, zabývající se vývojem Moravské církve v jejích počátcích. Za pozornost stojí také jedna z novějších studií *Křížové* - *Vyprávění otců a dědů. Obnovení Jednoty bratrské ve světle ochranovských pramenů*, in: *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem (Albis International) 2007, s. 289–309. Dílčí články pak byly uveřejněny ve Sborníku z V. konference Moravian, která se konala v roce 2009 v Suchdole nad Odrou, jakožto sídle Historicko–vlastivědné společnosti Moravian. Se svým příspěvkem na téma *Otázky možného příbuzenství Christiana Davida (nar. 1692) a Andrease Grossmanna (nar. 1704)* vystoupil *Martin Pytr*. V minulém roce pak vyšla zatím nejnovější publikace, jejíž autorkou je *Edita Štěříková*²⁹, *Christian David. Zakladatel obnovené Jednoty bratrské*, Suchdol nad Odrou 2012.

Založení Herrnhutu, stejně jako Davidovi, je pak věnována pozornost i v rámci monografie zabývající se duchovním vůdcem Ochranovských bratří – Mikulášem Ludvíkem Zinzendorfem. Jde o jedinou biografii hraběte Zinzendorfa, která vyšla v českém překladu, s názvem *Hrabě Zinzendorf*. Autorem této knihy je *John R. Weinlick* (1908–1980), který byl v letech 1946–1976 profesorem církevních dějin na Moravian Theological Seminary v Bethlehemu v Pensylvánii. Jako duchovní Jednoty bratrské působil také např. v Severní Karolině. Spis zachycuje celý Zinzendorfův život, jeho spojení s německým pietismem, počátky v Ochranově, experiment komunitního křesťanského života, rodinné pozadí, vzdělání a krátkou úřední kariéru. Dále je popsána Zinzendorfova pout' po Evropě a jeho návštěva bratrských kolonií v Americe. Monografie vyšla v roce 2000 v Jindřichově Hradci. Zinzendorfův životopis sepsal jako první *August Gottlieb Spangenberg*³⁰, *Leben des Herrn*

---

²⁹ Edita Štěříková v minulém roce vydala vedle výše zmíněné publikace ještě monografii, ve které se věnuje postavě grónského misionáře Matouše Stacha – viz ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Matouš Stach: 1711 – 1787, grónský misionář, exulant z Mankovic*, Suchdol nad Odrou 2012.; Stachovi byla věnována také pozornost v rámci poslední – VI. mezinárodní konference Moravian, která se konala 19.–21. října 2012 v Suchdole nad Odrou pod záštitou Historicko–vlastivědné společnosti Moravian. Vedle Moravských bratřů, kteří působili v polárních oblastech, byl věnován prostor také misiím v Karibiku, Českému Rixdorfu, v neposlední řadě také i Martinu Schneiderovi.

³⁰ August Gottlieb Spangenberg (1704–1792) se připojil k obnovené Jednotě bratrské v roce 1733. Působil mnoho let v Americe. Roku 1744 se stal biskupem. Po Zinzendorfově smrti se stal nejvýznamnější vůdčí

Nicolaus Ludwig Grafen und Herrn von Zinzendorf und Pottendorf, Barby 1773–1775. Reprint In: Nicolaus Ludwig von Zinzendorf. Materialien und Dokumente. Reihe 2, Bd. III/IV. Hrsg. Erich Beyreuther und Gerhard Meyer. Hildesheim 1971. Mládí hraběte se věnoval např. *Erich Beyreuther*, *Der junge Zinzendorf*. Marburg a.d. Lahn 1957, 2. Auflage. Zinzendorfovým vztahem k Ochranovským bratřím, obnovením Jednoty bratrské, stejně jako prameny k dějinám bratrského spolku v prvních letech jeho existence, se zabýval *Josef Theodor Müller*, *Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche*, Leipzig 1900. Nověji pak *Hans-Christoph Hahn – Hellmut Reichel*. *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder*. Quellen zur Geschichte der Brüder Unität von 1722 bis 1760, Hamburg 1977.

Zatím nejnovější českou publikací zaměřující se na moravany v 18. století je kniha, jejíž autorkou je *Edita Štěříková*, *Jak potůček v jezeře*. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století, Praha 2009. Podává nejen ucelený přehled událostí, které vedly k emigraci na počátku 18. století, ale zabývá se i samotným založením Herrnhutu, událostmi spjatými s budováním sboru, vnitřními předpisy, misijní činností na domácí půdě, ale i misiemi v zámoří a obnovením staré Jednoty bratrské v podobě nově vzniklé Brüder-Gemeine / Unitas Fratrum/ Moravian Church. Vychází především z dochovaných životopisů, uložených v archivu obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu. Ve stejném roce jako publikace *Štěříkové* vyšla také kniha německé autorky *Gisely Mettele* pod názvem *Weltbürgertum oder Gottesreich. Die Herrnhuter Brüdergemeine als globale Gemeinschaft 1727–1857*, Göttingen 2009. Autorka podává přehledně vývoj obce od konce dvacátých let 18. století, kdy byly Zinzendorfem vydány nejdůležitější dokumenty, kterými se Moravská církev nadále řídila, do poloviny 19. století, kdy už byly myšlenky obnovené Jednoty bratrské rozšířeny téměř do celého světa. Po úvodu, ve kterém se zabývá především současným stavem bádání, je věnována pozornost samotné organizaci bratrského spolku, liturgickým otázkám, ale i rozšíření jejich myšlenek v rámci misijní činnosti. Stěžejní kapitolu představuje část věnovaná komunikaci mezi jednotlivými sbory i v rámci těchto sborů. Přehledně zde popisuje specifika bratrského jazyka, instrukce, vizitace, ale i nejdůležitější prameny k dějinám Ochranovských bratří – jako jsou zejména relace a životopisy bratrů. V závěru se autorka zaměřila na jednotlivé sbory. Uvádí nejen přehled evropských bratrských osad a komunit, ale také misijních stanic vzniklých mimo Evropu. Za zmínku stojí také rozsáhlá publikace americké provenience od autorské dvojice *J. Taylor Hamilton a Kenneth G. Hamilton* s názvem *History of the Moravian church. The Renewed Unitas fratrum 1722–1957*, Bethlehem 1967 (2. vydání

---

osobností církve. Spangenbergova kniha – *Idea fidei Fratrum oder kurzer Begriff der Christlichen Lehre in der evangelischen Brüdergemeinen*, Barby 1779 – se stala základním dílem o učení obnovené Jednoty bratrské. Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 386–387.

1983). Jde o komplexní pojednání o dějinách Moravské církve. První část knihy je zaměřena na budování obce za života Zinzendorfa mezi lety 1722 až 1760. V druhé části je popsán vývoj mezi lety 1760 až 1857. Během této doby dochází k vybudování pevně strukturované a značně centralizované organizace. Závěrečná část obsahuje formování církve v období od roku 1857 do roku 1957. Pozornost je věnována především jednotlivým provinciím církve. Za zajímavost stojí také kapitola k dějinám misijní činnosti v jižní Africe v obecnější rovině (část 2, kap. 28, s. 295–304), na kterou navazuje kapitola zaměřená na rozdělení jednotné misijní oblasti Kapska ve druhé polovině 19. století na oblast Západního a Východního Kapska (část 3, kap. 46, s. 575–596).

Během dvacátých let 18. století se vytváří v Herrnhutu společenství Bratrů a Sester, které se řídilo specifickými pravidly, jejichž autorem byl hrabě Zinzendorf. Jde především o čtyři dokumenty z přelomu dvacátých a třicátých let. První z těchto dokumentů – tzv. Vrchnostenské příkazy a zákazy – pocházejí z roku 1727. Dochovány jsou v několika opisech. V originále jsou uloženy v archivu obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu – Herrschaftliche Gebote und Verbote – pod sign. R.6.A.a.15. Zmíněný dokument také otiskl *Josef Theodor Müller*, *Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche*, Leipzig, 1900, s. 106–110, dále pak *Hans-Christoph Hahn – Hellmut Reichel*, *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder. Quellen zur Geschichte der Brüder Unität von 1722 bis 1760*, Hamburg 1977, s. 70–75. Na zmíněné příkazy a zákazy navazuje ještě dokument z téhož roku nazvaný *Brüderlicher Verein und Wilkür in Herrnhut – Bratrský spolek a samospráva v Herrnhutu*. V originále k dispozici opět v Herrnhutu pod sign. R.6.A.a.15. Zmíněná statuta otiskl i *Josef Theodor Müller*, *Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche*, Leipzig 1900, s. 110–115, taktéž *Hans-Christoph Hahn – Hellmut Reichel*, *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder. Quellen zur Geschichte der Brüder Unität von 1722 bis 1760*, Hamburg 1977, s. 75–80. Důležitý je také tzv. *Notariats-Instrument – Notářský instrument z roku 1729*. Ve zkrácené verzi byl zveřejněn v rámci sbírky *Büdingische Sammlung einiger in die Kirchengeschichte einschlagender sonderlich neuerer Schriften*. Band I, Büdingen 1742–1745, s. 3nn. V této sbírce byly Zinzendorfem soustředěny dokumenty z archivu Bratrské církve, které považoval za důležité. V roce 1733 sepsal ještě Zinzendorf tzv. *Verfassung der Mährischen Brüder-Gemeine*. (R.6.A.a.19.) – Zřízení sboru Moravských bratří. Jde o novou formulaci staršího zřízení, které vzniklo pro teologickou fakultu v Tübingenu, v souvislosti s Zinzendorfovím vyjednáváním o povolání faráře do Herrnhutu. Ve zmíněném zřízení bylo popsáno, jakým způsobem sbor funguje. V čele sboru stálo direktorium, tvořené čtyřmi staršími, dále byly zachovány funkce pastora, pomocníků, učitelů, dohlížitelů, modlitebníků, pečovatелů o nemocné atd.

Vedle spisů upravujících chod obce jsou důležitá i díla týkající se nejdůležitějších úřadů, které do jisté míry navazovaly na starší tradice Jednoty bratrské. Podrobně se věnuje jednotlivým úřadům vzniklým v Herrnhutu, mimo již zmiňovanou *Editu Štěříkovou*, *Jak potůček v jezeře*. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století, Praha 2009, také *Hans-Joachim Wollstadt*, *Geordnetes Dienen in der christlichen Gemeinde dargestellt an den Lebensformen der Herrnhuter Brüdergemeine in ihren Anfängen*, Göttingen 1966. V uvedené publikaci jsou velmi přehledně popsány nejdůležitější rituály a každodenní obřady, které se v obci odehrávaly. Dále také *Otto Uttendörfer*, *Alt Herrnhut. Wirtschaftsgeschichte und Religionssoziologie Herrnhuts während seiner ersten zwanzig Jahre (1722–1742)*, Herrnhut 1925. Ze starších publikací je věnována pozornost této problematice v rámci publikace *Josef Theodor Müller*, *Das Ältestenamt in der erneuerten Brüderkirche*. In: ZBG, I. Jg., Herrnhut 1907.

Jak už bylo řečeno, v Herrnhutu nebyla přijata Bratrská konfese ani Bratrský katechismus. Byly skládány nové duchovní písně, které byly v mnoha ohledech odlišné od původních bratrských písní. Mezi důležité spisy týkající se bratrského katechismu patří tzv. *Lehrbüchlein* – katechismus sepsaný samotným Zinzendorfem, který vyšel poprvé už v roce 1740. Nově vyšlo In: *Nikolaus Ludwig von Zinzendorf: Katechismen*. Bd. 1., Hrsg. Dietrich Meyer, Göttingen, 2008. Mezi další katechismy vydané tiskem patří – *Katechismus der Brüder-Kirche (Moravian Church)*, hg. auf Anordnung der Provinzial-Synode von 1893, Bethlehem, Pa. 1896, dále *Katechismus der Christlichen Lehre zum Gebrauch bei dem Unterricht der Jugend in der Brüder-Gemeinen*, Philadelphia 1848, či *Katechismus der Christlichen Lehre zum Gebrauche bei dem Unterrichte der Jugend in den evangelischen Brüder-Gemeinen*, Dauba 1891. Stěžejním dílem, kterým se obnovená Jednota bratrská řídila od konce 70. let 18. století, se stal také dogmatický spis od *Augusta Gottlieba Spangenberg*a s názvem *Idea fidei Fratrum oder kurzer Begriff der Christlichen Lehre in der evangelischen Brüdergemeinen*, Barby 1779. V roce 1778 vyšel v Barby tiskem zpěvník, který přepracoval *Gregor Christian* s názvem *Gesangbuch zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen*. Vyšel ještě několikrát – v roce 1819, 1820, 1824. O něco starší je pak zpěvník z roku 1735 nazvaný *Herrnhuter Gesangbuch*. *Christliches Gesang-Buch der Evangelischen Brüder-Gemeinen von 1735 zum drittenmal aufgelegt und durchaus revidirt*. Anhang 1-XII, hg. von Erich Beyreuther, Gerhard Meyer, Hildesheim 1981. Ucelený přehled zmíněných katechismů a zpěvníků podává *Gisela Mettele*, *Weltbürgertum oder Gottesreich. Die Herrnhuter Brüdergemeine als globale Gemeinschaft 1727–1857*, Göttingen 2009, s. 283–326, zejm. s. 288.

Specifickému bratrskému jazyku byla věnována pozornost v poslední době především v rámci slovníku, který sestavil *Paul Peucker*. Pod názvem *Herrnhuter Wörterbuch. Kleines Lexikon von brüderischen Begriffen* vyšel slovník v Herrnhutu v roce 2000. Navazuje na publikaci, kterou vydal v roce 1992 *Archiv der Brüder-Unität in Winston–Salem* (Severní Karolina), jakožto seznam nejdůležitějších pojmů, pod názvem *Moravian Meanings*, hg. *C. Daniel Crews*. V druhém vydání publikace vyšla roku 1996.

Rozšířením myšlenek obnovené Jednoty bratrské, nejen do jižní Afriky, se zabývá ve své publikaci především *Hartmut Beck*, *Brüder in vielen Völkern. 250 Jahre Mission der Brüdergemeine*, Erlangen 1981. Misijní pokusy v oblasti Kapska popisuje velmi podrobně od samotného počátku v první polovině 18. století, přes úspěšné vybudování misie na přelomu 18. a 19. století, a končí až ve 20. století. Diaspoře a misiím v obecnější rovině, nejen ve vztahu k jižní Africe, se také věnuje *Gisela Mettele*, *Weltbürgertum oder Gottesreich. Die Herrnhuter Brüdergemeine als globale Gemeinschaft 1727–1857*, Göttingen 2009. Proniknutí vlivu Ochránovských bratří do oblasti jižní Afriky je pak věnována pozornost – kromě zmíněných dvou publikací a několikrát zmíněné knihy od *Edity Štěřikové*, *Jak potůček v jezeře. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století*, Praha 2009, která se zaměřuje na postavu prvního z misionářů – *Georga/ Jiřího Schmidta* – především v publikaci *Alexander Lasch* (Hg.), *Mein Herz blieb in Afrika. Eine kommentierte Anthologie Herrnhutischer Missionberichte von den Rändern der Welt am Beginn des 19. Jahrhunderts*, Hildesheim – Zürich – New York 2009. *Lasch* zahrnuje ve své publikaci cenné přepisy pramenů. Tématu se také dotýká, vedle příslušné kapitoly v rámci *Dějin jižní Afriky* od *Otakara Hulce*, které vyšly hned několikrát v edici Nakladatelství Lidové noviny, i *Jiřina Kubíková*, *Křesťanská misie v 16.–18. století*, Brno 2001. Je zde podán stručný přehled k dějinám misijní činnosti Moravské církve nejen v jižní Africe, ale i v jiných zemích světa.

Postavě *Georga Schmidta*, stejně jako africké misii v obecnější rovině, byla věnována konference Historicko–vlastivědné společnosti *Moravian*, která se konala v roce 2009 v Suchdole nad Odrou. Mnoho příspěvků pak vyšlo v rámci Sborníku z této V. konference *Moravian*. Mezi příspěvky je i výstup *Isaaka Balie*, který vystoupil se svým referátem na téma *Georg Schmidt, jak je hodnocen dnes, a dále pak Moravská církev v jižní Africe*. *Isaak Balie* působí v současnosti v africké misii a sám je původem příslušníkem kmene *Khoikhoi*.

Misijní činnosti Ochránovských bratří v Kapsku je v současné době věnována pozornost na univerzitě v Lipsku – na ústavu Afrikanistiky, kde také na toto téma vyšlo několik diplomových prací. Za zmínku stojí práce *Steffena Conrada*, *Der Einfluß der Herrnhuter Missionare auf Wirtschaft und Kultur im vorindustriellen Kapland unter*

besonderer Berücksichtigung der Khoikhoi und Kap-Nguni, (Unveröff. Magisterarbeit am Institut für Afrikanistik, Universität Leipzig), Leipzig 1996. Ve zdigitalizované podobě jsou na stránkách výše uvedeného ústavu také soupisy misijních stanic a misionářů, kteří působili v Kapsku v 18. až 20. století (1737–1962).³¹ Soupisy vycházejí především z publikace *Lucas Linder*, *Alphabetisches Verzeichnis der Missionare der Brüdergemeine von 1732–1852*, Herrnhut 1863. Včetně zmíněných seznamů jsou k dispozici i soupisy pramenů, které jsou uloženy v ústředním archivu obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu. Zajímavý je i odkaz na literaturu, která se vztahuje k africké misii.³²

Včetně výše zmíněných autorů a institucí se zabývá dějinami obnovené Jednoty bratrské také spolek s názvem Verein für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine, který sídlí v Herrnhutu. V řadě nazvané *Unitas fratrum: Zeitschrift für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine* vyšla řada zajímavých studií také k africké problematice. Zmínila bych především články *Paula Willibalda Schaberga*, *Herrnhuter Kirchbau in Südafrika-West*. In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 53–71. Obdobně také *Die finanzielle Verselbständigung von Südafrika-West*. In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 72–96.

---

³¹http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de, sešit 10–15, staženo 22. 3. 2013.

³² Zmíněná díla jsou v úplné citaci uvedena v rámci *Seznamu pramenů a literatury*.

2 OBNOVENÁ JEDNOTA BRATRSKÁ

2.1 Vznik Herrnhutu

Pro období první čtvrtiny 18. století je příznačná nová vlna emigrace směřující z našeho území především do oblasti Slezska a Saska³³. Mnoho skupin bratrských exulantů splynulo v cizině s evangelickými církvemi. Jen jedna jediná skupina si však vytvořila samostatnou církev, která trvá dodnes. Byli to němečtí potomci stoupenců Jednoty bratrské z fulneckého kraje, konkrétně z oblasti Těšina a Suchdola nad Odrou, kteří byli vedeni tesařem Kristiánem Davidem ze Ženklaavy u Nového Jičína (1692–1751).

V oblasti Horní Lužice vzniká v roce 1722 první osada pozdější obnovené Jednoty bratrské – Herrnhut (Ochranov)³⁴. Zmíněný Kristián David, který sám nebyl typickým exulantem, se zasloužil nejen o nalezení místa vhodného pro exulantskou kolonii na základě přímluv u hraběte Zinzendorfa a přivedení prvních kolonistů, ale i o postavení prvních domů v Herrnhutu.³⁵ Narodil se 17. února roku 1692 v moravské Ženklaavě (*Senftleben*). Jeho otcem byl český tesař Jan David a matkou německá Moravanka Rosina, vdova po Janu Hickelovi.³⁶ Byl vychováván podle platného zemského zákona katolicky, i když pravděpodobně měl mezi svými předky také evangelíky.³⁷

Kristián David se seznámil s říšským hrabětem Mikulášem Ludvíkem Zinzendorfem během svého pobytu v Drážďanech roku 1722.³⁸ Stejně jako jeho otec se i David vyučil tesařem. Nejprve vstoupil do učení k tesařskému mistrovi v moravské Žilině, a pak také v Holešově. Více než jeho budoucí povolání ho však zaměstnávaly nejzákladnější otázky života, především vztah člověka k Bohu.³⁹ Nějaký čas strávil na vandru v Uhrách, kde

---

³³ Emigraci do této oblasti popisuje zejména ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*, Praha 2004.

³⁴ Herrnhut – jméno mělo dvoji význam: místo bylo *unter des Herrn Hut* – pod ochranou Páně, ale také *auf das Herrn Hut* – na stráž pro Pána. SCHLESINGER, Walter (Hg). *Handbuch der historischen Stätten Deutschlands*. Achter Band, Sachsen. Stuttgart 1965, s. 144–147.

³⁵ Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 25.

³⁶ Datum jeho narození nebylo dlouho přesně známo. On sám uváděl, že se narodil „přibližně“ roku 1692. S tímto nepřesným datem nebyli Herrnhutští bratři spokojeni, a proto bylo po Davidově smrti přesnější datum jeho narození vymyšleno. Sám Zinzendorf v životopise Kristiana Davida (ABU, GN.A.18, 1751, 4) napsal, že se David narodil 31. 12. 1690. Více k problematice ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Christian David*, s. 1.; Datum, které uvedl Zinzendorf ve zmíněném životopise, bylo pak přijato ve většině publikací, a je i na hrobě a pamětní desce na rodném domku Davida v Ženklaavě. Srov. WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 61.

³⁷ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 25.

³⁸ WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 62.

³⁹ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Christian David*, s. 7.

pobýval na různých místech, zejména pak v Trenčíně, Trnavě, Modre a v Sopronu. Roku 1714 se odebral přes Rakousko a Čechy do Vratislavi a do Saska. Následující rok pobyl v Lipsku a na podzim téhož roku pobýval v Berlíně⁴⁰, kde byl přijat do luterské církve. Na konci roku 1715 se dokonce dostal do pruské armády, s kterou se účastnil bitvy u Stralsundu, jakožto sluha u vozů s proviantem. Pod vlivem pietistického pastora Schaeffera si zvolil Kristián David v roce 1717 za svůj domov Görlitz ve Slezsku. V následujících letech podnikl několik misijních cest na Moravu. Během května roku 1722 podniká svou šestou výpravu na Moravu, která však byla více, než úspěšná. Spolu s ním se následně téhož měsíce vydává prvních deset exulantů z Moravy do exilu.⁴¹

Prostřednictvím budoucího faráře na Bethelsdorfu – Rotheho, se seznámil v květnu roku 1722 v Dráždanech s hrabětem Zinzendorfem. Stalo se tak ještě před osudnou šestou misijní cestou na Moravu. Toto setkání bylo setkáním stěžejním. David během něho dostal příslib ochrany a nabídku možného místa, kde by mohl vzniknout v exilu nový domov určený pro exulanty z Moravy. Zinzendorf ihned pocítil sympatie vůči spolubratrům Kristiána Davida a jejich tíživé situaci a slíbil, že vyhledá místo pro několik rodin, které David vysloveně doporučil. V tu chvíli nebyl však ještě sám dostatečně připraven na to, aby jako trvalé útočiště nabídl svoje vlastní panství. Dělal si naděje na místo na panství hraběte Reusse poblíž Ebersdorfu, který již několik exulantů přijal.⁴²

Mikuláš Ludvík Zinzendorf, saský šlechtic, jemuž šlechtický titul otevřel dveře k duchovnímu vlivu v Německu osmnáctého století, se stal jakýmsi duchovním otcem Moravské církve – obnovené Jednoty bratrské. Sám byl stoupencem německého *pietismu* a je tedy třeba chápat obnovu českých bratří, jakožto další fázi pietismu. Zinzendorf byl jením z mnoha zasažených duchovním probuzením v rámci německého protestantismu. Byl sice nakloněn myšlence Ochranovských bratří, nicméně se snažil udržet skupinu pod správou luterské církve, což se mu nakonec nepovedlo.⁴³

Na začátku června roku 1722 přišli první moravští exulanti, bratři Augustin a Jakub Neisserové a Kristian David se svými rodinami do Berthelsdorfu. Nakonec získali příslib pro stavbu nové kolonie na Berthelsdorfském panství hraběte Zinzendorfa. Stavební místo pro novou kolonii leželo na vyvýšenině mírného svahu kopce Hutberg. Vzniklo tak místo zvané Ochranov (*Herrnhut*), ležící na zemské cestě z Lobavy do Žitavy.⁴⁴ První strom na stavbu

---

⁴⁰ K problematice českých exulantů v Berlíně více ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999.

⁴¹ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Christian David*, s. 325.

⁴² Srov. WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 62.

⁴³ Tamtéž, s. 11–12.

⁴⁴ Herrnhut se dnes nachází v zemském okrese Görlitz (*Zhořelec*), jehož sídelním městem je Löbau (*Lobava*) –

nové osady padl 17. června roku 1722. Druhá desetičlenná skupina emigrantů přišla do Ochranova již v červenci roku 1723 ze Žiliny a byla vedena opět Kristiánem Davidem.

2.2 Bratrský sbor – vnitřní předpisy

S rychlým růstem Herrnhutu během let 1722 až 1727 vznikla řada vnitřních i vnějších problémů. K moravským přistěhovalcům se připojilo mnoho rodilých německých pietistů a dalších náboženských fanatiků, kteří pietisty nebyli. Bylo nutné pečlivě prověřovat žadatele o usídlení.

Další problémy byly spojeny se stížnostmi majitelů okolních panství, kteří si stěžovali, že Herrnhut láká jejich nájemce z domovů, a že podvrací poslušnost vůči vrchnosti.⁴⁵ Vnitřní těžkosti v Herrnhutu byly však mnohem vážnější, nežli zmíněné stížnosti přicházející z vnějšího světa. Někteří z novousedlíků byli luteráni, jiní kalvinisté. Přistěhovalci z Čech a Moravy byli navenek římský katolíci.

Nutné je v této souvislosti zmínit, že v Herrnhutu platila zvláštní pravidla a nařízení, která stanovil sám hrabě Zinzendorf.⁴⁶ Dne 12. května 1727 předložil hrabě Herrnhutským své *Vrchnostenské příkazy a zákazy* a ti potvrdili přijetí těchto předpisů osobně podáním ruky.⁴⁷ Podle tohoto obecního řádu si obyvatelé pět let staré kolonie měli zachovat svobodu a býti prosti všech služebních povinností. Měli odvádět pouze některé poplatky spojené s vrchnostenskou ochrannou, provozováním řemesla a za užívání půdy. Vůči vrchnosti pak byli ještě zavázáni poslušností. Zmíněné *Vrchnostenské příkazy a zákazy* také obsahovaly mimo opatření týkající se nočních hlídek, čistoty v obci, studní, cest, další výstavby, i morální příkazy, mezi kterými byl zahrnut například zákaz tancování, nadměrné jedení a pití. Taktéž neměli být v obci trpěni nejrůznější komedianti. Jako nejvyšší instance byli v obci zřízení tzv.

Sasko/ Horní Lužice. Srov. SCHLESINGER, Walter (Hg). *Handbuch der historischen Stätten Deutschlands*, s. 144–147.; Původně bylo zamýšleno, že se moravští exulanti usadí mezi obcemi Köstwitz a Reichenfeld. Plánovaná křesťanská vesnice v Ebersdorfu se měla jmenovat Niedrig (Nizké). Kristián David však se svými stoupenci dal nakonec přednost místu pod úpatím kopce Hutbergu. Více ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 35.

⁴⁵ Stížnosti nepřicházely jenom z oblastí v blízkosti berthelsdorfského panství – hrozilo zde i nebezpečí, že si budou na úbytek poddaných stěžovat u císaře i moravské vrchnosti. Viz ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 157.

⁴⁶ Viz WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 66–70.

⁴⁷ *Herrschaftliche Gebote und Verbote*. (ABU, R.6.A.a.15.)– dochováno v několika opisech, otiskl ho i MÜLLER, Josef Theodor. *Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche*, Leipzig, 1900, s. 106–110 a HAHN, Hans-Christoph – REICHEL, Hellmut. *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder*. Quellen zur Geschichte der Brüder Unität von 1722 bis 1760, Hamburg 1977, s. 70–75.; Srov ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 103.

starší (*Älteste*).⁴⁸ První volba 12 starších proběhla památného dne 12. května 1727. Aby bylo zdůrazněno, že funkce starších je funkcí čistě duchovní, bylo ustanoveno, že do ní nebude volen nikdo ze šlechtického rodu nebo s vyšším vzděláním. Mezi zvolenými staršími byl také Kristián David. Čtyři z těchto dvanácti starších byli následně vybráni losem za vrchní starší (*Oberälteste*). Prvním byl opět Kristián David, dále tkadlec Melchior Nitschmann, Christopher Hoffmann a Georg Nitschmann, který byl stejně jako David tesařem.⁴⁹ Tato ustanovení našla u exulantů dobrou odezvu. Bylo pro ně především důležité získat na vrchnosti nezávislé církevní zřízení, které by bylo postaveno na biblickém základě. Přáli si pro své herrnhutské křesťanské společenství (*Gemeine*) závazný pořádek. O tom, jak by měla jejich obec vypadat, měli konkrétní představy. Důležitá pro ně byla záruka svobody svědomí, která by vylučovala všechny donucující zásahy jak ze strany vrchnosti, tak i ze strany berthelsdorfského faráře. Důraz byl kladen i na laické služby (*Ämter*) a na přísnou církevní kázeň. Více než zřejmou se tak jeví v této souvislosti návaznost na bratrskou tradici.

Důležitým dnem v dějinách Moravských bratří se stal 13. srpen roku 1727. Ochránovští se v tento den přihlásili k odkazu staré Jednoty bratrské během společné večere Páně. Tento den je považován za den vzniku církve, která přijala jméno *Unitas fratrum* či *Brüder-Gemeine*.⁵⁰

Kromě již zmíněných *Vrchnostenských příkazů a zákazů* z roku 1727, je třeba zmínit ještě statuta z téhož roku určená Herrnhutským, jejichž autorem byl rovněž hrabě Zinzendorf. Své dílo nazval *Bratrský spolek a samospráva v Herrnhutu*.⁵¹ Na rozdíl od předchozích příkazů, které byly závazné pro všechny obyvatele obce, byly zmíněné statuty *Bratrského spolku* závazné jen pro ty, kteří se k němu chtěli připojit. Tento nově zřízený Bratrský spolek nebyl už míněn výlučně jako spolek Moravských bratří. Nebyla důležitá národnost, původ ani církevní zařazení. Důležitá byla sounáležitost *bratří a sester*.⁵²

Kromě zmíněných dvou dokumentů Zinzendorf připravil a notářsky ověřil ještě dokument známý jako *Notariats-Instrument*. Dokument z 12. srpna roku 1729 vyjadřuje věrnost augsburskému vyznání víry a naději v dobrou vůli vrchnosti. Byl podepsán hrabětem, jakožto majitelem panství a farářem místní farnosti – Rothem. V listině je popsán vznik

⁴⁸ Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 103–111.

⁴⁹ WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 75–76.

⁵⁰ Více SCHILLER, Jindřich. *Jednota bratrská*. Její učení a řád, Praha 1921, s. 8–9.; KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Herrnhut-Ochránov a tradice staré Jednoty bratrské*, Husitský Tábor 13, 2002, s. 169.

⁵¹ V roce 1733 sepsal ještě Zinzendorf tzv. *Verfassung der Mährischen Brüder-Gemeine*. (ABU, R.6.A.a19.) – *Zřízení sboru Moravských bratří*. Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 196.

⁵² Tamtéž, s. 103–111.; *Brüderlicher Verein und Wilkür in Herrnhut*. (ABU, R.6.A.a.15.) – Tyto statuty otiskl i MÜLLER, Josef Theodor. *Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche*, s. 110–115.; Taktéž viz HAHN, Hans-Christoph – REICHEL, Hellmut. *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder*, s. 75–80.

Herrnhutu a je v ní zdůrazněno, že bratři nejsou separatisté ani sekta, nýbrž potomci dávné církve. Zároveň bylo stanoveno, že bratři nebudou prohlašovat nikoho ze svých potomků za bratra nebo sestru, pokud se neobrátl, dále pak si nikdy nepřestanou říkat bratři a sestry, protože tento název je biblický, avšak přidání názvu čeští nebo moravští bude považováno za sektářské.⁵³

2.3 Organizace obce⁵⁴

V letech bezprostředně následujících po vydání zmiňovaných dokumentů, upravujících vnitřní chod společenství, se Herrnhut stává obcí⁵⁵, jež slouží jako model více jak dvaceti moravským bratrským sborovým osadám⁵⁶, založeným během dalších padesáti let.

Obecní shromáždění⁵⁷ a církevní rada řídily světské i náboženské záležitosti. Komunální soudní dvůr dohlížel na zemědělství, řemesla, obchod a ve sporech fungoval jako rozhodčí soud. Starší, jejichž úřady byly zřízeny mezi prvními a jejichž počet se z původních dvanácti změnil, pokračovali ve svých povinnostech duchovního dohledu. Původní uspořádání čtyř hlavních starších bylo nakonec nahrazeno pouze jedinou osobou. Dělení sboru na malé skupiny začalo v červenci roku 1727. Vzniklo více jak deset tzv. chórů (*Chor, Chöre*)⁵⁸, založených na věku, pohlaví a rodinném stavu. V roce 1728 vznikla instituce známá jakožto – Dům svobodných bratří (*Brüderhaus*). Byl to více než jen dům určený k ubytování svobodných bratrů. Stal se také střediskem řemeslné výroby a výuky učňů. Mnozí z nich se

---

⁵³ WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 80–81.

⁵⁴ S termínem *obec* označujícím *společenství věřících* se setkáváme v bratrské terminologii až po roce 1740. Oficiálním datem zformování obce (*Gemeine*) se stal 6. červenec 1740 – den mučednictví Jana Husa. Viz KRÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 68.

⁵⁵ Obec – zde ve významu sídelní jednotky. Jednotlivé osady měly stejný ráz a byly prostoupeny biblickou symbolikou. Většinou dvě na sebe kolmé hlavní třídy ústily na čtvercové náměstí, v jehož středu byla kašna obklopená zahradou. Tamtéž, s. 91.

⁵⁶ Přehled evropských bratrských osad podává METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 277–179.; Zmíněné evropské osady *europäischen Gemeinorte* vznikly především na území dnešního Německa (Herrnhut 1722/1727, Marienborn 1736–1773, Herrnhag 1738–1753, Niesky 1742, Ebersdorf 1746, Barby 1748–1809, Neuwied 1750, Kleinwelka 1751, Rixdorf bei Berlin 1747/1756, Neudietendorf 1764, Gnadau 1767, Königsfeld 1807), dále pak na území Dánska (např. Christiansfeld 1773), Švédska (Stockholm, Göteborg, Karlskrona cca. 1740), Nizozemí (např. Amsterdam 1738–1818, Zeist 1746), Velké Británie a Irska (např. London 1738/1742, Dublin 1750), Švýcarska (např. Bern 1739, Basel 1740), Ruska (Sarepta 1765), Estonska (Dorpat, Bethel), tehdejšího Livonska (Lammsberg 1741–1753) a Francie (Paris 1844–1848).

⁵⁷ Od třicátých let 18. století se pořádaly tzv. *synody* – shromáždění zástupců jednotlivých osad a jednotlivých sborů. Více KRÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 70.

⁵⁸ Tzv. *chóry* vznikly kolem roku 1738 z předešlých *tříd*, které se začaly vytvářet po roce 1733. Vznik *tříd* souvisel s vydáním již zmíněného *Verfassung der Mährischen Brüder-Gemeine – Zřízení sboru Moravských bratří*, které roztrídilo bratry a sestry do skupin – ženatí muži, vdané ženy, vdovy, panny, mladí hoši, chlapci, dívky a malé děti. Dohled a duchovní péče nad *kůry* byla svěřena *kůrovním pečovatelům* (*Chorpfleger*), kteří měli dále své pomocníky. Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 198.

zde také zabývali studiem a přípravou na misijní práci. V roce 1730 pak vznikl pod vedením Anny Nitschmanové⁵⁹ obdobný ústav určený pro ženy – Dům svobodných sester (*Schwesternhaus*). Celibát rozhodně nebyl považován za ideální stav. Většina moravanů pak nakonec manželství uzavřela. Také děti byly od nejtělejšího dětství vychovávány ve společných domech, z čehož vzniklo mnoho bratrských internátních škol. Zinzendorf viděl v tomto sociálním modelu, který vycházel částečně z praktické nutnosti, ideální způsob křesťanské výchovy.⁶⁰

Den v osadě začínal ještě za svítání bohoslužbou. Pak se konaly pozdější bohoslužby pro věkem pokročilé a slabé a nakonec pro děti. Den zakončily hudební nešpory. O nedělích se konala celá série bohoslužeb. Začínalo se ranní modlitební hodinou, následovala řada setkání různých skupin, pozdějších *chórů*, v jedenáct hodin bohoslužby v Berthelsdorfu, které se později přemístily do Herrnhutu. Odpoledne se pak konaly bohoslužby pro hosty a pro ty, kteří nemohli ráno, při nichž hrabě nebo jiný z laiků zopakoval ranní kázání. Den pak uzavíraly ještě večerní bohoslužby. Herrnhut byl velmi ukázněný, tvrdě pracující a modlící se sbor, v němž neexistovalo rozdělení života na světský a náboženský. Pouze doba od jedenácti do čtyř byla určena spánku.⁶¹

2.4 Obnovená Jednota bratrská – uznání samostatnosti církve

Čtyřicátá léta byla pro Bratrský spolek v jistém ohledu stejně kritická i tvůrčí jako léta dvacátá. Otázkou zůstávalo, jaká má být role bratrstva v náboženském životě Evropy a mezi „národy“ pod evropským vlivem. Společenství se příliš rozrostlo, aby jej mohl řídit jeden člověk.

V roce 1743 se stal hrabě Zinzendorf jakousi zplnomocněnou hlavou společenství, když byl ustanoven do funkce *Advocatus et Ordinarius Fratrum*. Nadále začal sám sebe nazývat *bratrským ordinářem*, což mu zůstalo až do jeho smrti v roce 1760. Vedle Zinzendorfa, jakožto hlavní duchovní autority a zároveň vrchnosti panství, zaujímal přední

---

⁵⁹ Anna Nitschmann (1714–1760) pocházela z Kunína. Byla dcerou Davida Nitschmanna. Do Herrnhutu přišla se svými rodiči roku 1725. O dva roky později, ve svých třinácti letech, byla přijata do církve. V březnu roku 1730 se stala ve svých 15 letech vrchní starší. Byla Zinzendorfovou nejužší spolupracovnicí. Od roku 1741 byla generální starší, v letech 1746–1756 nesla titul *matka*. Po smrti Erdmuth Dorothey se s Annou Nitschmann Zinzendorf oženil. Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 379.

⁶⁰ K členění sboru do skupin více WOLLSTADT, Hans-Joachim. *Geordnetes Dienen in der christlichen Gemeinde dargestellt an den Lebensformen der Herrnhuter Brüdergemeine in ihren Anfängen*, Göttingen 1966, s. 92–122.

⁶¹ WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 80–91.

postavení v herrnhutském společenství tzv. apoštolský dům (*Jüngerhaus*)⁶². Ten tvořili nejbližší Zinzendorfovi spolupracovníci, kteří ho doprovázeli i na jeho cestách a plnili jeho příkazy už od poloviny třicátých let 18. století.⁶³

Zinzendorf však stále doufal, že svěří Ochránovské bratry pod vedení luterské konzistoře. Bohužel se tato myšlenka jevila stále méně reálnou. Vedení luterské církve nechtělo mít bratry se zvláštními privilegii pod svým vedením.⁶⁴ Zinzendorf toužil získat jakýsi oficiální záznam o luterském vyznání Jednoty bratrské pro případ, že by mohly nastat v budoucnu potíže. Touha, aby moravané byli uznáni jako legitimní část luterské církve, hlásící se k augsburskému vyznání, se pro Zinzendorfa stala téměř posedlostí.⁶⁵

Zajímavé je, že na rozdíl od většiny výlučných skupin, si moravané zachovali nápadnou věrnost vůči státním církvím. Zinzendorf sám se zasloužil nemalým dílem o problém včlenění bratrstva do struktury existujících státních církví.

Problém začlenění do státních církví byl hlavním bodem jednání synodů v Marienbornu⁶⁶, které se konaly v květnu a říjnu roku 1744, a pak v lednu a červnu roku 1745. Zde představil Zinzendorf svůj *tropusový plán*⁶⁷, v němž tvrdil, že všechny církve jsou v podstatě součástí jediné církve, a že každá z nich určitým a jedinečným způsobem přispívá k šíření Kristova poselství. Zinzendorf si představoval, že bratrstvo v Německu bude složeno ze tří *tropusů* – luterského, reformovaného a moravského. Každá ze zmíněných skupin si měla zachovat svoji identitu. Po mnoho let se při přijímání za členy zapisovalo, ze které církve věřící pocházejí.

Souběžně s utvářením *tropusů* došlo k oživení služebních řádů českých bratří. Proto tedy obnovená Jednota bratrská měla, stejně jako její předchůdkyně, biskupy, presbytery a diakony. Také byl obnoven řád akolytů, pomocníků, kteří sloužili církvi, ale nevysluhovali

---

⁶² Jüngerhaus – od roku 1751 běžně užívaný termín pro tzv. *Pilgergemeine/ Pilgerhaus/ Gemeinhaus*. Termín *Pilgergemeine* byl zaveden již v roce 1736, po Zinzendorfově vypovězení ze Saska, kdy ho jeho nejbližší spolupracovníci doprovázeli z místa na místo. V té době byl jedním ze stálějších sídel zámek v Marienbornu. Zmíněný *Pilgerhaus* je nutno chápat ještě ve smyslu domu na náměstí v Herrnhutu. Byl postaven pro misionáře, kteří přijeli do obce na návštěvu. Původní stavbu z roku 1725/ 1726, která sloužila ve zmíněném významu jakožto ubytovna od roku 1789, nahradila novější stavba v roce 1864/ 1865. Zinzendorf sám byl označován od roku 1751 jakožto *Jünger* – ve významu: *der Jünger des Herrn*. Anna Nitschmann, druhá Zinzendorfova manželka, byla od 19. prosince roku 1756 nazývána *Jüngerin*. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 34, 43.

⁶³ Po smrti Zinzendorfa (1760) se *apoštolský dům* rozpadl. Řízení obnovené Jednoty bratrské se ujímá po roce 1760 tzv. rada starších Jednoty (*Unitätsältestenkonferenz/ Unitäts-Ältesten-Conferenz*). Srov. KRÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 70–71.

⁶⁴ Nebyla to jen saská luterská církev, která netoužila po začlenění Ochránovských bratrů do svých řad. Sami moravané neprojevovali zpočátku přílišné nadšení z možného začlenění především z toho důvodu, že luteráni oproti nim přijímali hostie namísto chleba, zdobili své kostely obrazy a kněží sloužili mši v ornátech. Rozcházel se tedy v klíčových otázkách. Tamtéž, s. 88.

⁶⁵ WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 178–190.

⁶⁶ Marienbornský zámek byl hlavním Zinzendorfovým sídlem čtyřicátých let. Tamtéž, s. 184.

⁶⁷ Tropus – z řeč. *tropoi peideias* – způsob výchovy. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 52–53.

svátosti.

Brzy však došlo k tomu, že se tropus moravanů oddělil a vytvořil tak základ pro pozdější samostatnou církev známou pod názvem obnovená Jednota bratrská. Stalo se tak roku 1749 po několikaletém Zinzendorfově úsilí. K přijetí tzv. *Zákona podporujícího osoby patřící k takzvané Jednotě bratrské v osídlování kolonií Jeho Veličenstva v Americe* došlo na základě schválení zákona Dolní sněmovnou a následně Horní sněmovnou anglického parlamentu. Posléze byl připojen královský podpis a dne 24. června roku 1749 vstoupil zákon v platnost.⁶⁸ Důležitá byla především preambule tohoto zákona, uznávající Jednotu bratrskou jako starobylou protestantskou biskupskou církev a legitimního nástupce českých bratří. Tím byl uznán status a nezávislost moravanů v Británii a bratři tak získali právní postavení.⁶⁹

Ještě před britským uznáním mohli moravané působit také svobodně v Prusku, kde vznikla řada bratrských osad (např. Gnadenberg, Neusalz atd.). Stalo se tak roku 1742 na základě uznání jejich činnosti pruským králem Fridrichem II.⁷⁰

2.5 Misijní činnost

2.5.1 Počátky misijní činnosti

V Německu zůstala obnovená Jednota bratrská sice malou církví, ale stala se druhým církvím příkladem jednak svým školstvím⁷¹, a především pak svou misijní činností.⁷² Již před jejím uznáním samostatnou církví, tj. před rokem 1749, se započalo se šířením myšlenek bratrského spolku dále za hranice kontinentální Evropy⁷³.

Dne 10. února roku 1728, z něhož se posléze stal první tzv. sborový den (*Gemeintag*)⁷⁴, se poprvé hovořilo o možné expanzi bratrských myšlenek dále za hranice

---

⁶⁸ Blíže se otázce přijetí zmíněného zákona z roku 1749 a moravanům v Anglii mezi lety 1728–1760 věnuje PODMORE, Colin. *The Moravian church in England 1728–1760*, Oxford 1998, zejm. s. 228–265.

⁶⁹ WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 182–190.

⁷⁰ Srov. KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 68.

⁷¹ Moravané se soustředili na nezákladnější výuku určenou nejprve pouze pro děti ve svých komunitách, posléze do svých ústavů (*Anstalten*) přijímali i děti z rodin, které nepatřily do Ochranské církve. V roce 1754 byl založen v Barby u Magdeburku ústav pro přípravu budoucích kněží a misionářů zvaný *Collegium academicum*.; Tamtéž, s. 90–91.; K dějinám ústavů více WOLLSTADT, Hans-Joachim, *Geordnetes Diener*, s. 255–259.

⁷² V této souvislosti je třeba rozlišovat *misie vnitřní*, nazývané někdy jako *diaspora*, zaměřené na křesťanské prostředí a *misie vnější* mezi pohany na jiných kontinentech. Tamtéž, s. 74.

⁷³ Rozšířením myšlenek obnovené Jednoty bratrské se zabývá BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*.; Diaspoře, školství a misiím se také věnuje METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 92–111.; K počátkům misijní činnosti obdobně WOLLSTADT, Hans-Joachim, *Geordnetes Diener*, s. 282–315.

⁷⁴ *Gemeintag* – *sborový den* byl později určen k četbě dopisů a zpráv z bratrských misii a ostatních bratrských sborů. Byli při něm také často vysíláni misionáři. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 28.;

Evropy. V názoru na misijní činnost se však Zinzendorf s moravany značně rozcházel. Zatímco hrabě toužil po misii mezi pohany v nejzapadlejších koutech světa, moravané viděli svůj úkol na Moravě, ve Slezsku a v Čechách. Předmětem diskuze zmíněného dne bylo Turecko, Etiopie, Grónsko, Laponsko a další země. Následujícího dne se dvacet šest svobodných bratrů sjednotilo do misijní modlitební skupiny a další den se přestěhovali do již zmíněného, společného domu. Zinzendorf osobně vedl jejich studium písma, jazyků, zeměpisu, lékařství a Bible.⁷⁵

Je třeba uvést, že expanze moravanů, o které se v této době začínalo vážně uvažovat, byla zapříčiněna v první řadě demografickým nárůstem obyvatel v osadě Herrnhut, a dále také vzrůstající opozicí vůči Zinzendorfovi a jemu podřízeným moravanům. Misijní činnost je třeba chápat v souvislosti s tím také jako důsledek a možné řešení konfliktů, které vyvrcholily na přelomu dvacátých a třicátých let na kontinentě – konkrétně v Sasku a následně i nespokojeností s uprchlými poddanými ze strany rakouského císaře. Důvodem expanze byl však i narůstající rozpor mezi Čechy a převážně německy hovořícími Moravany v rámci osady. Stála mezi nimi jazyková bariéra, což se ukázalo jako závažný problém v souvislosti s liturgickým jazykem.⁷⁶

Činnost Ochranovských bratří a náruživost Zinzendorfa v podporování a růstu tohoto společenstva jak v duchovní rovině, tak i v rovině hmotného zajištění, se protivilo saské luterské církvi a zároveň i tamním správním úřadům. Moravané byli vnímáni jako sektáři. Za zmínku stojí také vznik opoziční frakce v roce 1728 v důsledku návštěvy Zinzendorfa na univerzitách v Jeně a Halle, která byla tvořena především stoupenci hallského pietismu⁷⁷ a ortodoxními. Všeobecné napětí bylo podpořeno ještě příchodem asi sedmdesáti exulantů, kteří přišli do Herrnhutu v červenci roku 1731. V důsledku této události, i v návaznosti na předchozí počínání Zinzendorfa, byla hraběti zaslána císařským vyslancem na saském dvoře formální stížnost. V návaznosti na tuto stížnost vydal roku 1732 saský kurfiřt Friedrich August I. reskript, v němž nařizuje Zinzendorfovi, aby se vzdal svého majetku a do tří měsíců opustil říši. Toto vypovězení představovalo první z mnoha exilů, se kterými se hrabě musel smířit. Posléze byl ustanoven tzv. *Poutnický sbor*, který byl tvořen nejbližšími Zinzendorfovými přívrženci. Za jejich doprovodu procestoval hrabě nejružnější země, jako

---

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 171.

⁷⁵ Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 169–194.

⁷⁶ KRÍŽOVÁ, Markéta. *Herrnhut-Ochranov a tradice staré Jednoty bratrské*, Husitský Tábor 13, 2002, s. 175–176.

⁷⁷ Zinzendorf se s hallským pietismem rozcházel především v názorech týkajících se pokání. Hallští kladli důraz na zápas o pokání, který předchází osvobození věřícího od špatného svědomí a následnému přijetí pokoje myslí. Srov. WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 110.

např. Anglii, Holandsko, Livonsko či Švýcarsko. Zachovávali stejná pravidla jako v Herrnhutu. Hrabě zároveň začal mít vážné obavy z možného vypovězení moravských bratrů z Herrnhutu. Tuto skutečnost bylo třeba vzít v úvahu a začít přemýšlet o dalším případném směřování a vyřešení problému.⁷⁸

Dalším z podnětů pro vyslání prvních misionářů z řad Ochranovských bratrů byla korunovace dánského krále Christiana VI. v Kodani, která předcházela výše zmíněnému reskriptu. Dánsko bylo vždy otevřené myšlenkám moravských bratrů. Důležitou úlohu v tom hrálo především pietistické zaměření dánského krále a jeho rodiny.⁷⁹ Korunovace se konala roku 1731 a mezi pozvanými byl i sám hrabě Zinzendorf. Při příležitosti korunovace se hrabě seznámil s černošským otrokem Anthony Ulrichem, který pocházel ze Západoindických ostrovů. V Dánsku se mu dostalo křesťanské výchovy a byl pokřtěn. Stal se také osobním sluhou jistého hraběte Laurwiga z Kodaně. Zinzendorfovi vyprávěl o duchovním strádání a tíživých životních podmínkách černochoů na plantážích na jeho rodném ostrově St. Thomas. Toto setkání bylo podnětem k vyslání prvních misionářů z řad Ochranovských bratří do zmíněných končin.⁸⁰ Roku 1732 se na ostrov St. Thomas přes Kodaň vydali bratři David Nitschman, tesař a Leonhard Dober, hrnčíř. Brzy na to byli vysláni další misionáři do oblasti Grónska, o kterém Zinzendorf přemýšlel také již delší dobu. Vyslanými osobami se stali v roce 1733 Matouš Stach, Friedrich Böhnisch, Kristian Stach a Kristián David. V Grónsku fungovala bratrská misie až do roku 1900, kdy byla předaná dánské státní církvi. Oproti tomu se na ostrově St. Thomas udržela misie Ochranovských bratrů až do dnešních dnů.⁸¹

Vedle Dánska byla myšlenkám Ochranovských bratří a jejich misijním snahám pozitivně nakloněna Anglie. V roce 1737 podnikl Zinzendorf cestu do Londýna za účelem projednání důležitých otázek, které měly být určující pro budoucí vývoj pozdější církve. V první řadě se projednávala otázka další kolonizace moravských bratrů v oblasti Georgie, dále počátek misie mezi velkým počtem Němců v Londýně, v neposlední řadě pak chtěl Zinzendorf projednat s arcibiskupem Potterem z Canterbury bratrský biskupský úřad, který byl následně schválen britským parlamentem roku 1742. Hrabě při svém pobytu v Londýně položil základ trvalé organizaci moravanů v anglicky mluvícím světě. Důvodem náklonnosti Anglie vůči myšlenkám moravanů byly především osobní sympatie zmíněného arcibiskupa vůči osobnosti hraběte. Přijetí v Anglii ovlivnilo pozitivně postoj světských i církevních

---

⁷⁸ Tamtéž, s. 100–111; 126–127.

⁷⁹ Tamtéž, s. 93.

⁸⁰ Zinzendorfa inspirovalo již dávno předtím také vyslání dvou misionářů do Indie roku 1706. Stalo se tak z iniciativy dánsko-hallské misie za vlády dánského krále Fredericka IV.; Tamtéž, s. 95.

⁸¹ Tamtéž, s. 92–99.

autorit v misii nejen v anglických državách.⁸² Zároveň byla Anglie pro Zinzendorfa zemí více než lákavou. Jedním z mnoha důvodů byla její strategická poloha. Sympatie se také prohloubily na základě pozdějšího uznání moravanů jako samostatné církve s návazností na starší Jednotu bratrskou roku 1749. V neposlední řadě si Zinzendorf uvědomoval jisté pouto mezi anglikánskou církví, v níž měl mnoho vlivných přátel, a moravany.⁸³

2.5.2 Správní orgány, organizace a financování misí.

Na přelomu třicátých a čtyřicátých let 18. století přibylo kromě rozsáhlých společenství a osad na domácí půdě i mnoho nových misijních stanic v zámoří. Jejich slibný růst nutil Zinzendorfa věnovat pozornost pravidlům přijímání nových členů. Došel k přesvědčení, že pouze ti, kteří pocítili „volání“, mohou být přijati do osad s přísnou kázní.⁸⁴

Prvotně odcházeli do zámořských misí především původní moravští exulanti. Jedním z důvodů byla skutečnost, že byli chápáni podle rakouských a saských zákonů jako uprchlí poddaní. V případě chycení tak měli být vráceni na své původní panství.⁸⁵

Předpokladem misijní služby nebyla teologická vzdělanost. V porovnání s hallskými misionáři byli misionáři z řad moravanů většinou řemeslníci. Na živobytí si tak vydělávali svou vlastní prací, protože nedostávali plat. K tomu také vedli samotné konvertity. Teprve v případě, že nebyli schopni vydělat dostatek peněz na chod misijní stanice, byli finančně podporováni vedením Jednoty.⁸⁶

Zároveň bylo nutné ustanovit dohlázeatele a pastýře moravských sborů v cizích zemích. Vznikla tak v této souvislosti funkce seniora sborů, která svým způsobem navazovala na bratrskou tradici moravského episkopátu. Dne 13. března roku 1735 byl jako první vysvěcen na seniora moravský misionář – tesař David Nitschmann.⁸⁷

Důležitou úlohu v poskytnutí finančních prostředků hrál zpočátku hrabě Zinzendorf, který na misijní účely obětoval celé své jmění. Tomuto aktu předcházela roku 1753 bankrot bankéře Ochranovské církve, portugalského žida Jacoba Gómeze Serry, který sídlil v Londýně.⁸⁸ Nicméně již předtím obětoval Zinzendorf od dvacátých let 18. století značnou

⁸² První sbor moravanů v Anglii vznikl roku 1742 z původní organizace s názvem Fetter Lane Society. Tamtéž, s. 131–132.; Více k Fetter Lane Society – PODMORE, Colin. *The Moravian church in England 1728–1760*, Oxford 1998, s. 29–71.

⁸³ Srov. WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 200.

⁸⁴ Tamtéž, 93–99, 182–183.

⁸⁵ Srov. KRÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 109–110.

⁸⁶ METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 105.

⁸⁷ Více ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 201–202.

⁸⁸ KRÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 70.

část svého majetku na výstavbu Herrnhutu, stejně jako na výstavbu dalších osad a misijních stanic.⁸⁹

Misijní činnost spadala pod tzv. *Unitätsältestenkonferenz* (UAC).⁹⁰ Pod tímto pojmem můžeme chápat vedení a vrchní dohled nad celou tehdejší obnovenou Jednotou bratrskou po smrti hraběte Zinzendorfa, tj. po roce 1760. Původně bylo vedení označováno jakožto *Unitätsdirektorium*, což se změnilo až na generální synodě roku 1769. Tehdy došlo k přejmenování vedení na *Unitätsältestenkonferenz*, která se dále členila do tří hlavních departementů. Prvním byl tzv. *Helferdepartement*, a zbylými dvěma byly *Aufseher- a Dienerdepartement*. V roce 1789 přibyl ještě čtvrtý tzv. *Missionsdepartement*, původně označovaný jako *Unitätsmissionsdeputacion*, mající od roku 1764 na starosti finance spojené s misijní činností Ochránovských bratrů.⁹¹

Z důvodu celosvětového rozšíření Jednoty podléhaly *Unitätsältestenkonferenz* kolem poloviny 18. století ještě čtyři rady pomocníků (*Provinzialhelferkonferenz/ Provinzial-Helfer-Conferenz*)⁹², a dále synody (*Synoden*) zástupců tří/ popř. čtyř provincií – evropské, britské, americké, popř. rozdělené dále na severoamerickou a jihoamerickou.⁹³

Po roce 1899 se změnil název *Unitätsältestenkonferenz* na *Unitätsdirektion* (UD). Zároveň začala řídit činnost misíí v tomto roce nově tzv. *Missionsdirection*, která tvořila spolu s tzv. *Provinzialbehörde*⁹⁴ již zmíněnou instituci zvanou *Unitätsdirektion* (General Directory).

Missionsdirection se starala také o financování misijní činnosti. Členové byli voleni na generálním synodu z řad zástupců provincií. Provincie (*Provinzien*) existovaly sice již před polovinou 19. století, nicméně až po roce 1857 se stávají svébytnou součástí Jednoty. Každá provincie měla také svůj vlastní synod (*Synode/ Synodus*).⁹⁵ Tímto termínem se označovalo do roku 1760 shromáždění spolupracovníků Jednoty. Setkáváme se však i s označením *Synodalkonferenz*. Zmíněným shromážděním do roku 1760 předsedal hrabě Zinzendorf. Po roce 1764 je pod pojmem synod chápáno jakési ústavodárné shromáždění Jednoty. V návaznosti na usnesení z roku 1764, 1769 a 1775 byly položeny základy pozdějšího

---

⁸⁹ WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, s. 98–99.

⁹⁰ Unitätsältestenkonferenz – tato instituce sídlila nejprve v Herrnhutu a posléze v Barby u Magdeburku. Byla voleným orgánem. Jakožto nejvyšší výkonný orgán byla podřízena generálnímu synodu, který se scházel jednou za tři roky. Srov. KRÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 70–71.

⁹¹ PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 9, 53–55.

⁹² V roce 1818 byla zavedena tzv. *Provinzialhelferkonferenz*, jež představovala nejvyšší správní orgán provincií, který byl podřízený Unitätsältestenkonferenz. Od roku 1857 byl nahrazen *Provinzial-Ältestenkonferenz*. Tamtéž, s. 45.

⁹³ KRÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 70–71.

⁹⁴ Provinzialbehörde – nejvyšší správní úřad dané provincie. Členové jsou voleni na synodu provincie. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 45.

⁹⁵ Tamtéž, s. 44–45.

církevního pořádku, či ústavy (*Kirchenverfassung*). Zástupci jednotlivých osad byli do roku 1782 voleni příslušnou obecní radou (*Gemeinrat*) a potvrzováni prostřednictvím losů (*Los*). Po roce 1782 byli voleni přímo veškerými dospělými zástupci dané obce (*Abendmahlsbrüder*).⁹⁶

Důležitým mezníkem v dějinách moravanů je již zmiňovaný rok 1857. V tomto roce bylo na synodu církve, který zasedal během letních měsíců v Herrnhutu⁹⁷, rozhodnuto, že se nadále bude užívat výlučně pojmu „církve – Church“ namísto dřívějšího označení „jednota – Unity“. Zároveň byl přijat i nový řád Moravské církve, který zmíněnou změnu písemně potvrzoval.⁹⁸

Do jednotlivých misijních provincií (*Provinzien*) byly dosazovány prostřednictvím *Missionsdirection* osoby označované jako *Superintendenten/ Präses*. Tito jedinci stáli v čele správy misie.⁹⁹

Po roce 1931 byla *Missionsdirection* zrušena a nahrazena třemi provinciálními institucemi stejného názvu. Od této chvíle mluvíme o rozdělení misijní oblasti Jednoty do 3 regionů/ provincií: 1. *Europäisch-Festländische Provinz*: Südafrika-West a Ost, Nyassa a Surinam; 2. *Britische Provinz*: Labrador, Westindien-West a Ost, Demerara, Unyamwesi a West-Himalaya; 3. *Amerikanische Provinzen*: Alaska, Süd-Kalifornien a Nikaragua.

Po první světové válce se nemohla již zmíněná *Missionsdirektion* scházet tak, jako před tím. Němečtí členové *Missionsdirektion* se spojili roku 1923 pod společnou instituci zvanou *Herrnhuter Missionsdirektion* (HMD), která představovala výkonný orgán misijní provincie *Europäisch-Festländische Provinz*. Roku 1931 následovalo oficiální zrušení *Missionsdirection*. Později byla výše zmíněná *Herrnhuter Missionsdirektion* spojena roku 1965 s tzv. *Direction der Evangelischen Brüder-Unität*.¹⁰⁰

Vedle výše uvedeného *Unitätsdirektion* (General Directory), které sestávalo pouze z orgánů samosprávných provincií, se setkáváme od roku 1957 ještě s tzv. *Unitätsdirektorium* (Unity Directory). Tento nový orgán byl tvořen orgány všech provincií. Po roce 1967 se změnil název *Unitätsdirektorium* (Unity Directory) na *Unitätsvorstand* (Unity Board).¹⁰¹ Tato instituce představuje Radu světové Jednoty, kterou tvoří předsedové rad samosprávných provincií. V jejím čele stojí prezident, který je volen na dva roky a může být zvolen

---

⁹⁶ Tamtéž, s. 51.

⁹⁷ Synod se konal ve dnech 8. června až 1. září 1857. Tamtéž, s. 60.

⁹⁸ KEEGAN, Timothy. *Moravians in the Eastern Cape (1828–1928)*, Cape Town 2004, s. xviii.

⁹⁹ PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 44.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 40–41.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 56.

maximálně dvakrát za sebou.¹⁰²

Souběžně s touto změnou názvu došlo i ke zredukování počtu zástupců na synodech. Od konce 60. let 20. století byla tvořena zmíněná instituce vždy jen jedním zástupcem dané provincie.

Činnost *Moravské církve* (Moravian Church, Unitas fratrum) se řídí tzv. *Unitätskirchenordnung* (Church Order), který představuje církevní řád stanovený na generálním synodu (*Unitätssynode*, od roku 1957 tzv. *Generalsynode*) v roce 1957. Spolu s ústavou (*Verfassung*) představuje základní typ dokumentů, kterými se řídí chod církve. Ústava byla přijata na zasedání generálního synodu v roce 1967, který se konal na Potštejně v tehdejší ČSSR. Na základě zmíněného synodu bylo stanoveno 17 provincií, z nichž 4 provincie neměly vlastní synod.¹⁰³

V současnosti je celosvětově rozšířená Moravská církev tvořena čtyřmi *regiony* (Provinces) – africkým, karibským, americkým a evropským.¹⁰⁴ Zmíněné regiony jsou dále z hlediska územně-správního členění děleny na 18 *samosprávných provincií* (Unity Provinces)¹⁰⁵, 7 *misijních provincií* (Mission Provinces)¹⁰⁶ a 12 *misijních oblastí* (Mission Areas)¹⁰⁷.

V jednotlivých provinciích se název církve liší podle toho, jakou právní normou byla přijata a jaký název, nejlépe vystihující sounáležitost k Unitas fratrum, zvolila. Setkáváme se tedy s různými názvy – La Iglesia Morava, Unity of the Brethren, Evangelische Brüder-Unität, Evangelische Broedergemeente a samozřejmě Moravian Church.

¹⁰² Srov. Jbulletin – Internetový časopis Jednoty bratrské, č. 6, s. 2.

http://www.jbcr.info/upload/files/jbulletin/Jbulletin_6.pdf; staženo 19. 4. 2013.

¹⁰³ Více k problematice církevního územně-správního členění a institucím HICKEL, Helmut. *Sammlung und Sendung*. Die Brüdergemeine gestern und heute, Berlin 1969, s. 34–41.; Mezi zmíněných 17 provincií patřila na konci 60. let 20. století: 1. Europäisch-Festländische Provinz; 2. Britische Provinz; 3. Nördliche Provinz in den USA; 4. Südliche Provinz in den USA; 5. Tschechoslovakische Provinz; 6. Westliche Kap-Provinz in Südafrika; 7. Provinz in Suriname; 8. Provinz auf den östlichen Westindischen Inseln; 9. Provinz in Jamaika; 10. Ösliche Provinz in Südafrika; 11. Provinz in Nicaragua, an der Ostküste Mittelamerikas; 12. Provinz Süd-Tanganyika in Tanzania; 13. Provinz West-Tanganyika in Tanzania; 14. Provinz in Labrador; 15. Provinz in Guyana (Demerara, Amarika); 16. Provinz Alaska; 17. Provinz Honduras; Tibet – zvláštní oblastí, která netvořila samostatnou provincii.; Církevní řád zmiňuje také PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 56.

¹⁰⁴ Africký region – 70%, karibský region – 21%, americký – 6%, evropský 3%. Srov. Jbulletin – Internetový časopis Jednoty bratrské, č. 6, s. 1.

http://www.jbcr.info/upload/files/jbulletin/Jbulletin_6.pdf; staženo 19. 4. 2013.

¹⁰⁵ *Samostatné provincie*: Evropská kontinentální provincie, Velká Británie, Americká severní provincie, Americká jižní provincie, Česká provincie, Aljaška, Východní Antily, Honduras, Jamajka, Nikaragua, Jižní Afrika, Surinam, Tanzanie Rukwa, Tanzanie jižní, Tanzanie jihozápadní, Tanzanie západní, Kostarika, Kongo.; Tamtéž, s. 1–4.

¹⁰⁶ *Misijní provincie*: Kigoma – Jezero Tanganyika, Zambie, Východní Tanzánie, Severní Tanzánie, Malawi, Labrador, Guyana; Tamtéž.

¹⁰⁷ *Misijní oblasti*: Kenya, Peru, Kuba, Burundi, Rwanda, Uganda, Belize, Francouzská Guyana, Zanzibar, Sierra Leone, Ruvuma a Njombe Tanzánie, Jižní Asie.; Tamtéž.

Provincie je možné dále dělit na distrikty, které ve většině případů odpovídají geografickým celkům. Jak už bylo naznačeno, nejvyšším orgánem každé provincie je synod, který se skládá ze zástupců sborů nebo distriktů.

Základní jednotkou církve je *sbor*, který má presbyterní uspořádání. Skládá se ze *správce sboru* (kazatel, pastor) a *staršovstva* (rady starších). Správce sboru je povolán *úzkou radou*. Rada starších je jmenována správcem sboru.

Jednota bratrská má tři stupně ordinované služby – diakon, presbyter a biskup. Diakon je duchovní, oprávněný sloužit jako pastýř a vysluhovat svátosti podle pravidel a řádů církve. Presbyterem se může stát diakon po řadě let ordinované služby. Biskupství přijala obnovená Jednota bratrská od staré Jednoty bratrské, kde měl biskup administrativní a správní funkci. Dnes to však nemusí být pravidlem. Biskup je jakýmsi pastýřem pastýřů, strážcem dědictví a hodnot Jednoty bratrské, a je konsekrován jménem celé Jednoty a pro celou světovou Jednotu.¹⁰⁸

Nejvyšším orgánem Unitas fratrum jako celku je *světový synod* (Unity Synod), který se schází jednou za sedm let. V meziobdobí koordinuje činnost již zmíněná *Rada světové Jednoty* (Unity Board, Unitätsvorstand).

Nejpočetnějším regionem je africký region (70% členské základny světové Jednoty), který je tvořen 6 *samosprávnými provinciemi* (Jižní Afrika, Tanzanie Rukwa, Tanzanie jižní, Tanzanie jihozápadní, Tanzanie západní, Kongo), 5 *misijními provinciemi* (Kigoma – Jezero Tanganyika, Zambie, Východní Tanzanie, Severní Tanzanie, Malawi) a 5 *misijními oblastmi* (Kenya, Burundi, Twanda, Uganda, Ruvuma a Njombe Tanzanie).

Námi sledovaná provincie Jižní Afrika spravuje v současnosti 12 distriktů. Do náročné misijní práce je zapojeno 44 ordinovaných mužů a 11 žen. K roku 2010 měla zmíněná provincie 30. 569 členů ve 224 sborech a stanicích.¹⁰⁹

2.5.3 Typologie osad a misijních stanic

Je třeba rozlišovat v této souvislosti mezi pojmy osada *Gemeinort*¹¹⁰, misijní stanice *Missionsstation* a tzv. *Stadtgemeinde*, popř. *Landgemeinde*. V posledním případě jde spíše o komunitu tvořenou stoupenci obnovené Jednoty bratrské, která působí v místě, kde nevznikla osada „na zeleném drnu“, určená čistě pro potřeby moravanů. Tato „společenství“ působí

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 4–5.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁰ *Gemeinort/ Ortsgemeinde* – osada, vzniklá čistě pro potřeby obnovené Jednoty bratrské. Tvoří tak protiklad k tzv. *Stadtgemeinde/ popř. Landgemeinde*, která nemá oproti zmíněnému *Gemeinort* vlastní samosprávu a její obyvatelé jsou roztroušeni v rámci jiného sídla, v němž zaujímají menšinu. Tamtéž, s. 42, 50.

v rámci nějaké jiné sídelní jednotky, v které tvoří pouhou část obyvatelstva.

Mezi první misijní stanice patří stanice vzniklé v oblasti Karibiku (ostrov Sv. Tomáše – Neuherrnhut 1738, Nisky 1771; ostrov Sv. Jana – Bethanien 1754; ostrov Sv. Kříže – Friedentsthal 1755), které byly pod vlivem dánské Západoindické obchodní společnosti.¹¹¹ Pod dánským vlivem bylo v té době také Grónsko. V těchto končinách vzniklo několik misijních stanic (např. Neuherrnhut 1733, Lichtenfels 1758, Friedensthal 1824).

V Severní Americe vznikly jednak osady (např. Bethlehem 1742, Nazareth 1747, Lebanon 1747) a dále výše zmíněné obce označované jakožto *Stadt-* popř. *Landgemeinden*, které neměly vlastní civilní správu. Mezi zmíněné obce patří např. Philadelphia 1742, New Dorp 1747, New York 1748.

Myšlenky Ochránovských bratří se rozšířily i do oblasti Surinamu (např. Pilgerhut 1738–1763), který byl holandskou kolonií. Dále pak do jižní Afriky na přelomu roku 1736/1737. Vznikají zde misijní stanice Bavianskloof 1792 (od 1806 Gnadenthal), Groenekloof (od 1854 Mamre) 1808, Enon 1818 atd.

Za zmínku stojí ještě misijní stanice v oblasti Labradoru, kam proniká obnovená Jednota bratrská již v padesátých letech 18. století, ale k založení stále misijní stanice dochází až o něco později (Nain 1771, Okak 1776, Hoffenthal 1782).

Do poloviny 19. století se pak dostávají bratři ještě na další Západoindické ostrovy (např. Antigua – St. Johns 1761), do Indie (1762/1803 a 1850/1853 britská kolonie, Kyelang 1856), Britské Guyany (1835 – 1840), Nicaraguy (1849, britský protektorát do 1860), a také do Austrálie (1849–1856, samospráva od 1842).¹¹²

---

¹¹¹ Dänisch-Westindische und Guinesische Handelskompanie byla založena roku 1671. Ostrov sv. Tomáše získala pro Dánsko v roce 1674, později pak získala také ostrov Sv. Jana (1716). V roce 1733 koupila od Francouzů ostrov sv. Kříže. Srov. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 176, 181.

¹¹² Ucelený přehled mimoevropských misijních stanic a osad podává METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 278–179.; Kolem poloviny 19. století je do misijní činnosti zapojeno kolem 300 misionářů. Od konce 19. století byly do misijních oblastí posílány i svobodné Sestry, které byly nejčastěji zaměstnávány péčí o nemocné jako pomocné pracovnice. Mnohdy byly také zapojovány do předškolní výchovy dětí v misijních stanicích. Tamtéž, s. 105.

3 DĚJINY MISIJNÍ ČINNOSTI OBNOVENÉ JEDNOTY BRATRSKÉ V JIŽNÍ AFRICE

3.1 Situace na mysu Dobré naděje v období nizozemské správy Kapska

Dějiny jižní Afriky jsou, rovněž jako dějiny všech ostatních misijních oblastí, dějinami střetů mezi koloniálními mocnostmi, které se zde snažily prosadit a posléze udržet svůj vliv. V období, které je pro tuto práci stěžejním, tedy v období raného novověku s přesahem do první poloviny 19. století, se jižní Afrika nejprve ocitla pod zorným úhlem Nizozemí¹¹³, které do těchto končin proniklo již v roce 1595.

K založení stálé stanice došlo však až o půl století později. V padesátých letech 17. století vzniká Kapské město s funkcí obchodního stanoviště potřebného při cestách do Indie.¹¹⁴ Hlavní slovo v souvislosti s vybudováním stálé stanice zde měla holandská Sjednocená východoindická společnost¹¹⁵, která měla pomáhat holandským obchodníkům od roku 1602 v jejich zámořském podnikání. Tato společnost získala od vlády – *Generálních stavů* – monopolní právo na provozování obchodu i správy veškerého území na východ od mysu Dobré naděje. Byla založena sedmnácti velmoži, kteří se scházeli v Amsterdamu. Po vzniku zámořských držav začaly vznikat stálé mise v čele buď s vice-králem, jako tomu bylo v případě Indie, anebo generálním guvernérem, který stál v čele námi sledované jižní Afriky.

Jedním z důvodů založení stanice v oblasti Kapska¹¹⁶ bylo oprostění Holanďanů od

¹¹³ Nezávislé Nizozemí (pouze severní část) bylo vyhlášeno po Osmdesátileté válce v roce 1581 Verlatiŋgheho listinou a trvalo do roku 1795, kdy bylo obsazeno Francií. Ta na jeho území ustanovila v letech 1795–1806 Batávskou republiku a poté v letech 1806–1810 podřízené Holandské království, které bylo až do roku 1815 připojeno k Francii. Na Vídeňském kongresu bylo v roce 1815 vyhlášeno Spojené království Nizozemské, ke kterému patřila do roku 1830 také Belgie a Lucembursko. Po odtržení Belgie vzniklo současné Nizozemské království, spojené až do roku 1890 personální unií s Lucemburskem. Od té doby existuje Nizozemsko tak, jak ho známe dnes. Více HORST, Han van der. *Dějiny Nizozemska*. Praha: NLN 2005, s. 138–247.

¹¹⁴ Srov. LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297.

¹¹⁵ Sjednocená či Spojená východoindická společnost, která vznikla roku 1602, měla spolkovou strukturu se zcela autonomně operujícími „komorami“ v Amsterdamu, Delftu, Middelburgu, Rotterdamu a Hoornu-Enkhuizen. Správní rada, která byla složená ze sedmnácti členů, z nichž necelou polovinu tvořili zástupci amsterodamské komory, se scházela každé tři měsíce. Měla na těchto schůzích rámcově stanovit cíle a strategii. V čele „Společnosti“ byl kapitán. Spojená východoindická společnost měla jistou konkurenci např. ve Východoindické společnosti (*East India Company*), která vznikla roku 1600 v Anglii. Později vznikla i obdobná francouzská společnost – *Compagnie des Indes*. Srov. HORST, Han van der. *Dějiny Nizozemska*, s. 161–162.

¹¹⁶ Oblast, zmiňovaná jakožto Kapsko, vznikla v roce 1652 zásluhou Východoindické společnosti. Tvořila tak jednu z pozdějších čtyř provincií jižní Afriky. Dalšími provinciemi byl Transvaal, Natal a Oranžský svobodný

závislosti na portugalských přístavech, které se nacházely zejména v oblasti jihovýchodního pobřeží jižní Afriky. Dalším z důvodů bylo například zajištění lepších podmínek pro proplovající lodě na cestě do Indie. V této souvislosti mluvíme především o zajištění lepšího zásobování pitnou vodou, čerstvým masem, zeleninou a ovocem potřebným k tomu, aby posádky netrpěly kurdějemi a jinými onemocněními. Přestože jedním z hlavních úkolů prvního osazenstva bylo zajistit výměnným obchodem s domorodými Khoikhoi¹¹⁷ dostatek čerstvého masa, neměli s nimi, pokud možno, navazovat žádné jiné kontakty. Holanďané tedy skutečně zprvu neuvažovali o kolonizaci většího území, ani o navazování jiných, nežli obchodních styků s místním obyvatelstvem. Z obav, že by mohli být napadeni domorodými obyvateli z pevniny, stejně jako cizími posádkami z moře, vyplynul další úkol a to postavit co nejrychleji pevnost. Tato pevnost sloužila posléze také jako obranné zázemí pro zvětšující se osadu – Kapské město.¹¹⁸

Nutné je položit si otázku, jak probíhal život v samotném Kapsku, jaká byla územně-správní organizace této provincie a kdo stál v jejím čele. Zpočátku Kapsko spravoval nejvyšší místní velitel, který byl zaměstnancem Sjednocené východoindické společnosti a byl jí přímo podřízen. Od roku 1672 stál v čele Kapska guvernér¹¹⁹ a až do konce 18. století, kdy de facto skončila holandská správa této oblasti, byli všichni guverněři, až na malé výjimky, rodilí Jihoafričané. Guvernér předsedal politické radě, která vydávala zákony, či spíše nařízení a po rozšíření o několik dalších osob z řad měšťanů mohla působit i jako nejvyšší soudní orgán. O jednotlivé úseky správy, jakými byli například Úřad pro fiskální záležitosti, či Velitelství

---

stát. Tyto tři provincie vznikly o něco později, nežli provincie Kapsko, a to v první polovině 19. století. Staly se nezávislými búrskými státy. Důležitým momentem bylo přijetí ústavy v roce 1853 a pozdější osamostatnění Kapska jako samosprávné kolonie na základě změny ústavy z roku 1872. V roce 1910 došlo ke sjednocení všech čtyř zmiňovaných bývalých provincií do Jihoafrické unie, ze které posléze vznikla v roce 1961 JAR. V současnosti je JAR dělena na 9 autonomních provincií (Západní Kapsko, Severní Kapsko, Východní Kapsko, Kwa-Zulu-Natal, Svobodný stát, Severozápadní provincie, Gauteng, Mpumalanga, Limpopo).; Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 98–107; SKŘIVAN, Aleš. *Die Welt vor dem Ersten Weltkrieg. Die Entwicklung im Süden Afrikas und der Burenkrieg*, Prague Papers on the History of the International Relations roč. 5, 2000, s. 85–100.

¹¹⁷ Srov. LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297; Kmen Khoikhoi je často nesprávně označován jako kmen Hotentotů. Pojem Hotentot je užíván již od 17. století s lehkým nádechem rasismu, který do tohoto označení vnesli již Búrové – potomci holandských přistěhovalců – a byl dále používán i v následujících staletích a osvojen posléze i Herrnhutskými bratry. Vycházel především z khoikhoiské specifické mlaskavé řeči. V němčině se můžeme setkat s označením *Stotterer* - sloveso *stottern* znamená koktat, zajíkat se. Evropané nebyli dlouho schopni porozumět místním jazykům, v nichž se ozývaly zvláštní mlaskavé zvuky. Naopak Khoikhoiové se až s neuvěřitelnou rychlostí byli schopni naučit holandsky, popř. i anglicky a působili proto často jako tlumočníci.; Dějinám kmene Khoikhoi a Sanů, stejně jako sociální strukturu a jazykovým zvláštnostem těchto domorodých obyvatel jižní a jihozápadní Afriky, se věnoval především SCHAPER, I., *The Khoisan people of South Africa*, London 1930/ 1951.; Z novějších prací MAYLAM, Paul. *A History of the African People of South Africa: From the Early Iron Age to the 1970s*, Cape Town 1986. Ve zmíněné publikaci je věnován prostor i kmeni Xhosa, který obýval východní část Kapska.

¹¹⁸ HULEC, Otakar, *Dějiny jižní Afriky*, Praha NLN 1997, s. 60–61.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 64; Prvním guvernérem Kapska se v roce 1672 stal Holanďan Jan van Riebeck.

posádky, se starali příslušní zástupci guvernéra. Zmíněnou politickou radu tvořili většinou guvernérovi blízcí přátelé.¹²⁰

Neméně důležitou problematikou je, vedle samotné správní organizace jižní Afriky ve sledovaném období, i náboženská orientace prvních usedlíků. V Kapsku byla oficiálně povolena zprvu jediná církev a tou byla Holandská reformovaná církev. Tento stav trval až do roku 1778, kdy směli začít v této oblasti působit i luteránští pastoři.¹²¹ První kostel v Kapském městě, známý jako *Velký kostel*, postavila již zmíněná Holandská reformovaná církev v roce 1666, tedy až čtrnáct let po založení osady. Tato církev vycházela z kalvinistického učení a měla v sobě nepřímo zakotvený rasismus. Už samotné zdůraznění predestinace s sebou neslo nadřazenost „jedněch nad druhými“. Není divu, že když s takovými náboženskými představami přicházeli první Evropané do Afriky, přirozeně jimi měřili i místní obyvatelstvo. Přistěhovalci byli dlouhou dobu přesvědčeni, že Khoikhoiové a Sanové¹²² nevyznávají žádné duchovní náboženské hodnoty, že nectí žádného boha a jako s takovými je třeba s nimi jednat. V oblasti jižní Afriky se setkáváme v této době ještě s černými nebo malajskými otroky, kteří byli z velké části muslimové. I pro ně bylo užíváno označení *Kafři*.¹²³

---

¹²⁰ Tamtéž; Jedním z členů politické rady byl i Johannes Guillelmus de Grevenbroeck, který sepsal na konci 17. století latinský spis o životě Khoikhoiů a sestavil i první latinsko-khoikhoiský slovník.; K územně-správní organizaci více BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 98–107.

¹²¹ Srovnáním jednotlivých církví, které působily v jižní Africe, se zabývá SCHÜTZ, Martin. *Die Funktion der Herrnhuter Mission im Vergleich mit anderen Missionen in Südafrika*, In: *Unitas Fratrum* 31, Herrnhut 1992, s. 49–57.; Po roce 1799 působila v jižní Africe ještě tzv. *London Missionary Society* (LMS), která byla založena v Londýně roku 1795. Srov. KEEGAN, Timothy. *Moravians in the Eastern Cape (1828–1928)*, s. xix.; K problematice proniknutí křesťanství do oblasti Kapska více BREDEKAMP, Henry – ROSS, Robert (eds). *Missions and Christianity in South African History*, Johannesburg 1987.; Ze starších prací např. Du PLESSIS, Johannes. *A History of Christian Missions in South Africa*, London 1911.; Vlivem kolonialismu na šíření křesťanství v jižní Africe se zabývá COMAROFF, John – COMAROFF, Jean. *Of Revelation and Revolution: Christianity, Colonialism and Consciousness in South Africa*, Chicago 1991.; Dále např. ELBOURNE, Elizabeth. *Blood Ground: Colonialism, Missions and the Contest for the Christianity in the Cape Colony and Britain, 1799–1853*, Montreal 2002.; V neposlední řadě propojuje politické dějiny Kapska s dějinami kulturně-sociálními ELPHICK, Richard – DAVENPORT, Rodney (eds.). *Christianity of South Africa: A Political, Social and Cultural History*, Cape Town 1997.

¹²² HULEC, Otakar, *Dějiny jižní Afriky*, s. 14–21; Sanové (Bušmeni-Křováci) byli oproti kmeni Khoikhoi převážně sběrači. V dávné minulosti osidlovali Sanové savany celé jižní a východní Afriky až k hranicím dnešní Keni. Od Khoikhoi se liší na první pohled již vzhledem. Dosahovali průměrné výšky 150 cm. Khoikhoiové byli vzrostlejší postavy, což samozřejmě souvisí s jejich způsobem obživy. Živili se totiž převážně chovem dobytka.

¹²³ Srov. LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297; Označení *Kaffer* pochází z arabského slova *Kāfir* a znamená *nevěřící*. Stejně tedy jako pojem *Hotentot* jde o rasistický pojem. Jakožto *Kafři* byli označováni lidé, kteří mluvili jazykem Bantu, tedy jazykem kmenů žijících převážně v jihovýchodní Africe. Mezi nimi početně největšími kmeny byl kmen Xhosa a Tembu.

3.2 První misijní pokusy Ochranovských bratří – Jiří Schmidt

V souvislosti se zmíněnou náboženskou představou prvních usedlíků je třeba zmínit i první pokusy obnovené Jednoty bratrské o proniknutí do této oblasti. Misie v Africe¹²⁴ představují samotné počátky misijní činnosti Jednoty. Jakýsi podnět vyšel z holandského Amsterdamu¹²⁵ a důvodem byly zprávy o těžkých podmínkách, v kterých údajně žili Hotentoti na mysu Dobré naděje. Jakožto dobrovolník se přihlásil Jiří Schmidt, který posléze začal působit v oblasti Kapska od roku 1737.¹²⁶ Na samém začátku je nutné podotknout, že Schmidtovo působení je často vnímáno jako neúspěšné, snad pro jeho krátký pobyt v této oblasti, který trval od roku 1737 do roku 1744. Nicméně na jeho obranu je nutné říci, že se potýkal s nelehkými nástrahami především ze strany Holandské reformované církve. Je přirozené, že tato církev nerada viděla náboženské ovlivňování místního etnika z řad cizích misionářů, kteří ke všemu, jako tomu bylo v případě Schmidta, nebyli řádně vysvěceni.

Problematika řádného svěcení byla v tomto případě kamenem úrazu a na příště bylo nutné se jí vyvarovat.¹²⁷ Sám hrabě Zinzendorf Schmidtovi poslal písemnou ordinaci na

¹²⁴ Obnovená Jednota bratrská nepronikla pouze do oblasti *jižní Afriky* (Kapsko – od 1869 rozdělené na dvě oblasti: 1. jižní Afrika-Západ/ Západní Kapsko 1736/1737–1910; 2. jižní Afrika-Východ/ Východní Kapsko 1828–1908), ale pokusila se zapustit kořeny ještě v *severní Africe* (mezi křesťanskými otroky v *Alžírě* 1739–1748, dále u Koptů v *Egyptě* 1769–1783), ve *východní Africe* (1. Nyassa=dnešní Malawi 1840–1908; 2. Urambo, region v dnešní Tanzánii 1896–1908), v *západní Africe* (Guinea 1736–1775). Srov. Lipsko – ústav Afrikanistiky – Misie obnovené Jednoty bratrské v Africe:

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de; sešit 10, s. III–VI, 1. Historischer Abriß, staženo 22. 3. 2013.

¹²⁵ Osada Ochranovských bratří (*Stadgemeinde*) zde vznikla až po roce 1738. Fungovala zde necelých sto let do roku 1818. Obnovená Jednota bratrská do této oblasti znovu pronikla až ve 30. letech 20. století. Samostatnou obcí, označovanou jakožto Amsterdam-Südost, se stává zdejší *Stadgemeinde* až po roce 1965. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 12.

¹²⁶ Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 98–107; LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297; KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 232–233; *Jiří Schmidt (1709 Kunvald – 1785 Niesky) se narodil v Kunvaldu jako syn Česky a Němce. Do saského Herrnhutu (Ochranova) odešel s tkalcem Janem Böhmem v 17 letech. Do Čech se vrátil s Melchiorem Nitschmannem, aby odtud odvedli do Ochranova další rodiny exulantů. Bohužel na této cestě byli oba chyceni, vyslýcháni v České Rudě a odvezeni do žaláře na Špilberk. Nitschmann zde zemřel (1729) a Schmidt byl po třech letech věznění odsouzen na další tři roky věznění a nucených prací. Po šestiletém věznění jej propustili pod podmínkou, že konvertuje zpět ke katolicismu (1734). Schmidt tedy podepsal návrat do lůna katolické církve, ale mučen pocitem viny se vrátil zpět do Ochranova a přihlásil se do zmíněného misijního programu. Pro takto náročný úděl bylo zapotřebí jistých příprav a tak se ještě před samotným misijním působením mezi Hotentoty musel Jiří Schmidt vydat nejprve na cestu do Holandska, kterou podnikl v únoru roku 1736. Zde se učil v Amsterdamu holandsky. Nutné bylo také získat pro další cestu do Afriky povolení od ředitelů „Východoindické společnosti“ a duchovních v Amsterdamu Franka de Bruina a H. van Alpheny, kterou mu zajistil sám hrabě Zinzendorf. Schmidt plul na holandské plachetnici „Rensburg“. Za čtyři měsíce plavby obrátil ke Kristu čtyři lidi – švýcarského vojáka, člena holandské posádky, lodního kováře a nemocného studenta. K mysu Dobré naděje připlul 9. července 1737. V pevnosti byl přijat dvěma kapitány místní posádky a guvernérem Východoindické společnosti de la Fontainem.; Více k osudu Jiřího Schmidta viz Georg Schmidt z Kunína, 1709–1785; Životopis, GN 1786, f. 57–65 (Kf).*

¹²⁷ Srov. KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 234–235; I poté, co byl Schmidt písemně ordinován na diakona (1741/ 1742) měl problémy s reformovanou církví. Rada sedmnácti v Amsterdamu

diakona až roku 1742, bez níž nemohl pokřtít obrácené Hotentoty.¹²⁸ Až do této chvíle nemohl Schmidt vysluhovat svátosti, protože byl laickým pracovníkem.

Nebyly to však jen náboženské problémy, které sužovaly prvního misionáře z řad Ochranovských bratří. Jistý problém představovala i tak potřebná vzájemná komunikace mezi Schmidtem a místním etnikem. Jak už bylo řečeno, jazyk kmene Khoikhoi činil Evropanům nemalé problémy.¹²⁹ Schmidt byl schopen domluvit se s úřady v holandštině a taktéž holandštinu zahrnul do výuky poté, co si otevřel školu a jeho pokusy osvojit si jazyk tohoto etnika ztroskotaly.¹³⁰

Schmidt se zasadil nejen o proniknutí myšlenek Ochranovských bratří do těchto odlehlých končin afrického kontinentu, ale i o jisté kulturní a morální pozvednutí hodnot samotného kmene Khoikhoi, nutno říci v evropských mezích a představách. Své ideje a plány naplňoval v nové misijní stanici, která vznikla z jeho podnětu a se souhlasem kapitána holandské správy Johanna Tobiase Rhenia¹³¹ a Sjednocené východoindické společnosti. Stanice byla umístěna v Paviánském údolí (Bavianskloof nebo Baboon Valley), podle kterého získala i své pojmenování – Baviaanskloof. Později byla roku 1802 přejmenována na Genadendal/ Gnadentfeld a po roce 1805/ 1806 na Gnadenthal.¹³²

Souhlas od reformované církve k vysluhování svátostí nakonec nedostal. V srpnu 1743 přišel do Paviánského údolí list z Nizozemí, oznamující, že Bratři souhlasí se Schmidtovým případným návratem.¹³³ Nepřátelství vůči Herrnhutským bratrům způsobilo, že Jiří Schmidt opustil roku 1744 jižní Afriku na základě vlastního rozhodnutí. V Nizozemí se pak snažil získat nové povolení k misii mezi Hotentoty, ale už ho bohužel nezískal.¹³⁴ V misijní stanici Bavianskloof Schmidt zanechal sedm pokřtěných osob a 47 stoupců, což je

---

nedala Ochranovu povolení k vyslání dalšího misionáře.

¹²⁸ Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 98–107; ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 190; List od hraběte Zinzendorfa byl napsán v Rotterdamu dne 27. srpna roku 1741 a vybízel afrického misionáře, aby vysluhoval svátost křtu.

¹²⁹ LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297.

¹³⁰ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 190; Georg Schmidt z Kunína, 1709–1785; Životopis, GN 1786, f. 57–65 (Kf); *Snažil se naučit jejich řeči. Když ale viděl, že se mu to nepodaří, otevřel 27. října (1737) školu, v níž vyučoval hotentotské děti i dospělé holandskému čtení, aby jim pak v této řeči mohl zvěstovat evangelium.*

¹³¹ Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 98–107; Kapitán Johannes Tobias Rhenius, který strávil téměř půl století ve službě *Společnosti*, pocházel z Lübecku a představoval jistou oporu pro misionáře Jiřího Schmidta na začátku jeho pobytu v Kapsku. Po kapitánu Rheniovi nastoupil Rudolf Siegfried Allemann.

¹³² Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 98–107; KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 234–238; *Zde si Schmidt postavil domek po evropsku. Ke konci roku 1738 už měl Jiří Schmidt 28 školáků. Stále vyučoval podle holandského slabikáře. Někteří Hotentoti zatoužili po novém, lepším životě. Oproti svým soukmenovcům, kteří chodili nazí, se tito první věřící začali oblékat. Nejvíce radosti měl misionář z Hotentota Viléma, kterého jednoho dne mohl vzít na mys ke svým přátelům. Všichni užasli, že Vilém uměl holandsky mluvit, číst a psát a měl i znalosti Písma svatého. Vilém byl také první, koho Schmidt pokřtil. Dal mu jméno Jozue.*

¹³³ KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 236.

¹³⁴ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*, s. 190.

nutno vnímat jako jistý úspěch.¹³⁵

3.3 Misijní činnost v Kapsku obnovena

Po zmíněném pokusu Jiřího Schmidta ve snaze zapustit trvalé kořeny v oblasti jižní Afriky v první polovině 18. století, se obnovená Jednota bratrská nevzdala myšlenek na proniknutí do této oblasti. Jak bylo v předchozím textu naznačeno, Schmidtova misie nebyla ve všech ohledech neúspěšná. Snad bylo jen zapotřebí více tolerance ze strany reformované církve a většího počtu osob z řad Herrnhutských bratří, které by se tak nelehkého úkolu zhostily.

Ochranovští se pokusili o obnovení misie na Mysu oficiální cestou až o dobrých čtyřicet let později.¹³⁶ Jednání na synodu obnovené Jednoty bratrské roku 1789 vyústilo v obnovení misie v Africe. Nemalou zásluhu na tom měl tehdejší biskup Jednoty – Johann Friedrich Reichel. Povolení Jednota obdržela od Východoindické společnosti a taktéž guvernér provincie Van der Graff byl věci příznivě nakloněn.¹³⁷ Bylo zapotřebí předejít již zmiňovaným problémům spjatým se samotnou ordinací misionářů.

Již roku 1792 se tak do Kapského města vydali tři misionáři z řad obnovené Jednoty bratrské. První z bratrů – Heinrich Marsveld (45 let)¹³⁸ – pocházel z holandské Goudy. Druhým z misionářů byl Daniel Schwinn¹³⁹ (42 let) z Erbachu v Odenwaldu a posledním z vybraných bratří se stal – Johann Christian Kühnel (30 let) z Herrnhutu. Všichni tři byli ordinováni v Herrnhutu, což bylo pro misijní činnost nevyhnutelné a zásadní.

Vláda provincie Kapsko darovala misionářům místo, kde původně pracoval Jiří Schmidt.¹⁴⁰ Můžeme s jistotou říci, že misijní snahy již zmiňovaných bratrů byly v mnohém

¹³⁵ Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 98–107.

¹³⁶ Srov. KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 236; Po Jiřím Schmidtovi se do této oblasti vydal tak říkajíc na vlastní pěst ještě neoficiálně roku 1748 jistý Johann Martin Schwälber – člen sboru v Herrnhagu, který dříve pět let sloužil jako úředník u holandské Východoindické společnosti na Mysu. Vydal se tedy mezi Hotentoty dobrovolně a na vlastní náklady. Zřejmě se dostal do Paviánského údolí, ale zmínky o něm mizí roku 1756. Více HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian church. The Renewed Unitas fratrum 1722–1957*, 2. vyd., Bethlehem 1983, s. 295.

¹³⁷ HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian church*, s. 295.

¹³⁸ Podle zmínky o úmrtí Marsvelda roku 1822 v Gnadenthalu ve věku 75 let, by mu mělo být v době příjezdu do Afriky roku 1792 45 let, nikoli 47 let, jak uvádí KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 236.; Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 232.

¹³⁹ V literatuře bývá někdy nesprávně uváděno jeho jméno jakožto Daniel Schwimm – viz KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 236.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 236–237; *Dne 20. prosince (1792) se vydali z Kapského města do vnitrozemí na voze taženém dvanácti voly za vedení Martina Teunessena, inspektora okresu, kde bylo Paviánské údolí. Na Štědrý den misionáři poprvé spatřili trosky Schmidtova domku a zahrady. Svě první bohoslužby sloužili ve stínu velké hrušně, kterou kdysi Schmidt zasadil. Tam také našli Lenu, jednu z prvních konvertitek Schmidtových. Byla teď stará a skoro slepá, ale stále se těšila holandským Novým zákonem, který od misionáře dostala darem. V*

úspěšnější, nežli první pokusy Schmidtovy, a rychle se zvyšoval počet obrácených na víru. Bohužel i na konci 18. století museli bratři bojovat s nelehkými úkoly především ze strany kolonistů. Nutné je vnímat dějiny misie obnovené Jednoty bratrské v širší souvislosti. Události v daleké Evropě se samozřejmě projevovaly nekompromisně i v tak odlehle oblasti jakou byla jižní Afrika. Revoluční myšlenky z Francie dolehly i do Holandska a odtud do holandských kolonií. Misionáři byli vnímáni čím dál více jako nepřátelský cizí element a projevovalo se to v různých rovinách. Například v roce 1794 odmítli dát holandští kolonisté moravanům povolení ke stavbě kostela, což byl zásadní problém. Jako prozaičtější důvod však je třeba uvést zlepšování životní úrovně domorodých Khoikhoiů, které kolonistům v důsledku velice vadilo. Misionáři se snažili v místním obyvatelstvu rovnocenné partnery, což se lišilo od běžného přístupu kolonistů nejen k tomuto kmeni. Holandská koloniální politika postupovala vůči domorodému etniku nekompromisně, což se projevovalo v záboru půdy bez náhrady a tendenci zahnat toto obyvatelstvo co nejvíce do vnitrozemí.

Situace se zdála být kritická. Jistý obrat k lepšímu zaznamenali misionáři v srpnu roku 1795, kdy se Kapské kolonie zmocnilo britské loďstvo ve jménu prince Oranžského, a Britové ujistili moravany, že budou pod jejich ochranou.¹⁴¹

K jistému obratu došlo na počátku 19. století, kdy byla opět Kapská kolonie roku 1802 vrácena po dohodě v Amiens Holandsku. Zásadní byla také změna názvu Bavianskloof (Paviánské údolí) na Gnadenhal (údolí Milosti), v němčině nazývané Genadendal, jež se udála na základě návrhu guvernéra Jansena. Poté, co se oblast vrátila zpět do rukou Holanďanů, se překvapivě nezměnila situace moravanů k horšímu. Práce Ochránovských bratří tak začala sklízet své ovoce. Jejich činnost se stala v Kapské kolonii známou a oceňovanou, byť v tom byl jistý nádech vypočítavosti ze strany kolonistů. Snad si začali uvědomovat, že inteligentní domorodý konvertita se jim vyplatí více, nežli nevzdělaný otrok.¹⁴²

---

březnu následujícího roku začali bratři vyučovat ve škole 25 dospělých a dětí. Učili Hotentoty pást dobytek, pracovat v zemědělství a zahradničit.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 237; *Misie rychle vzrůstala. V Paviánském údolí se usadilo 500 obyvatel a brzy se začal zvedat i kostel. Byl zaveden chov ovcí a postaven malý mlýn. Roku 1798 přijel na kontrolu superintendant misie Johann Philipp Korrhammer z Gnadau. Sčítání v lednu 1799 ukázalo, že Paviánské údolí má věřící populaci v počtu 200 lidí. Bylo potřeba postavit větší kostel. Dne 9. ledna roku 1800 byla budova vysvěcena. Vešlo se do ní 1500 osob.*

¹⁴² Tamtéž, s. 237–238.

3.4 Jižní Afrika v době britské koloniální správy – zahájení soustavné misijní činnosti

Vedle vlivu Nizozemí se setkáváme, jak už bylo řečeno, na konci 18. století i s pronikáním Velké Británie¹⁴³ do této oblasti. V důsledku evropských konfliktů, které vyvolal vývoj po francouzské revoluci a následných Napoleonských válkách, došlo k vylodění Britů na Kapském poloostrově. Když francouzská vojska vpadla roku 1795 do Holandska, Britové se rozhodli zabránit zvýšení francouzského vlivu ve strategicky důležité oblasti jižní Afriky. Britská okupace trvala přechodně od roku 1795 do roku 1803 a posléze na více jak sto let po roce 1806 se stala oblast britskou sférou vlivu. Na dobu tří let (1803–1806) se tedy vrátila vláda nad touto částí Afriky opět do rukou Holanďanů na základě již zmíněného míru v Amiens z roku 1802.

Rok 1806 je třeba vnímat jako důležitý mezník. Navzdory autokratické vládě v Kapské kolonii, se mnoho změnilo k lepšímu. Tím je myšlen především vztah mezi přistěhovalci a místním obyvatelstvem. Nemalý vliv na to měl i zákon o zrušení otroctví z roku 1833, který Velká Británie vydala po předchozím zákazu obchodování s otroky z roku 1807. Tehdy skončil dovoz nových otroků do Kapska. Vztah ke kmeni Khoikhoi se teprve tehdy začal měnit podle zásady, že všichni lidé si jsou před zákonem rovni. Předtím, jak už bylo v předchozím textu naznačeno, měli misionáři z řad obnovené Jednoty bratrské, žijící mezi Khoikhoii, časté neshody s místními Búry i se správou „Společnosti“ právě kvůli dobrým vztahům s tímto etnikem.

Misie tedy začala vzkvétat po prvním Schmidtově nezdaru až na přelomu 18. a 19. století. Ve své úplnosti se mohla rozvíjet teprve až po roce 1806, kdy převzali natrvalo správu této oblasti do rukou Britové, a kdy se taktéž zvýšila i úroveň křesťanského života v komunitě díky již zmíněným dvěma zákonům upravujícím postavení neevropského obyvatelstva v britských koloniích.¹⁴⁴ K opravdovému rozkvětu pak došlo mezi lety 1817–1840, kdy v této

---

¹⁴³ Podle Zákona o unii z roku 1707 se Anglie (včetně Walesu) a Skotsko, jež byly od roku 1603 spojeny personální unií, sjednotily do politické unie ve formě jednotného Království Velké Británie. Zákon o unii z roku 1800 spojuje Království Velké Británie s Irským královstvím, jež bylo postupně ovládnuto mezi roky 1541 a 1691 uzavřením dohody z Limericku do státního celku Spojené království Velké Británie a Irsko. Nezávislost Irské republiky se datuje od roku 1922, kdy následoval zákon z roku 1920 o rozdělení Irsko na dvě administrativní části, podle nichž šest z devíti hrabství Ulsterské provincie vytvořilo tzv. Severní Irsko, ostatní části pak Irsko jižní. Z nich vznikla Irská republika. Poté byl v roce 1927 změněn název státu na název současný, tedy na Spojené království Velké Británie a Severního Irsko. Pojem *Velká Británie* tak odkazuje především na tři ze čtyř zemí unie, Anglii, Skotsko a Wales, pojem *Spojené království* pak i na Severní Irsko jako na čtvrtou. Více MORGAN, Kenneth Owen, a kol. *Dějiny Británie*. Praha: NLN 1999, s. 261–505, zejm. 317–409.

¹⁴⁴ Srov. LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297.

oblasti působil misionář Hans Peter Hallbeck.¹⁴⁵ Okolo poloviny 19. století se počet domorodých křesťanů zvýšil na několik tisíc.¹⁴⁶

3.4.1 Typy misijních stanic v jižní Africe

V první polovině 19. století vzniklo v Kapsku vedle misijní stanice Gnadenthal mnoho dalších stanic.¹⁴⁷ Za zmínku stojí nová stanice Groenekloof/ Grünekloof, která se nacházela v blízkosti moře, 40 mil severozápadně od Kapského města. Vznikla roku 1808 z podnětu britského guvernéra. Po roce 1854 byla přejmenována na Mamre. Zde si zřídilo své domovy asi sto domorodců. Základní kámen pro kostel tu byl položen v roce 1816. Na východě pak byla zřízena především pro kaferské černochoy nová základna s názvem Enon (1818). Dalšími stanicemi Moravanů byl – Siloh/ Silo/ Shiloh vzniklý roku 1828, Gosen (1849/1850), Engotini (1856), Tembuland Beziya (1863) a Tabase (1872). Výše zmíněné stanice jsou označovány jakožto tzv. *Grantstationen*. Tvoří tak první ze tří typů osad vzniklých v této oblasti. Vznikaly tak, že vláda poskytla misionářům půdu zcela bezplatně a také nebyla tato půda podrobena dani.

Mimo zmíněné stanice se v oblasti Kapska setkáváme ještě s tzv. *Eigentumsstationen*. Osady takto označované vznikaly na půdě, kterou si museli misionáři zakoupit. Mezi misijní stanice vzniklé tímto způsobem řadíme především stanici Elim, vzniklou v oblasti západního Kapska roku 1824. Dále pak Clarkson (1839), Wittewater (1859), Pellu (1869), Seaview (1903–1910) a Goedverwacht, jehož základní kámen byl sice položen již roku 1858, ale sídlem misie se stal až roku 1889.

Třetím a posledním typem stanic v jižní Africe se pak staly tzv. *Stadtgemeinden*. Setkáváme se s nimi ve formě jednotlivých farem, popř. far či misijních domů, které tak tvořily pouze centrum církevního života v rámci nějakého většího sídla. Takové stanice, či spíše společenství, vznikly ve 2. polovině 19. století např. v Kapském městě – Moravian Hill (1884), Maitland (1902), dále pak Moravian Hope, vzniklý roku 1898 v Port Elizabeth.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ Hans Peter Hallbeck byl misionář švédského původu. Měl bohaté zkušenosti především ze svého pobytu v Anglii, kde působil v mnoha osadách a tamních bratrských učilištích. V Anglii byl také vysvěcen. Oženil se s německou učitelkou Johannou Christinou Beck, která taktéž byla stoupenkyní obnovené Jednoty bratrské. Hallbeck působil po roce 1817 v jižní Africe plných 23 let, kdy umírá roku 1840 v Gnadenthalu, kde je také pohřben. Své bohaté zkušenosti z oblasti školství v Africe nejednou využil ke zlepšení zdejšího školství. Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, Erlangen 1981, s. 238–241.

¹⁴⁶ VICE KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 238; LASCH, Alexander (Hg.), *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297.

¹⁴⁷ Vznikem misijních stanic v 18. a 19. století se zabývá KRUGER, Bernhard. *The Pear Three Blossoms: A History of the Moravian Mission Stations in South Africa, 1737–1869*, Gnadenthal 1966.

¹⁴⁸ Podrobný soupis jednotlivých misijních stanic v Kapsku podává uceleně BECK, Hartmut. *Brüder in vielen*

Stanice Moravských bratří vznikaly tedy nejprve v oblasti pozdějšího Západního Kapska. Mezi lety (1737) 1792–1903 došlo k založení 18 stanic.¹⁴⁹ Misijní stanice, které vznikly ve Východním Kapsku, jsou pozdějšího data vzniku. Se soustavným budováním osad se začalo až po roce 1828. Mezi lety 1828–1905 zde bylo vybudováno celkem 14 stanic.¹⁵⁰

3.5 Správní rozdělení Kapska – vznik Západního a Východního Kapska

Doposud byla věnována pozornost zakládání misijních stanic v oblasti Kapska bez ohledu na teritoriální rozdělení daného území. Je třeba zmínit, že provincie byla od roku 1869 rozdělena na dvě části.¹⁵¹ Na základě usnesení generálního synodu¹⁵², který zasedal ve zmíněný rok v Herrnhutu, vzniklo tzv. *Západní Kapsko*¹⁵³ (Western Cape, Südafrika-West/ SAW), kterému je v diplomové práci věnována hlavní pozornost. Správním střediskem této oblasti se stalo Kapské město.¹⁵⁴ Na východě provincie pak vzniklo tzv. *Východní Kapsko* (Eastern Cape, Südafrika-Ost/ SAO) se sídlem v Bisho.¹⁵⁵ Rozdělila se tak doposud jednotná misijní oblast moravanů.¹⁵⁶ Hlavním důvodem tohoto správního rozdělení bylo celkové

Völkern, s. 234–235.; Stručný přehled uvádí i METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*. Die Herrnhuter Brüdergemeine als globale Gemeinschaft 1727–1857, Göttingen 2009, s. 279.

¹⁴⁹ Seznam misijních stanic je uveden v „Textové příloze“ k diplomové práci. Mezi zmíněné stanice Západního Kapska řadíme především Bavianskloof/ Gnadenthal, Groenekloof/ Mamre, Enon, Hemel en Aarde, Elim, Clarkson, Moravian Hill, Moravian Hope, Robben Island, Seaview atd.

¹⁵⁰ Na území pozdějšího Východního Kapska vznikly stanice: Silo, Gosen, Engotini, Baziya, Tabase, Tinana a další.

¹⁵¹ Ke zmíněnému rozdělení misijní oblasti ve druhé polovině 19. století více HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian church*. The Renewed Unitas fratrum 1722–1957, 2. vyd., Bethlehem 1983, s. 575–596.

¹⁵² Generální synod se odehrával v Herrnhutu v období od 24. května do 8. července 1869. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 60.; Obdobně HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian church*, s. 578.

¹⁵³ Západní Kapsko bylo tvořeno 100 km dlouhým pobřežním pásmem, který se nacházel na západě jižní Afriky v obvodu Clanwilliam. Dále území sahlo 200 km severně od Kapského města až k Enonu. Východní hranice se táhla zhruba 80 km východně od Port Elizabeth. Srov. SCHABERG, Paul Willibald. *Herrnhutischer Kirchbau in Südafrika-West*. In: Unitas Fratrum 5, Herrnhut 1979, s. 53.

¹⁵⁴ Otázkou úspěšnosti moravanů ve zmíněné oblasti ve srovnání s jinými misiemi se zabývá SCHÜZ, Martin. *Die Funktion der Herrnhuter Mission im Vergleich mit anderen Missionen in Südafrika*. In: Unitas Fratrum 31, 1992, s. 49–57.; K dějinám Moravské církve v Západním Kapsku ve druhé polovině 19. a ve 20. století více KRUGER, Bernhard – SCHABERG, P. W., *The Pear Three Bears Fruit: A History of the Moravian Church in South Africa, Western Cape Province*, 1869–1980, Gnadenthal 1984.

¹⁵⁵ Východnímu Kapsku je věnována pozornost především v publikaci KEEGAN, Timothy. *Moravians in the Eastern Cape (1828–1928)*, Cape Town 2004. Publikace vyšla nákladem společnosti *Van Riebeeck Society for the publication of South African historical document*.; Dějiny zmíněné oblasti jsou zpracovány také v knize NIELSEN, W. Sigurd. *The Blossom of the Pear Tree Bears Fruit: A History of the Moravian Church, Eastern Province in South Africa*, Port Shepstone 1999.

¹⁵⁶ V SRN se v současnosti k misijní činnosti spojené s celosvětově rozšířenou Moravskou církví hlásí i organizace s názvem *Herrnhuter Missionshilfe*. Je zapojená mimo jiné do pomoci námi sledované *Herrnhuter Brüdergemeine in Südafrika* (MCSA). Více
1. Herrnhuter Missionshilfe:

zlepšení kontroly a dohledu nad provinciemi v souvislosti s očekávanou další expanzí.¹⁵⁷ K opětovnému spojení obou zmíněných misijních oblastí¹⁵⁸ do jedné samostatné provincie pod názvem *Jižní Afrika* došlo až po roce 1977.¹⁵⁹

3.5.1 Západní Kapsko

Poprvé se diskutovalo o možném osamostatnění jižní Afriky již na generálním synodu v roce 1848.¹⁶⁰ Provincie *Západní Kapsko* (Unitätsprovinz Südafrika-West) se stala samosprávným a tedy finančně nezávislým územím až roku 1960. Tehdy také vznikla domácí jihoafrická církev (*Broederkerk*) působící v rámci celosvětově rozšířené Moravské církve (*Moravian Church*).

Hlavním cílem misionářů od počátku misijní činnosti v této oblasti na konci 18. století byla samospráva a nezávislost na Evropě v rovině finanční, církevně-správní, ale také ve formě osamostatnění a nezávislosti na evropském školství. Misionáři se snažili vybudovat po vzoru evropských bratrských učilišť podobné instituty také v Kapsku, aby tak byla zajištěna výchova nových duchovních. Zdrojem příjmů misie byly jednak příspěvky členů církve, a dále také příjmy ze zemědělského a řemeslného podnikání. Misionáři od počátku nedostávali plat ani kapesné. Na živobytí si vydělávali jak zemědělskou, tak především řemeslnou prací, což bylo také jejich hlavním zdrojem příjmů. Za zmínku však stojí i četné dary, které dostávaly misijní stanice od nejrůznějších přátel a dobrodinců, zejména pak anglických patronů. Ošacení získávali misionáři na základě žádosti u představeného misijní stanice. O těchto základních záležitostech, které se týkaly vnitřního chodu stanice a zaopatření

---

http://www.herrnhuter-missionshilfe.de/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=69;
staženo 19. 4. 2013.;

2. Herrnhuter Brüdergemeine in Südafrika (MCSA):

<http://www.ems-online.org/partnerschaft/laenderbeziehungen/afrika/partner-in-suedafrika/>;
staženo 19. 4. 2013.;

3. Unitas fratrum – The Moravian Unity of the world wide Moravian Church:

<http://www.unitasfratrum.org/index.php/mission-agency-websites/>;
staženo 19. 4. 2013.

¹⁵⁷ HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian church*, s. 578.

¹⁵⁸ Je třeba rozlišovat mezi misijní oblastí Západní a Východní Kapsko a autonomními provinciemi stejného názvu. V současnosti je JAR dělena i nadále správně na Západní a Východní Kapsko, které tak tvoří dvě z celkového počtu 9 provincií.

¹⁵⁹ Srov.

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de; sešit 10, s. V–VI, staženo 22. 3. 2013.

¹⁶⁰ Zmíněný generální synod z roku 1848 přinesl mnoho zajímavých změn. Jednou z nich bylo samostatné vnímání smyslu misijní činnosti. Důraz nebyl dále kladen prvotně na množství obrácených duší, ale na prohlubování zbožnosti a intenzivní individuální péči o již obrácené osoby. K jednotlivým synodům v 19. století v souvislosti s postupným osamostatňováním misí více SCHÜTZ, Martin. *Die Herrnhuter Mission in Südafrika-West am Ende des 19. Jahrhunderts*, In: Unitas Fratrum 5, Herrnhut 1979, s. 3–24.

jednotlivců, se jednalo na zasedání tzv. *Hauskonferenz*. Misionáři a jednotlivé misijní stanice začali odevzdávat na základě usnesení zmíněné instituce mezi lety 1808 až 1813 všechny přebytky jak ze zemědělství, tak i z řemesel. Naoplátku jim vedení Jednoty zajišťovalo nejruznější možnosti vzdělávání a pracovní příležitosti. Po roce 1817 vzniká v této oblasti díky biskupu Hallbeckovi, který se dostává do vedení tamní misie, první spořitelna. Na základě postupného hospodářského rozkvětu začali misionáři dostávat od poloviny 19. století menší kapesné, které činilo 1 £ ročně a představovalo tak zárodek pozdějšího stálého platu. Bohužel záhy na to došlo v Kapsku po roce 1864 k hospodářské krizi. Misionáři byli nuceni opět požádat o pomoc a finanční zaopatření z Evropy. Obrátili se proto na vrchní bratrský orgán – *Unitätsältestenkonferenz*, která bezprostředně poté vyslala zmocněnce ve funkci tzv. *Präses*, aby na celou věc dohlédl a provedl kontrolu hospodaření na základě nahlédnutí do účetních knih. Po roce 1902 vzniká tzv. *Südafrika-West-Handel* (SAWH). Jakožto zastřešující hospodářská organizace měla SAWH na starost nezávislé počínání si v rovině ekonomické. Pro svou činnost získala od *Missionsdirektion* základní kapitál ve výši 20 000 £.¹⁶¹

Proces osamostatňování na Evropě byl tedy procesem dlouhodobým a svoji roli v tom hrály i táhlé válečné střety, které nabyly na intenzitě na konci 19. století a posléze v první polovině 20. století.¹⁶² Přes všechny překážky se misijní oblast pomalu stávala svébytnou jednotkou s pevně zakotvenou organizací. Na konci 19. století řídila činnost každé stanice tzv. *Missionskonferenz*. Sestávala z místních misionářů, jejich manželek a bratrů, kteří měli na starost obchodování.¹⁶³ Mimo zmíněný úřad se setkáváme ještě s místní tzv. *Konferenz der Kirchendiener* a *Konferenz der Aufseher*. První ze zmíněných institucí byla určena pro záležitosti duchovní správy a druhá řešila záležitosti obecní samosprávy. Členové obou konferencí byli vybíráni z řad tamních misionářů.¹⁶⁴

V roce 1883 se stává Carl Jonas prvním ordinovaným biskupem v jižní Africe pro Západní Kapsko a o rok později je do stejné funkce dosazen i Johannes Nakin ve vztahu

---

¹⁶¹ Srov. SCHABERG, Paul Willibald. *Die finanzielle Verselbständigung von Südafrika-West*. In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 72–76.

¹⁶² Příspěvek k misijní činnosti v Západním Kapku v období búrských válek podává přehledně KRÜGER, Bernhard. *Die Brüdermission in Südafrika-West während des Burenkrieges 1899–1902*, In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 25–52.; Období druhé světové války zpracoval SCHABERG, Paul Willibald. *Die Herrnhuter Mission und die Broederkerk in Südafrika-West während des Zweiten Weltkrieges und danach (1939–1949)*, In: *Unitas Fratrum* 12, Herrnhut 1982, s. 20–32.

¹⁶³ Srov. KRÜGER, Bernhard. *Die Brüdermission in Südafrika-West während des Burenkrieges 1899–1902*, s. 25.

¹⁶⁴ K bratrské organizaci v Západním Kapsku více SCHÜTZ, Martin. *Die Herrnhuter Mission in Südafrika-West am Ende des 19. Jahrhunderts*, s. 14–19.

k Východnímu Kapsku. Generální synod z roku 1899 zasadal s cílem prosadit výchovu vlastních duchovních a následný vznik domácí církve, k čemuž došlo v roce 1960.¹⁶⁵

---

¹⁶⁵ Srov.

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de; sešit 10, s. V–VI, staženo 22. 3. 2013.

4 MISIJNÍ ČINNOST BRATRŮ JOHANNA GOTTLIEBA BONATZE A JOHANNA ADOLFA KÜSTERA MEZI KMENEM KHOIKHOI

4.1 Ediční poznámka

Prameny, které jsou v práci citovány v původním, tj. německém znění, jsou reprodukovány v následujícím textu (kapitola 4.2 až 4.5) jako výňatky. Zmíněné výňatky z pramenů (především ze životopisů misionářů, cestovního deníku a hlášení z misijní stanice) jsou odlišeny od rozboru pramenů kurzivou spolu s třemi tečkami v hranaté závorce [...], která je umístěná na začátku a konci výňatku. V rozboru pramenů (kapitola 4.2 až 4.5) je reprodukován obsah písemností jednak vlastními slovy, a částečně i slovy dokumentu. Zároveň je do přílohy k diplomové práci zahrnut i přepis deníku v úplném znění (in extenso), spolu s doplněným poznámkovým aparátem.

Text pramenů byl transkribován.¹⁶⁶ Taktéž byla v některých místech upravena i interpunkce. Transliterována byla pouze místní jména a jména osob.

Řadové číslovky jsou psány arabskou číslicí s tečkou (90ste – 90.). Plurál podstatných jmen je psán podle dnešního úzu. Podle dnešního pravopisu je upraveno psaní velkých a malých písmen, psaní s/ß, psaní přehlásek (Gebürge – Gebirge). Bez vyznačení je pak upravována kvantita souhlásek (kan – kann), a v některých případech i samohlásek (giebt – gibt). Výjimku pak tvoří slova cizího původu, která jsou přejata především z angličtiny (např. settlement – Settlement = osada/ osídlení, government – Gouvernement = vláda/ státní úřady). Ta jsou ponechána v původní podobě tak, jak jsou uvedena v prameni. Vypouštěno je v textu u substantiv nadbytečné *t* (Hertzen – Herzen), dále pak *h* (Theil – Teil).

Dále je zachováno podtržení slov tak, jak je uvedeno v prameni. V původním textu se objevují zkratky (Hrn – Herrn, Hld. – Heiland, ltes – letztes, led. – ledig, sel. – selig, u. – und, Conf. – Konferenz, Jan. – Januar), které jsou v edici rozepsány pomocí hranatých závorek – např. Jan. – Jan[uar].

Text je doplněn o nejrůznější vsuvky, které se mnohdy nacházejí už v samotném prameni. V takovém případě jsou daná slova vložena do textu takto – {x}. Veškeré vlastní

---

¹⁶⁶ Prameny byly transkribovány podle edičních pravidel zahrnutých v publikaci ŠŤOVÍČEK, Ivan. *Ediční teorie a metodika*, Praha 2008, zejm. s. 62–65.

zásahy jsou pak vkládány do hranatých závorek [x]. Hranatých závorek je užito také v případě, že se jedná o spojení slov, která v prameni stála rozděleně, ale v moderní němčině tvoří jedno slovo. V tomto případě je použito zmíněné závorčky takto – [=]. Slova, která jsou v prameni přeškrtnutá, jsou dána do špičatých závorek – <x>. Spojení dvou podstatných jmen, které je naznačeno pomlčkou již v prameni, je naznačeno v přepisu rovnítkem bez závorčky takto = (např. Brüder-Gemeine; Brüder=gemeine). Zároveň je upraveno v rámci zmíněných slovních spojení psaní počátečních písmen druhého ze substantiv. Ta jsou důsledně v přepisu psána po rovnítku s malým počátečním písmenem. V případě nejasného čtení, většinou u zkratk, které se nepodařilo identifikovat, je připojen za slovem otazník v hranaté závorce – [?]

Rukopisné prameny jsou psány velmi úhledně, a to v němčině novogotickou kurzivou. Každý z textů byl psán vždy jedním písařem. Týká se to jak obou životopisů, tak i deníku z průzkumné cesty a obou dalších citovaných cestovních zpráv. Tištěným pramenem je pak poslední z analyzovaných zpráv – tj. hlášení z osady Groenekloof z roku 1818.

Přepis pramenů je doplněn o poznámkový aparát v místech, kde by mohlo dojít k nejasnostem, vzhledem ke specifickému bratrskému slovníku (např. *Geschwister* – manželé, ale i spolubratři a spolusestry v rámci církve, v neposlední řadě také užito ve smyslu pokrevní sourozenci), popř. v místech, kde byla užita zkrácenina některé z bratrských institucí (např. UAC – Unitätsaltästenkonferenz), dále pak u zkrácenin specifických bratrských termínů (např. Hld. – Heiland).¹⁶⁷

V místech, v kterých je v prameni zahrnut biblický citát, je v poznámkovém aparátu připojen odkaz spolu s českým překladem.¹⁶⁸ Týká se to především přepisu deníku, který je zahrnut v příloze.

---

¹⁶⁷ Zkratky, objevující se v pramenech, jsou rozepsány za pomoci slovníku PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*. Klein Lexikon von brüderischen Begriffen, Herrnhut Unitätsarchiv 2000.; Taktéž jsou na základě zmíněného slovníku vysvětelný i výše uvedené termíny, které mají více významů.

¹⁶⁸ Pro překlad německých biblických citátů jsem použila český ekumenický překlad Bible z roku 1984. Srov. *Bible*. Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, Ekumenická rada církví ČSR, Stuttgart 1984.; Prameny jsem přeložila za pomoci následujících slovníků – RANK, Josef. *Nový slovník kapesní jazyka českého i německého*, Díl II. – německo-český, Praha 1892.; SIEBENSCHNEIN, Hugo a kol. *Velký německo-český slovník*, Díl I.–IV., Voznice: Leda 2006.

4.2 Johann Gottlieb Bonatz

(15. 2. 1773, Tangermünde – 16. 12. 1827, Gnadenthal)

Prvním ze dvou misionářů, o nichž bude řeč ve vztahu k misijní činnosti mezi kmenem Khoikhoi, byl Johann Gottlieb Bonatz, rodák z Tangermünde. Roku 1808 podnikl spolu se svým bratrem ve víře – Johannem Adolfem Küsterem – průzkumnou cestu se svolením a na popud britského guvernéra provincie Kapsko z misijní stanice Gnadenthal do nové oblasti zvané Groenekloof/ Grünekloof¹⁶⁹. Ta byla vzdálená zhruba 40 mil severozápadně od Kapského města. V blízkosti moře tak vznikla v pořadí druhá stanice obnovené Jednoty bratrské v jižní Africe. Získala později jméno Mamre.¹⁷⁰

Johann Gottlieb Bonatz se narodil 15. února roku 1773 v Tangermünde ve Staré marce. Jeho rodiči byli Andreas Bonatz a Dorothea Elisabeth (roz. Janicke). Pocházel z dvojčat, z nichž byl prvorozeným. Měl však ještě čtyři mladší sestry, které pravděpodobně zemřely v dětském věku. Jeho rodičům tedy nezbylo nic jiného, nežli se ve svých modlitbách a tužbách obrátit k Bohu a tak zahnat nejen svůj zármutek, ale i chudobu, ve které se rodina ocitla.

Jak uvádí misionář ve svém životopisu, jeho rodiče byli velmi zbožní a ve stejném duchu ke zbožnosti vedli i své děti. Údajně měli takový rodinný zvyk, každou neděli kolem poledne rozmlouvat se svými ratolestmi o náboženských otázkách a vždy k večeru se předčítaly ku povznesení mysli životopisy ostatních členů obnovené Jednoty bratrské. Sám Bonatz uvádí, že jako nezapomenutelné se mu jevily především dva z těchto životopisů. Prvním z nich byl životopis zesnulého bratra Jülich a druhým ze zmíněných byl životní příběh sestry Lausie van Heyn. [...] *Meine Eltern hatten die Gewöhnheit des Sonntags Mittags sich mit uns Kindern über Religions=wahrheiten zu unterhalten, u[nd] des Abends eine Erbauungs[=]runde zu halten, in welcher uns meistens Lebensläufe von Gechwistern in der Brüder=gemeine mitgeteilt wurden, von welchen mir die des sel[igen] Bruders Jülich u[nd] der Schw[ester] Lausia van Heyn zeitlebens unvergesslich geblieben[...]*¹⁷¹

Johann Gottlieb prožil údajně velmi zbožné dětství. K prvnímu svatému přijímání přistoupil spolu s dalšími 31 dětmi. Zažil prý nepopsatelný a všeprostopující pocit míru, který

¹⁶⁹ z hol. kloof – die Kluft = roklina. Srov. LASCH, Alexander (Hg.), *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 333.

¹⁷⁰ Srov. KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 238; LASCH, Alexander (Hg.), *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 294–297.; *Reise-Diaria (1798–1886) – in Afrika, Diarium von einer Rocognoscirungs=reise von Gnadenthal nach grünen Kloof auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung*, r. 1808, ABU, Sign. R.15.Ma.13c.

¹⁷¹ Srov. BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf, 1773–1827*, ABU, Sign. R.22.37.7., 8°, fol. 1v.

se mu jevil v tu chvíli jakožto nezapomenutelný. Spolu se svým otcem podnikl návštěvu Gnadau¹⁷², což bylo v podstatě jedním z důležitých, ba právě rozhodujících momentů. Tehdy v něm vzplanula touha stát se opravdu činným členem obnovené Jednoty bratrské, proti čemuž jeho rodina v zásadě neměla žádných námitek. Zároveň si jeho přání, stát se jedním z aktivních stoupenců, všimli i v samotném jádru obnovené Jednoty bratrské. [...] *Als ich mit noch 31 Kindern zum erstmaligen Genuss des Heil[igen] Abendmahl konfirmiert wurde u[nd] nachher bei dem ersten Genuss dieses hohen Gutes wurde mein Herz von einem unbeschreiblichen Friedens=gefühl durch[=]dringen, das mir unvergesslich geblieben. Kurz danach machte ich mit meinem treuen Vater einen Besuch in Gnadau, u[nd] nun entstand bei mir heisses Verlangen zur Br[üder]=gemeine zukommen, wogegen meine Eltern auch gar nichts einzuwenden hatten, denn sie hätten muss, gerne Alte bei der Brüdes=gemeine gesehen. Da aber meine älteren Geschwister meinen Wunsch vernahmen, ein Mitglied der Brüdes=gemeine zu werden, erhörte sie sich dagegen, und dadurch wurde für mich die Zeit meine Vorhaben vermitteln[...]*¹⁷³

Zmiňuje také, že mu začaly nelehké časy, či spíše neradostné období jeho života, které trvalo po dobu dlouhých čtyř let. Popisuje jakýsi vlastní úpadek ve smyslu úpadku duchovního, který zapříčinila špatná společnost, v níž se v tu dobu nacházel. Jeho zkažené okolí ho údajně s sebou stáhovalo hlouběji a hlouběji do hříšného života, v němž „jeho trup byl tvořen hříchem“. Jeho výčitky svědomí pramenily především z jeho neblahého, žalostného stavu, z kterého se mu chtělo mnohdy uronit slzu. Brzy si jeho pohrouženého stavu všimla jedna ze sester, která se ho prý často ptala, proč pláče. Vždy jí údajně odpověděl vyhýbavým způsobem a argumentoval tím, že by to ničemu nepomohlo, kdyby jí na otázku odpověděl a tím svěřil své trápení. [...] *Nach u[nd] nach verlerne sich die selige Eindrücken in meinem Gegend, u[nd] ich nahm vor, alle weltliche Lustbarkeiten mitzugenießen, bis ich 50 Jahre alt sein wurde. Nun fing mein unglückliche Periode meines Lebens an, die 4 Jahre fort dauerte. Durch die schlechte Gesellschaft, in die ich geriet und durch die sündige Neigungen meinesverderbten Gegends, hiel ich tiefer u[nd] tiefer in die Sünde, u[nd] hatte ein sehr unseliges Leben, weil ich das nicht ohne Gewissens[=]bissen der Sünde dienen konnte. Ich meinte oft unzählige Tränen über meinen jammervollen Zustand u[nd] um Befreiung, denn der Rumpf schafft der Sünde. Meine älteste Schwester, die es bemerkte, fragte mich öfters, warum ich weine, aber ich gab ihr immer zur Antwort. Was hilft es, wenn ich dir es sage. Du*

¹⁷² Gnadau – stanice zřízená roku 1767. Až do roku 1771 byla dceřinou obcí stanice obnovené Jednoty bratrské v Barby. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 29.

¹⁷³ Srov. BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, fol. 1v–2r.

*kannst mir doch nicht helfen[...]*¹⁷⁴

V roce 1789 byl opětovně pozván do Gnadau. Krátce po svém příjezdu se účastnil večere Páně. Popisuje, že celý jeho seznam hříchů byl nyní vystaven očím jeho spolubratrů a spolusester. Nicméně tento okamžik popisuje jakožto nezapomenutelně slavnostní chvíli, která svou výjimečností prostoupila celou jeho duši. V nadcházející neděli pak prosil o odpuštění svých hříchů velmi úpěnlivým způsobem. Prý si vylil celé své srdce za doprovodu na tisíce slz. S nepopsatelným pocitem Božího míru se obrátil nebesky osvícený Johann Gottlieb zpět na cestu domů se slibem přerušení styků s onou hříšnou společností. [...] *Im Jahre 1789 war ich wieder zum Besuch in Gnadau...Bald nach meiner Ankunft wurde A[bend]m[a]hls [?]*¹⁷⁵*=* *liebeshmahl*¹⁷⁶ *gehalten. Da nun wie gewöhnlich mit der Posaunen geblasen wurde durchdrang dieser Schall mein Gemüt auf mein solche Weise, dass ich es nicht beschreiben kann. Mein ganzes Sünden=register stand nur vor den Augen...als an dem darauf folgenden Sonntag unter tausend Tränen mein Herz vor dem Heiland auszuschütten u[nd] ich um Vergebung aller meinen Sünden bitten zu können...Unter einem unaussprechlichen Gefühl des Friedens Gottes kehrte ich nun himmlisch vergnügt nach Hause zurück, u[nd] konnte meine schlechte Gesellschaft mit Freuden verlassen[...]*¹⁷⁷

Poté, co se vrátil zpět domů zcela oproštěn od svých minulých hříchů, zůstal v rodičovské péči ještě celý rok, než se znovu odebral do Gnadau. Nějaký čas zde bydlel v jakési ubytovně zřízené k bratrským účelům pro budoucí členy Jednoty. Jeho ochráncem byl údajně bratr Teutsch, který se stal jakýmsi jeho adoptivním otcem. Radil mu a povzbuzoval ho, když se kvůli něčemu trápil a byl mu oporou při samotném vstupu do obce. V Gnadau čekal Bonatz rok, což pro něj nebylo lehké a tento čas se mu jevil jako zdoluhavý. Snášel to špatně, nejraději by, jak popisuje, uchopil svou tuláckou hůl a vydal se do jiné obce. Nemohl zde však zanechat svého spolubratra jménem Kohrhammer¹⁷⁸, který ho nabádal k tomu, aby zůstal a podal žádost o přeložení. Pokud to je vůle Boží, jeho tužba se údajně vyplní. Bonatz získal nakonec svolení k tomu, aby odešel do obce v Ebersdorfu¹⁷⁹. Do cíle dorazil dne 20.

---

¹⁷⁴ Tamtéž, fol. 2r–2v.

¹⁷⁵ V prameni je užita zkratka *Amhls.*; Pravděpodobně jde o zkráceninu slova (Heiliges) Abendmahl. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 62.

¹⁷⁶ *Liebeshmahl – hostina lásky*. Během tohoto rituálu setrvali členové obnovené Jednoty bratrské ve zbožném rozhovoru při prostém jídle a pití. Srov. KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 67.; Tento rituál zmiňuje také PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 37. *Liebeshmahl war eine freie liturgische Versammlung, in der z. B. Tee und Brötchen gereicht werden. Sie dienten mehr zum fröhlich und voll Geistes werden, als sich zu sättigen. Während der Feier wird berichtet, gesungen und musizieren.*; Obdobně METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 65.; Obdobně WOLLSTADT, Hans-Joachim. *Geordnetes Dienen*, s. 73–77.

¹⁷⁷ Srov. BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, fol. 2v–3r.

¹⁷⁸ Bratr Kohrhammer působil také jako misionář v Kapsku.

¹⁷⁹ Ebersdorf – obec (*Ortsgemeinde*) vzniklá roku 1746 v Durynsku. V tomto místě se narodila také první

července roku 1792. Bylo mu tehdy 19 let. [...] *Nun blieb ich noch ein Jahr zu Hause u[nd] zog darauf nach Gnadau, wo ich eine Zeit lang auf der Freudenstube wohnte...Der sel[ige] Br[uder] Teutsch nahe sich meiner alles ein Treuer Vater an, ermunterte mich, wenn ich über, aussern oder Meinernangelegenheiten bekümmert war, u[nd] hätte gerne gesehen, dass ich zur Gemeinde in Gnaden Erlaubnis erhalten hätte. Gegen ein Jahr hatte ich in Gnadau gewartet. Ich trug es daher darauf an, meinen Wanderstab in die Hand zu nehmen, und in eine andern Gemeinde zu gehen, dass wollte ich aber der sel[igen] Bruder Kohr=hammer nicht zulassen, sondern ermunterte mich, stille zu bleiben, und versprach an eine Gemeinde zu schreiben wo er sollte, dass ich wenn es der Herrnwille sei, untergebracht werden könnte. Vier Wochen darauf verordentlich mein sehnlicher Wunsch erfüllt, es ich bekam Erlaubnis zur Gemeinde in Ebersdorf, wo ich am 20. Jul[i]1792 eintriff[...]*¹⁸⁰

V Ebersdorfu mu nastala jakási zkušební doba. Měl se zaměřit, nehledě na okolí, na svůj duševní stav. Pravděpodobně si vydělával výrobou rukavic¹⁸¹, což zde bylo hlavním zdrojem obživy. Jak popisuje, někdy z tohoto druhu práce neměl radost a vedlo se mu špatně. Co se týkalo jeho duševního stavu, nežilo se mu tak radostně jako v Gnadau. [...] *Hier fing nun eine Prüfungszeit für mich an, so wohl in Absicht auf das Äusseren, als auf meinen Seelenzustand. Ich musste mein Durch[=]kommen mit Handschuh machen war verdienen, welches hier die Hauptarbeit war, und da ich wenig Lust und Neigung dazu hatte, so ginge es mit ärmlich, wie wohl ich kenne eigentlichen Mangeln bitt. Was meinen Herzenszustand betrifft, so lebte ich nicht so vergnügt, als in Gnadau[...]*¹⁸²

Za zmínku stojí také jeho opravdové přijetí do obce. V Gnadau byl v podstatě navržen na člena a zařazen, pravděpodobně podle toho, co v životopise uvádí, na čekací listinu těch, kteří budou jednou do Jednoty doopravdy přijati. Při jedné ze schůzek vedení bratrského sboru, byl Bonatz konečně přijat mezi právoplatné členy. Stalo se tak 24. února 1793. Od té chvíle mu prý začalo radostné období a s pohnutkami na něj nepřestal vzpomínat. Pro Bonatze znamenalo patřit do obce něco opravdu velkého a důležitého. [...] *Als einmal die Älteste=konf[erenz] versammelt war, wurde es mir so in meinem Herzen, dass mir der*

Zinzendorfova manželka – Erdmuth Dorothea, roz. Reuss. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 23.

¹⁸⁰ Srov. BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, fol. 3r–3v.

¹⁸¹ V obnovené Jednotě bratrské bylo obvyklé, že si stoupenci na živobytí vydělávali nějakým řemeslem. U prvotních exulantů z Moravy bylo zaměření se na řemesla odůvodněno nedostatkem orné půdy v Herrnhutu. Pro pozdější misionáře byla skutečnost, že ovládají nějaké řemeslo, předpokladem pro pozdější možné uplatnění ve vzdálených zemích, kde si tak mohli vydělat na živobytí lépe, nežli jako zemědělci, kteří neměli takovou volnost pohybu. Nejen v Herrnhutu, ale i v jiných osadách bylo obvyklé, že svobodní bratři a sastry za svou práci nedostávali plat. Bylo jim však poskytnuto jinou formou vše potřebné pro život. Srov. KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 93–94.

¹⁸² BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, fol. 3v–4r.

*Heiland bei der Gelegenheit die Gnade schenken würde in die Gemeinde aufgenommen zu werden u[nd] wirklich wurde es mir an demselben Tag angezeigt, dass mir am folgenden Tag den 24. Febr[uar] 1793 dieses Glück zu Teil werden sollte...Nun hatte ich eine sehr selige Zeit u[nd] ich kann bis heute noch ein anders als mit Rührung daran denken...Das Glück zur Gemeinde zu gehören, war mir groß und wichtig, ich ging aus einer Seligkeit in die andere, u[nd] Freude Gottes erfüllte meine Seele auf eine unbeschreibliche Weise, u[nd] beim Gefühl meiner Armut hießes dabei in meinem Herzen[...]*¹⁸³

V roce 1803 byl Johann Gottlieb povolán do holandského Zeistu¹⁸⁴. Odjel tam s obavami, které pramenily i z tehdejších válečných nepokojů, jak sám v životopise uvádí. *[...]Im Jahre 1803 erhielt ich den Ruf dem Heiland als Pfleger...in Zeist zu dienen, welchen Ruf ich mit Bangigkeit, aber im Vertrauen auf die Durchhilfe des Heilands annahm. Wirklich hatte ich auch wegen der damaligen Kriegs=unruhen mancher mancherlei Schwierigkeiten in meinem Amt zu erfahren, aber mein treuer Heiland half mir gnädig durch[...]*¹⁸⁵

K misijní činnosti mezi Hotentoty byl povolán roku 1805, tedy o jeden rok dříve, nežli jeho pozdější spolupracovník Küster. Poté, co se oženil s Johannou Dorotheou Koch, byl 11. září roku 1805 vysvěcen v Herrnhutu na diakona. Vysvětil ho biskup Hübner. Zanedlouho poté, již 13. září odjíždí spolu se svou ženou vstříc svému poslání do africké divočiny. Do Gnadenthalu, první z misijních stanic Jednoty, se dostal misionář Bonatz 8. června následujícího roku. Poté, co byla založena stanice Groenekloof, později zvaná Mamre, odchází do těchto končin na delší dobu a to roku 1810. *[...]Im Jahre 1805 erhielt er einen Ruf zum Dienst bei der hiesigen Mission, u[nd] trat zu dem Ende am 9. Sept[ember] in die heiligen Ehe mit der led[igen] Schwester Jah[anna] Dorothea Koch, u[nd] wurde am 11. Sept[ember] durch dem sel[igen] Bischoff Hübner zu einem Diaconus der Br[üde]r=Kirche ordiniert. Nach einer beschwerlichen u[nd] langwierigen Seereise traf er am 8. Juni 1806 mit seiner l[ieben] Frau hier in Gnadenthal ein, u[nd] diente mit ihr der hiesigen Gemeinde mit Treue u[nd] Angelegenheit, bis er im Jahr 1810 nach Groenkloof zog[...]*¹⁸⁶

S výjimkou několika měsíců roku 1815, které pobyl Bonatz v Gnadenthalu, působil v Grünekloofu až do té doby, kdy roku 1820 zemřela jeho paní. *[...]Mit Ausnahme von einigen Monaten im Jahre 1815, die er in Gnadenthal verbrachte, diente er der Mission in Groenkloof, nach dem im Jahre 1820 erfolgte Heimgang seiner Frau[...]*¹⁸⁷

---

¹⁸³ Tamtéž, fol. 4v–5r.

¹⁸⁴ Zeist – obec (*Ortsgemeinde*) v Nizozemí, vzniklá roku 1746 poblíž Utrechtu. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 58.

¹⁸⁵ Srov. BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, fol. 5r.

¹⁸⁶ Tamtéž, fol. 5v.

¹⁸⁷ Tamtéž.

Za zmínku stojí i jeho dočasná cesta do Evropy, kterou podnikl roku 1822¹⁸⁸ na popud vedení Jednoty, za účelem jistého odpočinku a také, aby bratřím v Herrnhutu podal osobně zprávu o africké misijní činnosti. Zároveň spolu s ním do Evropy odcestovaly i čtyři děti misionářů, působících v jižní Africe. Prvním z nich byl Ludwig Clemens, další z nich byl syn misionáře Lemmerze – August Lemmerz a dvě dívky – Luise Beinbrecht a Bonatzova dcera Justina. Důvodem jejich odjezdu bylo získání lepšího vzdělání, které tehdejší Evropa nabízela. Odjely tedy s tím, že měly být dány na výchovu do některého z bratrských institutů umístěných v Horní Lužici. [...] *Der Br[uder] Bonatz, welcher durch den Heim[=]gang seiner Frau in der Witwerstand versetzt worden war, wurde durch die Direction der Unität veranlaßt, eine Besuchsreise nach Europa zu machen. Mit ihm und unter seiner Aufsicht reiseten auch die vier Kinder Ludwig Clemens, August Lemmerz, Luise Beinbrecht und Justine Bonatz, welche er in die Erziehungs=anstalten in der Oberlausitz zu bringen hatte[...]*¹⁸⁹

Dne 26. února 1822 odcestoval Bonatz za doprovodu několika spolubratrů Clemense a Schulze z Groenekloofu do Kapského města. Zde na něj již čekaly dvě z žen misionářů – Kohrhammera a Beinbrechta.¹⁹⁰ Dceru jedné ze sester – Luisu Beinbrecht odvezl následně s sebou do Evropy. Bonatz se zdržel spolu se svým doprovodem ve městě až do 6. března. Následujícího dne se odebral na palubě lodě Cornwallis, jejímž kapitánem byl jakýsi muž jménem Bourke, vstříc Evropě. [...] *Nachdem ich am 26. Februar [1822] mit meiner Reise[=]gesellschaft in der Capstadt angelangt oder zusammen getroffen war, wurden wir am 7. März [1822] an Bord des Schiffes Cornwallis gerufen, welches nun segelfertig war[...]*¹⁹¹

Bonatz popisuje, jak během plavby začal zasvěcovat výše zmíněné děti misionářů do tajů bratrské hymnologie. Chápal to jako jistý předpoklad k plynulému včlenění dětí do bratrských zvyklostí a taktéž jako cvičný nástroj ke zdokonalení spisovné němčiny. Také uvádí, že jejich zpěv často doprovázel na klarinet, což vzbudilo mezi ostatními spolucestujícími značný úspěch. [...] *Ich machte nun den Anfang, die Kinder Lieder[=]verse*

---

¹⁸⁸ Návštěva Evropy v roce 1822 je popsána In: Reise-Diaria (1798–1886) – von Afrika, *Reisediarium des Brüder Bonatz vom Caap der guten Hoffnung bis Herrnhut und der Oberlausitz*, r. 1822, ABU, Sign. R.15.Ma.13b.; V roce 1823 vyšla tiskem – *Bericht von der Reise des Br. Johann Gottlieb Bonatz von Gruenekloof in Südafrika nach Herrnhut im Jahr 1822*. In: ABU, NBG 1823, Heft 2, s. 217–223.; Edičně je pak deník zahrnutý v rámci NBG zpracován In: LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*. Eine kommentierte Anthologie Herrnhutischer Missionberichte von den Rändern der Welt am Beginn des 19. Jahrhunderts, Hildesheim – Zürich – New York 2009, (Reise-Diaria (1798–1886), *Reisebericht von Gruenekloof nach Herrnhut*, 1822), s. 333–338.; Deník v rukopisné podobě je mnohem podrobnější, nežli zpráva vyšlá tiskem roku 1823, a také než její následné ediční zpracování.

¹⁸⁹ Srov. LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 333.

¹⁹⁰ Reise-Diaria (1798–1886) – von Afrika, *Reisediarium des Brüder Bonatz vom Caap der guten Hoffnung bis Herrnhut und der Oberlausitz*, r. 1822, ABU, Sign. R.15.Ma.13b., 8°, fol. 1r.

¹⁹¹ Viz LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*, s. 333–334.

*aus dem deutschen Brüdergesangbuch auswendigt lernen lassen, um sie dadurch in das Sprechen des Hochdeutschen einzuleiten. Sie lernen band einige Verse, und von nun an hielt ich alltäglich einen Abend[=]segen mit ihnen. Ihren angenehmen Gesang begleitete ich mit der Klarinette, und dies fand bei den Mitreisen[=]den viel Beifall[...]*¹⁹²

Na palubě lodi Cornwallis se plavili okolo ostrova sv. Helena, dále kolem ostrova Flores, nejzápadnějšího z Azorských ostrovů, které byly pod portugalským vlivem, kde také doplnili své ztenčené zásoby. [...]Am 22. [März 1822] des Abends segelten wir bei St. He[=]lena vorbei...Vom 1. bis 3. Mai [1822] war es sehr stürmisch. Gegend Abend kam uns die Insel Flores, die west[=]lichste von den Azorischen Inseln, zu Gesichte...Es kamen auch einige Boote voll munterer Portugiesen zu uns, und brachten Hühner, Eier und Brot zum Verkauf. Gegen Abend gingen wir wieder in See[...]

¹⁹³

Dne 24. května roku 1822 se dostávají do blízkosti anglického pobřeží. Dále se plavili kolem ostrova Wight, který byl však zahalen v mlze a tak nebylo možné jej spatřit. Dne 31. května téže roku konečně dorazili do Londýna, i přes všechny nepřízně špatného počasí, s kterým se během plavby potýkali. V Londýně se jim dostalo vřelého přijetí. [...]Am 18. [Mai 1822] bekamen wir wieder günstigen Wind, und am 24. [Mai 1822] hatten wir uns England so sehr genähert, dass wir hoffen konnten, bald Land zu sehen. Dieser Wunsch ging zwei Tage darauf in Erfül[=]lung...Am 27. [Mai 1822] war der Nebel noch sehr dicht, und wir vermuteten, nicht weit von der Insel Wight entfernt zu sein...Mit Lob und Dank gegen unseren lieben Herrn trafen wir am 31. [Mai 1822] in London ein, wo ich mit den Kindern eine liebevolle Aufnahme fand[...]

¹⁹⁴

V Londýně pobýli celkem osm dní. Bonatz uvádí, že si toto podivuhodné město prohlédli jen letmo především z toho důvodu, že se děti, které měl ve své péči, obávaly zdejší, pro ně tak neobvyklé, lidnatosti. [...]Ich konnte mich aber während unseres achttätigen Aufenthalts in dieser merkwürdigen Stadt nur wenig umse[=]hen, weil sich die Kinder auf den volkreichen Gassen vor der Menschenmenge fürchteten[...]

¹⁹⁵

Dne 9. června 1822 nastoupili na palubu lodi směřující do Altony, kam přípluli o necelé dva týdny později dne 20. června. Po pětidenním pobytu ve městě se vydali na další cestu. Do Herrnhutu se dostali 7. července téhož roku. Záhy se však vydávají opět na cestu, tentokrát do Kleinwelky. Důvodem této cesty bylo odevzdání zmíněných dětí do péče výchovného institutu, který se ve zmíněné obci nacházel. Zanedlouho poté se Bonatz vrátil

---

¹⁹² Tamtéž, s. 334.

¹⁹³ Tamtéž, s. 334, 336.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 337.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 337–338.

sám zpět do Herrnhutu. [...]Am 9. Juni [1822] begaben wir uns an Bord eines nach Altona bestimm[=]ten Schiffes, und langten am 20. [Juni 1822] daselbst an. Nach einem fünftätigen vergnügten Aufenthalt setzten wir die Reise fort... Am 7. Juli [1822] trafen wir wohlbehalten in Herrn[=]hut ein, voll des innigsten Dankes gegen unseren lie[=]ben Herrn, der mich und die Kinder vor allem Unfall in Gnaden bewahrt hat. Am 10. [Juli 1822] reiste ich mit denselben nach Kleinwelke, wo ich sie in die dasigen Erziehungs=anstalten abgab, und weil sie bald eingewohnt, so konnte ich schon am 14. [Juli 1822] nach Herrn[=]hut zurückkehren[...]¹⁹⁶

Během svého pobytu v Evropě strávil také nějaký čas v Gnadau, kde se podruhé oženil s jistou Fridericou Dorotheou Erdmann. Záhy, již v září roku 1822, se vydává zpět do jižní Afriky. Zpáteční cesta trvala více jak půl roku. V březnu roku 1823 se dostává Bonatz do Gnadenthalu. [...]In Gnadau wurde er mit seiner hinterlassenen Wittwe der led[ige] Schw[ester] Friderica Dorothea Erdmann, zur heil[igen] Ehe verkünden, u[nd] kehrte mit ihr noch Seele u[nd] Leib gestärkt nach Afrika zurück, um seinen Dienst unter den Hottentotten fortsetzen, worin seine ganze Seele lebte. Sie trafen im März 1823 hier in Gnadenthal ein[...]¹⁹⁷

Pravděpodobně na základě své cesty do Evropy se vydává vstříc novému poslání a tím je misijní působení v nově vzniklé stanici Elim, kde působil od roku 1824. [...]Da aber im Jahre 1824 ein neues Posten Elim am Neujahr angelegt wurde, so wurde es unserem sel[igen] Brudes aufgetragen, demselben vorzustehen, welchen Auftrag er mit Freudigkeit u[nd] mit Herzenslust übernahm[...]¹⁹⁸

Kvůli onemocnění se však o tři roky později vrací do Gnadenthalu za účelem lékařského vyšetření. Údajně trpěl astmatickými záchvaty, ale tamní africké klima na jeho chorobu prý mělo blahodárné účinky. Jakmile však skončilo jeho svírání v oblasti hrudi, objevila se vážnější nemoc. Dostavila se hydrospie, neboli vodnatelnost, která se stále zhoršovala a na konci měsíce listopadu se jevila už situace opravdu vážná. Ve stanici Elim však nebyla k dispozici lékařská pomoc. Proto se odebral do zmíněného Gnadentahlu v doprovodu bratra Lemmerze. Do stanice dorazili dne 3. prosince 1827. I přes všechny užití prostředky, postupovala nemoc neobvykle rychle. Sám Bonatz si uvědomoval, že brzy nastane čas, kdy se bude muset odebrat na věčnost. [...]Seit verschiedenen Jahren hatte unser se[lige] Bruder an astmatischen Zufallen gelitten, aber das Klima von Elim schien ihm besonders gut zu zusagen, so dass er allmählig davon befreiet wurde...So wie seinen Brustbeklemmungen

---

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 338.

¹⁹⁷ BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, fol. 5v–6r.

¹⁹⁸ Tamtéž, fol. 6r.

aufhörten, scheint sich die Krankheit, die zu seiner Auflassung die Veranlassung wurde gebildet zu haben, wiewohl man erst in Paar Monate vor seinem Ende die ersten Spuren von der Wassersucht bemerkte dagegen Ende des Monats November [1827] seine Lage immer bedenklicher wurde und er in Elim keine ärzliche Hilfe haben konnte, so wurde ihm angeraten, auf einige Zeit zu zubesserer Pflege nach Gnadenthal zu kommen, welchen Rat er gerne annahm, und demzufolge in Begleitung des Br[uders] Lemmerz am 3. Dec[ember 1827] hier eintraff. Aller angewandten Mittel ungeachtet nahm die Krankheit ungewöhnlich schnell zu u[nd] er überzeuete sich bald, dass es zu seinem Heimgang¹⁹⁹ gemeint war[...]²⁰⁰

V čase předvánočním umírá dne 16. prosince 1827 ve věku 54 let a 10 měsíců. Zanechal po sobě z prvního manželství 5 dětí, z čehož 3 mu odešly na věčnost a zbývající dvě byly svěřeny do péče bratrského sboru. Jeho druhé manželství bylo požehnáno 3 dětmi, jež ho přežily. Misii sloužil věrně a s požehnáním plných 21 let. [...]Am 14. [Dezember 1827] *Abends wurde er unter meinen trösteden Gesicht der nahen Gegenwart Gottes in Gegenwart des Haus=gemein u[nd] einige Hottentotten zu seiner Heimsort einige segent, u[nd] nachden er den folgenden Tag in bewusstlassenen Zustande verbracht hatte, entschlummerte er sanft u[nd] selig am 16. Dec[ember 1827] früh Morgens in der erste Runde, seines Alters 54 Jahre u[nd] 10 Monaten. Aus der ersten hat er 5 Kinder gehabt, von denen 3 ihm in die Ewigkeit verangegangen seid, u[nd] die übrige 2 in der Pflege der Gemeine seine Zuteile Ehe war mit 3 Kindern gesegnet, welche alle noch am Leben seid. Sein Name würd bei der hiesigen Mission, welcher er 21 Jahre lang mit Treue u[nd] Segen diente, noch lange im dankbaren Andenken bleiben[...]²⁰¹*

Na jeho misijní cestě ho doprovázela, a byla mu jistou oporou, také jeho manželka Johanna Dorothea Bonatz (roz. Koch). Jejými rodiči byli Johann Koch a Maria (roz. Hillbrich). Byla Bonatzovou první manželkou. Oženil se s ní 9. září roku 1805, ještě před samotným nástupem cesty. Johanna Dorothea zemřela roku 1820 v Gnadenthalu ve věku 45 let. Ještě předtím se manželům Bonatzovým narodil v jižní Africe syn Johann Adolf Bonatz (1808, Gnadenthal – 1893, Königsfeld), který taktéž působil jako jeho otec v náročném misijním programu a to po roce 1831. Jistou zajímavostí je skutečnost, že v dětství navštěvoval Johann Adolf školu pro Hotentoty v Groenekloofu/ Grünekloofu, kde pravděpodobně vyučoval i jeho otec. Zemřel ve věku 85 let v Königsfeldu²⁰², kam se odebral

¹⁹⁹ heimgehen – často užíváno v bratrském slovníku ve významu *zemřít*; Heimgang – *smrt*. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 32.

²⁰⁰ BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, fol. 6r–6v.

²⁰¹ Tamtéž, fol. 7r–7v.

²⁰² Königsfeld – osada vzniklá roku 1807 v oblasti Schwarzwald. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 36.

poté, co v roce 1860 odjel do Evropy na odpočinek.

Druhou manželkou Johanna Gottlieba Bonatze pak byla Friederica Dorothea (roz. Erdmann), se kterou se oženil, jak už bylo zmíněno, při své cestě do Evropy roku 1822.²⁰³

---

²⁰³ Text životopisu je psán většinou v 1. osobě singuláru. Na některých místech dochází k tomu, že je o Bonatzovi vypravováno ve 3. osobě singuláru. Většinou tomu však předchází zmínka o tom, že z důvodu tělesné vyčerpanosti není schopen Bonatz text diktovat. Umírající Johann Gottlieb Bonatz jej údajně před svým skolem nadiktoval jednomu ze svých spolubratrů ve víře. Není však uvedeno jméno zapisujícího. Životopis je psán úhledně jednou písafskou rukou, novogotickou kurzívou. Srov. BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*.; Životopisné údaje týkající se misionáře a jeho nejbližších příbuzných jsou uvedeny v souborných seznamech misionářů v příruční knihovně archivu obnovené Jednoty bratrské (Herrnhut) – sv. B – Bonatz, Johann Gottlieb.

4.3 Johann Adolf Küster

(14. 5. 1775, Öderan – 27. 12. 1833, Neudietendorf)

Společníkem již zmíněného Johanna Gottlieba Bonatze, na jeho nelehké pouti z Gnadenthalu do Grünekloofu, byl misionář o několik let mladší – Johann Adolf Küster. Pocházel ze Saska, kde se narodil v Oederan/ Öderan 14. května roku 1775 Johannu Ottovi Küsterovi a Anně Barbaře (roz. Homisch). Dva dny po svém narození, dne 16. února, byl pokřtěn a přijal jméno Johann Adolf. Jeho rodiče spolu měli celkem 8 dětí, z nichž 4 se dožily dospělého věku. Prvorozeným synem byl právě zmíněný Johann Adolf. [...] *Ich bin geboren zu Oederan im sächsischen Erzgebirge, den 14. Mai 1775 und den 16. Mai empfing ich das Bett der heil[igen] Taufe in der dasigen evangelischen Kirche, u[nd] empfing in derselben die Namen Johann Adolph...Meine Eltern hatten miteinander 8 Kinder, von denen 4 am Leben geblieben sind, unter welchen ich das älteste war[...]*²⁰⁴

Johannův otec působil ve vojsku jakožto dělostřelec, a za doprovodu své manželky se stěhoval velmi často z místa na místo. Poté, co musel Johann Otta odejít na rok do války, zůstal malý Johann Adolf u příbuzných své matky, dokud válka neskončila. Poté si ho matka vyzvedla a vzala s sebou do Drážďan, kde byl v tu dobu otec zaměstnán jako vrchní dělostřelec u nově zřízené stálé posádky Nového Města. [...] *Mein Vater war ein Kanonier, u[nd] meine Mutter zog mit ihm, als er in den ein jährige Krieg ging, u[nd] mich ließen sie bei meiner Mutter Anverwandten zurück, bei denen ich dann auch blieb, bis dieser Krieg beendet war, da und meine Mutter mich abholte, u[nd] nach Dresden brachte, wo mein Vater angestellt wurde als Oberkanonier bei der damals erst neu eingerichteten Haus[=]kompanie zur immerwährenden Besatzung der Neustadt[...]*²⁰⁵

Na pobyt v Drážďanech vzpomíná Küster s jistou dávkou nostalgie. Ze vzpomínek mu utkvěla v paměti především jedna příhoda, kterou líčí jako velké neštěstí. Vše se událo jednoho dne, kdy dostal malý Johann Adolf drobný peníz od svých kamarádů, aby si za něj něco koupil na trhu, který v tu dobu ve městě probíhal. Rozhodl se vydat na trh, aniž však svým rodičům řekl, kam má namířeno, s tím, že se přeci rychle zase vrátí. Jakmile však přešel most vedoucí na trh, zratil se ve spletitosti tamních uliček. Plný zoufalství bloudil městem, až došel k večeru k jednomu z tamních kostelů. Na schodech vedoucích k hlavnímu vchodu do kostela se znaven posadil a vyčerpáním usnul. Objevil ho až ponocný rozsvěčující lampy

²⁰⁴ Srov. KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf, 1775–1833*, ABU, Sign. R.22.40.19.; 8°, fol. 1r.

²⁰⁵ Tamtéž.

v ulici přilehlé ke kostelu. Vzal ho na ramena a odnesl do svého příbytku. U ponocného malý Johann Adolf strávil celou noc. Druhého dne ráno ho ponocný vzal k jednomu dělostřelci, který bydlel nedaleko. Zmíněný dělostřelec ho pak dovedl zpět domů. Jeho rodina ho pochopitelně celou tu dobu zoufale hledala. Küster také zmiňuje, že ho za tento nerozum jeho otec patřičně potrestal, za což mu nepřestal být, jak uvádí, náležitě vděčný. [...] *Dies geschah auf folgende Weise: ich hatte von einigen Kinderfreunden ein jener Groschen Geld bekommen, um mir etwas auf dem Jarmarkt zu kaufen, der gerade war. Ich bezieg um das Versehen, dass ich es meinen Eltern nicht sagte, wohin ich wollte, sondern ging heimlich davon, dass ich bald wiederkommen wurde. Aber kaum war ich über die Dresdens=brücke hinüber gekommen, u[nd] auf dem Markt angelangt, so verirrte ich mich in den Budengassen...Gegen Abend gelangte ich dann aus den Budengassen heraus, u[nd] kam bei einer Kirche an, auf deren Stufen ich mich dann ganz ermüdet niedersetzte u[nd] bald einschlief. Der Lampenputzer, der in seinem Geschäft dahin geführt wurde, entdeckte mich verirrtes Schifflin, nahm mich auf seine Achseln, u[nd] trug mich in seine Wohnung, wo ich dann die Nacht voll meist in Schlaf verbracht habe. Das Morgens fühete er mich zu einem Kanonier, der da in der Nähe wohnte...Dieser fühete mich dahin zur Neustadt wieder hinüber zu meinen Eltern, die mich die ganze Zeit übergesucht hatten mit gerissen Schmerzen. Mein Vater besträfte mich auch für diese Tat väterlich, wofür ich ihm heute noch dankbar bin[...]*²⁰⁶

Taktéž nemohl být svému otci nikdy dost vděčný za to, jak ho ještě jako malého hochu vzal s sebou poprvé do kostela. Malý Johann Adolf byl onou slavnostní chvílí velice nadšen. Obzvlášt se mu líbilo ono zvláštní slavnostní ticho, a především pospolitost, s jakou všichni zúčastnění společně mlčky naslouchali kázání. Tento moment v něm zanechal hluboký, téměř až posvátný dojem. [...] *Auch kann ich mich nicht ohne innige Dankbarkeit erinnern, dass mich mein sel[iger] Vater als einen noch kleinen Knaben zum erstenmal zum Kirchenbesuch mit sich nahm. Die feierliche Stille so vieler Menschen beisammen, u[nd] alles was ich sah u[nd] hörte, gab mir einen sankten seligen Eindruck vom Ganzen[...]*²⁰⁷

Poté, co byl zřízen nedaleko Torgavy sklad na střelný prach, určený pro potřeby saské armády, získal v něm Johannův otec místo dozorčího. Tam se také přestěhovali spolu se vším, co tehdy měli. Do zmíněného místa se z Drážďan plavili lodí po Labi. Během této plavby zažili velmi silnou bouřku těsně před Míšni. Küster vzpomíná na to, jak během této bouřky došlo k rozbouření vodní hladiny natolik, že jeho otec vypadl z kajuty a musel bojovat o holý život a záchranu lodě. Děkovali následně Bohu, že bouřku všichni ve zdraví přežili. [...] *In der*

---

²⁰⁶ Tamtéž, fol. 1v–2r.

²⁰⁷ Tamtéž, fol. 2r–2v.

*Folge, da bei Torgow ein Pulvermagazin war errichtet werden, für die sächsische Armee, so empfing mein Vater eine Anstellung bei demselben als ein Aufseher. Wohin wir dann auch mit Allem das wir hatten, auf einem Elbschiff abreißen. Auf dieser Elbreise bekamen wir vor Meissen einen so heftigen Sturm, dass das Schiff meinen Vater aus der Kajüte herausriesen, um bei der Rettung des Schiffes zu halten, welches auch geschah, so dass wir vor der Meissensbrücke aus Land kamen, welches für mich und mein 3 Geschwister eine große Freude brachte, u[nd] meine Eltern zur Dankbarkeit gegen Gott erweckt wurden, der uns um aus unserer Mut heraus geholfen hatte[...]*²⁰⁸

Küsterovům se během cesty narodilo další z jejich dětí. Stalo se tak poté, co dorazili do Torgavy. Dítě pojmenovali Immanuel Benjamin. Bohužel nejmladšího Johannova bratra si Bůh nedlouho poté, co spatřil poprvé světlo světa, povolal zpět k sobě. V tu noc, kdy se to stalo, měl údajně malý Johann Adolf sen, v němž viděl, jak z nebes sestupují dva andělé. V rukách nesli velké bílé plátno, které rozprostřeli u kolébky nejmladšího bratra. Zatímco spal, vyjmuli jeho tělíčko z kolébky a položili ho na zmíněnou látku. Uchopili ji za všechny čtyři cípy a spolu s ním následně odletěli do nebe. V ten moment údajně začal malý Johann plakat ze spaní a hlasitě volat svého bratra nazpět. Bědoval tak dlouho, než k němu dorazil jeho otec s otázkou, proč pláče. Přeríkal tedy otcí svůj sen, načež mu otec jeho domněnku potvrdil. [...]Der noch übrigen Teil der Reise wurde angenehm vollendet, so dass wir wohl behalten in Torgau ankamen, und unser neues Lozis bezogen. Hier wurde mein jüngster Bruder Immanuel Benjamin geboren, den sein Schöpfer u[nd] Erlöser aber bald wieder zu sich nahm. In der Nacht da dies geschah, hatte ich folgenden erweichlichen Traum: Ich sah von Himmel zwei Engel herab kommen mit einem großen weißen Tuch, welches sie bei der Wiege meines jüngsten Bruder ausbreiteten, ihn schlafend aus seiner Wiege herausnahmen, ihn auf das mitgebrachte Tauch lagten, an allen 4 Zipfeln des Tauches anfassten, u[nd] so mit ihn in den Himmel flogen. Jetzt fing ich an zu weinen im Schlaf, und laut zu rufen: O, mein Bruder Immanuel! U[nd] die wiederholte ich öfters, bis endlich mein Vater zu mir kam, der mich fragte, was mir fehle? Diese Frage beantwortete ich ihm so[=]gleich u[nd] sagte, dass 2 Engel gekommen waren, die meinen Bruder geholt hätten. Welches er bejahete, mich aus dem Bett herauskommen u[nd] zu dem zurückgeblieben Leichlein brachte, das so eben erlasst war in Jesu Arm u[nd] Schoß[...]

²⁰⁹

Zanedlouho poté, co zemřel malý Immanuel Benjamin, zemřela také, vyčerpána porodem a následnou ztrátou syna, Anna Barbara Küster. [...]Danach bekam meine s[e]ll[ige]

---

²⁰⁸ Tamtéž, fol. 2v.

²⁰⁹ Tamtéž, fol. 2v–3r.

*Mutter eine Gemütskrankheit...kurz vor ihrem End bekam sie die völlige Bessinnung wieder, so dass sich mein Vater über sie erfreuen konnte, u[nd] schied aus dieser Zeitlichkeit als ein müdes Kind ins ewige Leben hinüber[...]*²¹⁰

Ovdovělý otec se nedlouho po skonu své ženy Anny rozhodl, že pošle Johanna Adolfa spolu s jeho bratrem Wilhelmem do přípravného vojenského institutu umístěného ve městě Annaburg. Christiana, dalšího ze svých dětí, poslal na výchovu k příbuzným své zesnulé paní do Öderan, aby tak vyhověl přání její rodiny. Tak mu zbyl v péči už jen poslední z jeho dětí – Carl August. [...] *Mein Vater wurde nun von den Verlangen befalt, mich und meinen nachfolgenden Bruder Wilhelm in das Soldaten Knaben=erziehungs=institut Annaburg zur bessern Pflege u[nd] Erziehung bringen zu können. Es wurde ihm angeraten, diesen Wunsch der Kriegs=kanzlei darzulegen, die ihm dann auch zu seiner Zeit die erbetene Erlaubnis bewilligte, wohin wir denn im Jahre 1786 von ihm gebracht wurden. Das jüngste meine Geschwister Christian Concordia brachte er aufs Ersuchen meiner Mutter Familie, die in Oederan wohnte, zur fernern Erziehung zu ihnen hin. U[nd] meinen nochlebenden jüngsten Bruder Carl August behielt er für die Zeit noch bei sich[...]*²¹¹

Küster popisuje, jak institut fungoval. V Annaburgu se nacházely údajně dva kostely. Jeden byl římsko-katolický a druhý evangelický. Oba dva měly vlastního duchovního. Děti byly v institutu rozděleny do 4 rot mušketýrů a dvou divizí grenadýrů. Každá ze zmíněných vojenských složek měla vlastního důstojníka a poddůstojníka. Všichni zmínění pak podléhali velení jistého majora, který byl rovněž, jako zmíněný důstojník a poddůstojník, vybrán přímo z jejich řad. Sám Küster zaujal v institutu přední postavení. Dosáhl dokonce funkce kapitána poslední ze čtyř rot mušketýrů. [...] *Es hatte 2 Kirchen, eine römisch-katholische, u[nd] eine evangelische. Jede Kirche hatte einen Geistlichen. Ich genoß in dieser Anstalt einen guten Unterricht u[nd] Behandlung. Wir Kinder waren in 4 Musketier[=]kompanien u[nd] 2 Grenadier[=]divisionen eingeteilt. Eine jede Kompanie hatte ihre gehörigen Ober- u[nd] Unteroffizieren, u[nd] wir sämtlich standen unter einem Major, der ebenfals aus unserer Mitte erwählt war, u[nd] der uns, wenn wie exerzierten, kommandierte ich selbst gelangte von Grad zu Grad bis zum Kapitän der l[etz]ten Musketier[=]kompanie[...]*²¹²

Poté, co dosáhl patřičného věku, zúčastnil se svatého přijímání spolu s dalšími katechumeny. Na Květnou neděli byli společně přijati do církve. [...] *Als ich da gehörige Alter zur Konfirmation u[nd] zum Genuss des Heil[igen] Abendmahls erreicht hatte, genoß ich mit den andern Katechumenen eine gute Vorbereitung dazu. Nach demselben mussten wir*

---

²¹⁰ Tamtéž, fol. 3r–3v.

²¹¹ Tamtéž, fol. 3v.

²¹² Tamtéž, fol. 4r.

*sämtlich zu unseren Informatoren u[nd] Vorgesetzten des Institut gehen, u[nd] ihnen Abbite tun, wegen alles dessen, was ihnen etwa an uns nicht wohlgefallen hätte in der vorgegangen Zeit, welches nicht ohne Tränen beendet wurde, wobei wir manche gute Lehrer für die Zukunft empfangen. Am Palmsonntag wurden wir dann erstmalige Mitgenossen dieser hohen Gnade[...]*²¹³

Spolu s dalšími z řad důstojníků se tehdy dospívající Johann Adolf rozhodl, že dá vzniknout jakémusi spolku, či lépe společenství těch, kteří budou společně konat vše ve jménu Pána a jen pro něho žít. Zároveň však stanovili jistá pravidla, mezi nimiž bylo zahrnuto i potrestání v případě nedodržování výše zmíněných pravidel. V mnohém to tak připomínalo spolek vojenského ražení, v němž byli po celou tu dobu vychováváni. [...] *Mit einigen der Offizieren begab ich mich in den Bund, dass wir wollten gemeinschaftlich für Gott in dieser Welt leben, u[nd] wenn wir von einander etwas hören oder sehen würden, das wir nicht für gut erkannten, es bestrafen wollten. Dies letztern artete aber aus ins militärische, weswegen wir unsern Bund miteinander dahin abänderten, dass ein in das für sich in der Stille diesem schönen Ziele naheilen solle so gut es könne. Da wir kurz vorher in eine Disharmonie gekommen waren, so schrieb der Major, der auch mit zu diesem Bund gehörte, an uns anderen Offizieren ein Circulare, in welchem er uns liebevoll darlegte, dass wir uns gegenseitig die aneinander begangenen Fehler zu verzeihen hätten, wenn wir noch fernerhin das Gebet des Herrn sprechen wollten, weil in demselben auch die Bitte vorkommen: Vergib uns unsere Schulden, so wie auch wir vergeben unseren Schuldigern[...]*²¹⁴

V této době se také Küster dovídá, jak v životopise uvádí, o samotné existenci Herrnhutu. Stalo se to tak, že dostal za úkol překreslit vojenský plán ze sedmileté války. Kdosi nejmenovaný mu svým prstem ukázal na plánu místo zvané Herrnhut. Küster se o neznámé místo ihned začal zajímat a domníval se, že lidé, kteří v něm žijí, musejí být něčím neobyčejní. Nejprve se zeptal svého mistra, zdali by mu o zmíněné lokalitě nepověděl něco bližšího. Bohužel však nedostal uspokojivou odpověď. Během své dovolené, kdy se odebral za otcem do Torgavy, položil stejnou otázku svému otci s tím, zdali by mu alespoň on nepodal nějakou bližší informaci ohledně Herrnhutu. Otec mu začal vyprávět příběh, který sám během sedmileté války zažil. Tehdy se jakožto voják ubytoval v domě jednoho ze stoupenců Ochranovských bratří v Herrnhutu. Popisoval ho jako velice zbožného, milého člověka, který měl ve svém příbytku kromobyčejný pořádek a řád. Ale o místě samotném mu toho mnoho nepověděl. [...] *Aus dieser Zeit habe ich noch etwas anzuführen, das mir unvergesslich*

---

²¹³ Tamtéž, fol. 4r.

²¹⁴ Tamtéž, fol. 4v.

*geblieben ist. Mein Zeichenmeister gab mir einst zum abkopieren einen militärischen Plan aus dem 7 jährigen Krieg. Als ich mir denselben betrachtet hatte, war es als zeigte mir jemand mit seinem Finger auf den Ort Herrnhut, u[nd] es war mir dabei, als mussten da Gang besonderen Menschen wohnen. Weswegen ich mich zu meinem Zeichenmeister mit der Frage wendete: Ob er mir von diesem Ort nicht etwas erzählen könnte? Worauf ich jedoch keinen mich befriedigte Antwort empfing. Ich behielt aber diese Frage in meinem Herzen, bis ich in der Folge zu meinem Vater in Torgau auf Urlaub ging, den legte ich diese Frage wieder vor, welcher mit erzählte, dass er im 7 jährige Krieg bei einem Herrnhuter einquartiert worden sei, u[nd] dass dieser ein sehr frommer lieber Mann gewesen sei, u[nd] gute Ordnung in seinem Hause gehalten habe. Aber von Herrnhut selbst wusste er mir weiter nichts zu sagen[...]*²¹⁵

Z tohoto období utkvěly Küsterovi v paměti dvě události, během kterých bojoval o holý život. V obou případech byl však nakonec někým zachráněn. První ze zmiňovaných událostí se odehrála v Torgavě, kde se nešťastnou náhodou začal topit. Na pomoc mu byl však seslán, jak sám zmiňuje, anděl v podobě jeho otce, který ho z vody vytáhl. Druhá z příhod se odehrála ve vodě, stejně jako první. Jednou během prázdnin se vydal Johann Adolf spolu s jedním ze svých přátel z Annaburgu do Torgavy. Měli v plánu užít si své volné dny tak, že se odeberou k jednomu z rybníků nedaleko města za účelem odpočinku. Tak se stalo, že podcenili své síly, a nebýt jednoho zdatného muže, který je z vody vytáhl, dopadlo by to s mladými pány nejspíš neslavně. [...] *In den bis dahin verlebten Jahren habe noch zwei Lebensbewahrungen nachzuholen. Das erstenmal war ich als ein Kind, keine Gefahr ahnend auf einen alten Fischkassen gestiegen, u[nd] wollte auf dem Torgauer Stadtgraben herumfahren, wozu mir eine Bohmestange dienlich sein sollte. Ich war aber nicht weit damit gekommen, so hiel ich ins Wasser hinein. Aber just in dem Augenblick fandete mir Gott einen mir zur Rettung dienenden Engel in der Gestalt meines Vaters, der mich dann glücklich wieder zu Lande brachte. Das andermal war ich von Annaburg mit einem Gesellschafter nach Torgau auf Urlaub gekommen u[nd] wir beide gingen einst an einem warmen Tage zum Torgauer großen Teich, um uns in demselben zu baden, welches dann auch geschah, u[nd] wir gingen in demselben so weit hinein, als unsere Größe es zu ließ, u[nd] da wir beide etwas schwimmen gelernt hatten, so versuchten wir es nun, uns in demselben zu exerzieren. Das Spiel der Wellen war aber so stark, dass wir von demselben schwindlich wurden, u[nd] anstatt dem Lande zu zuarbeiten, kamen wir immer weiterndaran ab, u[nd] tiefer in den Teich hinein, der 4 Stunden in seinem Umkreis hat. Dieser bemerkte ein in unserer Nähe sich*

---

²¹⁵ Tamtéž, fol. 5r.

*befindlicher Mann, der ein guter Schwimmer war, welcher, als er uns entdeckt hatte, uns nachschwamm, u[nd] uns glücklich als unser Lebens[=]erretter zu Lande brachte. Froh und dankbar für diese erfahrene Wunderhilfe Gottes kleideten wir uns nun wieder an[...]*²¹⁶

Poté, co se vrátil mladý Johann Adolf zpět do Annaburgu, přišel čas, aby si vybral budoucí povolání. Jak sám uvádí, vybral si ze všemožných řemesel právě prýmkařství. Odešel následně na zkušební dobu 3 měsíců do učení k jistému mistrovi do Dübenu. Předtím však svoje rozhodnutí sdělil řediteli vojenského institutu, který byl celou věcí nadšen a vystavil mu na cestu do Dübenu potřebné potvrzení. [...] *Als ich dann wieder in Annaburg war, hatte sich die Zeit genahet, dass ich mich zu entschließen hatte, etwas zu erwählen zu meinem künftigen Erwerb. Ich wählte mir das Posamentieshandwerk, da ein Mann von Düben dahin kam, um einen Knaben für einen Posamenties zu holen. Ich meldete mich dazu bei dem Directeur v[on] Langen, der damit zufrieden war, mir aber gleich sagte, dass er mir einen Pass geben wollte mit 3 Monat Urlaub, u[nd] wenn es mir in dieser Zeit nicht gefiele bei meinem Meister, ich weiderkommen solle[...]*²¹⁷

V Dübenu byl přátelsky přijat svým mistrem a jeho paní. Od začátku byl s výběrem svého řemesla celkem spokojen a činilo mu to radost. Jediné, co mu dělalo starost, byl nedostatek stravy, díky němuž uléhal mnohdy na lůžko s pocitem hladu. Popisuje, jak jednou byl po obědě natolik hladový, že se odebral na zahradu, která se nacházela za domem. Celý vyhladovělý se pustil do syrových fazolí. V tom momentě ho zahlédla jedna chudá paní, která obývala zadní budovu přilehlou ke zmíněné zahradě. Milým hlasem ho přivolala do svého domu, kde mu nabídla něco k snědku, aby tak zahnal svůj vlčí hlad. [...] *Nachdem ich mich nun dankbar mit meinem Vorgesetzten verabschiedet hatte, reiste ich nach Düben ab, u[nd] wurde freundlich von meinem neuen Herrn u[nd] seiner Frau empfangen. Die Profession gefiel mir gut, hatte Lust zu derselben, u[nd] lernte leicht...Ich bekam aber so wenig Nahrung, dass ich mich ofts hungrig zum Bett legen musste. Eines Tages nach dem Mittagessen war ich noch so hungrig, dass ich in den Garten ging hinter dem Haus, und rohe Bohnen zu essen versuchte. Dies bemerkte eine arme Frau, die im Hintergebäude wohnte. Diese rief mich mit sanfter Stimme zu sich u[nd] gab mir in ihres Wohnung die mir fehlende Nahrung, an der ich mich vergnügt u[nd] dankbar sättigen konnte[...]*²¹⁸

Pokusil se údajně o návrat do Annaburgu a svého učitele o to marně mnohokrát žádal. Mistrová mu prý dokonce několikrát schovala jeho šaty, což mu nakonec vždy ve zmíněném pokusu o útěk zabránilo. Svůj cestovní doklad dostal až poté, co propadl pláči díky svému

---

²¹⁶ Tamtéž, fol. 5v–6r.

²¹⁷ Tamtéž, fol. 6r.

²¹⁸ Tamtéž, fol. 6r–6v.

zoufalému stavu, načež mistr svolil konečně k jeho odchodu. [...] *Ich hatte schon meinen Lehrherrn ersucht, mich nach Annaburg wieder zurück zu senden, aber immer vergebens. Die Meisterin hatte mir sogar meine Kleider entnommen, u[nd] ein Brauhaus unter der Braupfanne versteckt, dass ich nicht entlaufen sollte. Darüber geriet ich dann endlich in so große Verlegenheit, dass ich unter vielen Tränen meinen Lehrherrn um meinen Pass u[nd] Kleider bat, da mit dann auch die Meisterin zeigte, wo sie sich befanden. Als ich mich in dieselben gekleidet hatte, bat ich den Meister, mich einem Boten wieder nach Annaburg bringen zu lassen, wo ich dann seiner Zeit dankbar u[nd] froh wieder ankam[...]*²¹⁹

Zanedlouho po jeho návratu z Dübenu se mu dostalo další nabídky. Tentokrát mu bylo nabídnuto na základě žádosti městského písaře ze Schmiedebergu, aby se stal jeho pomocnou silou. Této nabídky mladý Küster využil a brzy do města, nacházejícího se v kraji plného léčivých vřidel, také odcestoval. [...] *Als dann verlangte der Herr Amtsverweser u[nd] Stadtschreiber zu Schmiedeberg im Kurkreise einen Schreiberburschen zu bekommen aus dem Institut in dem ich mich befand, so wurde ich da zu vorgeschlagen, u[nd] ich nahm diesen Antrag an, und reiste zu dem Ende bald dahin ab[...]*²²⁰

Po roce a půl ho navštívil ve Schmiedebergu jeho otec. Nabídl mu vrátit se nazpět do Torgavy s tím, že by si ho vzal do péče tamní syndikus. Küster byl údajně touto změnou potěšen, i přes to, že v Schmiedebergu zažil celkem pěkné časy. [...] *Ich war desswegen erfreut, als ungefähr 1 ½ Jahr darauf mir mein Vater zu mir auf Besuch kam, der mir sagte, dass ich jetzt eine Kondition beim Stadt=syndikus in Torgau bekommen könne, weswegen ich mich dann auf von da mit ihm auf den Weg nach Torgau begab, nachdem ich mich dankbar von meinem Herrn verabschiedet hatte[...]*²²¹

Bohužel krátce po svém příjezdu do Torgavy zjistil, že jeho nový mistr odjel k jeho smůle spolu se svou manželkou a dětmi na rodinnou návštěvu do Drážďan. Snad pod vlivem mistrovny nepřítomnosti se i Johann Adolf spolu se svým otcem dohodli, že podniknou podobnou cestu a navštíví své příbuzné v Öderan. Během této cesty bylo rozhodnuto o dalším Küsterově směřování. V Öderan vstoupil oproti původnímu plánu do učení na tkalce. [...] *Als wir in Torgau ankamen, hörte ich aber zu meinen Leidwesen, dass mein neuer Herr mit seiner Frau u[nd] Kindern zu einem Familienbesuch nach Dresden abgereist sei. Nun entschloss sich auch mein Vater, mit mir einen Familienbesuch in Oederan meinem Geburtsort zu machen...ich lieber noch ein Ketten- u[nd] Zitzweber werden möchte, welche Profession sich damals in ihrer schönsten Blüte befand. Mein Vater suchte mir dazu in Liebe zu überreden,*

---

²¹⁹ Tamtéž, fol. 6v.

²²⁰ Tamtéž, fol. 6v–7r.

²²¹ Tamtéž, fol. 7r.

*u[nd] ich war ihm folgsam. Es hatte sich für mich schon ein Meister gefunden, zu dem ich mich in die Lehre begab, u[nd] mein Vater reiste nun wieder zurück in seine Heimat[...]*²²²

Küster neustále přemítal během svého pobytu v rodném městě, zdali je tato cesta pro něj tou správnou. Několikrát o tom hovořil i se svým mistrem. Jednou navštívil údajně jistého pastora jménem Reiz, který pobýval ve městě Endorf nacházejícího se nedaleko Oederan. Byl prý velice vyhledávanou osobou. Toto setkání pro něj bylo stěžejní, protože se během něho dozvěděl o činnosti Ochranovských bratří, což v něm podnítilo nezadržitelnou touhu stát se jedním z nich. Napsal následně v této věci do obce Niesky. Dostalo se mu odpovědi, v které ho odkazují jmenovitě na jiné sbory, u nichž může zkusit své štěstí. [...] *Einige Stunden von meinem Ort lebte der ehrwürdige Diener des Herrn Pastor Reiz in Endorf, wohin die auswärtigen Geschwister aus der umliegenden Gegend sich...zum Besuch begeben, u[nd] den auch ich zum Segen für mein Herz besuchte. Nun hörte ich auch von Brüdergemeinen, u[nd] die Beschreibung, die mir die auswärtigen Geschwister gaben, erregten in mir das herzliche Verlange, ein Mitglied einer solchen Gemeinde zu werden, so dass ich mich entschloss, nach einer mir gegebenen Anweisung in Niesky um Erlaubnis zu bitten, worauf ich aber die Antwort empfing, dass mir der Heiland dieselbe da nicht gegeben habe, sondern mir verschiedene andere Gemeinen mit Namen genannt wurden, wo ich mein Anliegen erneuern könne[...]*²²³

Poté, co se vyučil svému řemeslu a splatil všechny své dluhy, které v minulých letech nadělal, rozhodl se, že si od své práce na čas vezme volno. V té době se také podruhé oženil Küsterův otec. Za účelem návštěvy a seznámení se s macechou, odjel Johann Adolf přes Endorf do Torgavy. Strávil s nimi několik vydařených dnů. Bylo to také naposledy, kdy viděl svého otce. Zanedlouho na to bohužel otec zemřel. [...] *Da ich meine Profession ausgelernt, u[nd] meine Schulden bezahlt hatte, so machte ich Feierabend auf meinem Handwerk, u[nd] ging über Endorf zu meinen Eltern nach Torgau auf Besuch, um meine Stiefmutter kennen zu lernen, da mein Vater sich wieder verhelicht hatte. Meine Eltern freuten sich über meinen Besuch bei ihnen sehr, aber der Heiland leitete Alles. So, dass ich in einigen Tagen mich von ihnen wieder verabscheiden musste, u[nd] meinen Vater nicht wieder zu sehen bekam, denn er ging einige Jahre darauf im Glauben zu den Heiland, selig aus der Zeit[...]*²²⁴

Küster nevzdal svůj původní záměr, stát se jedním ze stoupenců obnovené Jednoty bratrské a poté, co se opět setkal s pastorem Reizem, posílá do Kleinwelky²²⁵ svou žádost o

---

²²² Tamtéž, fol. 7r–7v.

²²³ Tamtéž, fol. 8r–8v.

²²⁴ Tamtéž, fol. 8v–9r.

²²⁵ Kleinwelka – obec/ osada (*Ortsgemeinde*) vzniklá roku 1751 poblíž Budyšina v Horní Lužici. Mezi lety

přijetí do sboru. Bezprostředně po odeslání žádosti se do zmíněného místa také osobně Küster vydává. Na cestě ho doprovázel také sám pastor. [...] *Pastor Reiz in Endorf hatte meinetwegen froh, als er mich wieder bewillkommen konnte. Ich hielt nun in einem Brief zu Kleinwelka um Erlaubnis an, u[nd] bald, nachdem ich denselben abgesendet hatte, reiste ich dahin ab...Mit dem Pfarrgutspächter, der auch ein Kind Gottes war, begann ich nun meine Reise zur Gemeinde[...]*²²⁶

Během cesty udělali několik zastávek, na kterých záleželo především zmíněnému pastorovi. Jedna z nich směřovala do obce Niesky. Setkal se tak s několika stoupenci, kteří jakožto misionáři působili v různých koutech světa. Zmiňuje především bratra Johanna Heinricha Schmidta, který působil nejen na Labradoru, ale také na mysu Dobré naděje. [...] *Als ich über die Wiewalze kam...mein Begleiter wollte seinen Sohn, unseren Br[uder] Kaltofen...der als Missionar heimgegangen ist, in Niesky besuchen, u[nd] mich derselbe ersuchte, diesen Besuch mit ihm zu machen...u[nd] so auf mit den Br[uder] Joh[ann] Heinrich Schmidt, der ebenfalls als Missionar auf Terra Labrador, und dem Cap der guten Hoffnung mit Heiland und Treue gedient hat[...]*²²⁷

Právě během pobytu v Niesky²²⁸ obdržel 14. března roku 1796 dobrou zprávu. Získal tolik vytoužené povolení pro přijetí do obce v Kleinwelce, kam také dorazil 29. března téhož roku. [...] *Hier in Niesky wurde mir von dem damaligen Pfleger der led[igen] Bruder die hohe Freude bekannt gemacht, dass ich am 14. März desselben Jahres 1796 Erlaubnis zur Gemein in Kleinwelka empfangen habe. Dies machte um, dass ich nach den Osterfest vergnügt u[nd] dankbar nach Kleinwelka zurückkehrte, dies war am 29. März [1796] [...]*²²⁹

Každý v obci zastával určité řemeslo. Přestože se Küster vyučil tkalcem, musel se, jakožto nově příchozí člen, dané situaci přizpůsobit. Protože už v Kleinwelce bylo jeho řemeslo plně zastáváno jiným z bratrů, bylo rozhodnuto, že se stane tesařem. Bohužel, jak sám Küster uvádí, nebyl to zrovna nejlepší nápad především z toho důvodu, že na to neměl patričné nadání. [...] *Da die Weberstühle im Brüderhause alle besetzt waren, so konnte ich auf meine Profession nicht ankommen, u[nd] musste mich deswegen zum Holzmachenbequemen, wohin ich aber nur einen Tag blieb, weil man bald bemerkt hatte, dass ich dazu zu schwach sei[...]*²³⁰

1758–1764 zvaná také Wendisch-Nieska. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 35.

²²⁶ Srov. KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 9r.

²²⁷ Tamtéž, fol. 9r–9v.

²²⁸ Niesky/ Nížké – obcí, vzniklou na panství Siegmunda Augusta von Gersdorf v Horní Lužici, se stává Niesky roku 1742. Během druhé světové války byla obec silně poničena. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 42.

²²⁹ Srov. KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 9v.

²³⁰ Tamtéž.

Poté, co byl Johann Adolf Küster konečně přijat dne 13. dubna roku 1797 do samotného lůna obnovené Jednoty bratrské, působil na různých místech. Nejprve v Kleinwelce, pak například působil jakožto učitel v jednom z bratrských chlapeckých učilišť v Berlíně a Rixdorfu²³¹. [...]Den 7. August 1796 wurde ich in die Gemeinde aufgenommen, u[nd] den 15. Oct[o]b[er] Kandidat zum heil[igen] Abendmahl, und 1797 den 13. April gelangte ich zum erstmaligen Genuss des heil[igen] A[bend]m[a]hls mit der Gemeine...Im Jahr 1798 wurde ich auf der kleinsten Stube bei den Kindern in der Knäbchenanstalt als Lehrer angestellt, wo ich mit ihnen manche Freuden, aber auch manche Leiden zu erfahren hatte. 1801, nach dem Synodus den 8. Sept[ember] erhielt ich einen Ruf als Chorarbeiter der led[igen] Bruder in Berlin u[nd] Ripsdorf, u[nd] als Schulhalter in Berlin[...]²³²

V roce 1802 byl dokonce povolán do dánského Christiansfeldu²³³, aby tak nastoupil na uprázdněné místo po bratru jménem Blech, který dostal nabídku odjet na Labrador a tak šířit myšlenky obnovené Jednoty bratrské v Severní Americe. Bohužel z Küsterových zápisků vztahujících se k pobytu v Dánsku se toho moc nedozvídáme. Jisté je, že to bylo poslední ze stálých míst, kde působil před tím, nežli byl povolán na Mys Dobré naděje, aby tak kázal evangelium mezi tamním domorodým kmenem Khoikhoi. [...]Schon am 30. Sept[ember] 1802 erhielt ich den Ruf, als Pfleger des led[igen] Brüderchor nach Christiansfeld, u[nd] da mein Vorfahre, der Bruder Blech, der einen Ruf als Gemeinarbeiter nach Nordamerika erhalten, u[nd] dahin schon abgereist war...so musste ich mich bald auf die Reise begeben,

---

²³¹ Rixdorf – od roku 1747 samostatnou osadou (*Ortsgemeinde*), posléze osadou typu *Stadtgemeinde* přejmenovanou po roce 1912 na Neukölln. Poté, co byla postavena berlínská zeď (1961) se nazývala tato obec Berlin I. Obec ve východním Berlíně se nazývala Berlin II. Po znovusjednocení Německa (1992) se stalo oficiálním pojmenováním obce označení Berlin-Neukölln. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 29.; Jeden z prvních, kdo se zabýval emigrací z Čech a Moravy, především pak emigrací do Berlína a Rixdorfu, byl člen obnovené Jednoty bratrské – David Cranz. V Rixdorfu působil jakožto kazatel – viz CRANZ, David, *Historie der Böhmisches Emigration, und besonders der Böhmisches-Mährischen Brüder-Gemeinen zu Berlin und Rücksdorf; als ein Beitrag zur Historie der Brüder-Unität aufgesetzt und dem General-Synod im Jahr 1769 übergeben von David Cranz dermaligen Prediger der Brüder-Gemeine zu Rücksdorf*. Jako rukopis uloženo ve farním archivu Berlín-Neukölln.; Emigraci spjatou s Berlínem v 18. století v poslední době popsala především ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999.; V minulých letech vyšlo několik dalších publikací věnovaných Rixdorfu – viz BÖHMISCH, Monika. *Von Böhmisches Rixdorf zu Rixdorf*. Phasen aus der Siedlungsgeschichte des Böhmisches Dorfes, In: *Das Böhmisches Dorf in Berlin-Neukölln 1737–1987, Dem Kelch zuliebe* Exulant, hrsg. von Werner Korthaase, Berlin 1987, s. 131–148.; Dále např. MOTEL, Manfred, *Zum Böhmisches Dorf in Berlin-Neukölln (Rixdorf)*, In: *Das Böhmisches Dorf in Berlin-Neukölln 1737–1987, Dem Kelch zuliebe* Exulant, hrsg. von Werner Korthaase, Berlin 1987, s. 11–24.; WANZLIK, Johannes. *Die Kirche im Dorf – die böhmisch-lutherische Bethlehemsgemeinde in Deutsch-Rixdorf*, In: *Immer wieder Fremde. Kirchengeschichte zwischen Herrschaftstreue, Glaubensanspruch und Menschlichkeit*. Hrsg. Ursula Bach und Dorothea Kolland im Auftrag des Kirchenkreises Neukölln und Bezirksamtes Neukölln 1994. Z českých autorů se Rixdorfu věnoval např. VOLF, Josef. *Běhy života zemřelých Bratří a Sester v Rixdorfe v letech 1760–1769*. In: *Naše zahraničí*, Praha 1921, s. 147n., 222n.

²³² Srov. KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 10r–11v.

²³³ Christiansfeld – obec (*Ortsgemeinde*) v Dánsku, která byla založena roku 1773.; Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 20.

*u[nd] die geschah den 13. Oct[o]b[e]r 1802...In Christiansfeld langte ich den 29. Oct[o]b[e]r [1802] gefund u[nd] wohlbehalten an, u[nd] wurde Tags darauf dem led[igen] Bruderchor in ihrer Chorversamml[ung] als Pfleger desselben vorgestellt[...]*²³⁴

Do jižní Afriky byl poslán o rok později nežli Bonatz, tedy v roce 1806. Nejprve byl však vysvěcen biskupem obnovené Jednoty bratrské, Labischem, v Herrnhutu na diakona. Souhlas k cestě dostal jednak od tzv. *Unitätsältestenkonferenz*²³⁵, což byla ústřední bratrská instituce, pod níž také spadala činnost misíí a vysílání misionářů, a dále pak odjel se svolením Radě podléhajícímú oddělení – tzv. *Missionsdepartementu*. Stejně jako tomu bylo v případě Bonatze, i Küstera doprovázela jeho rodina. Do Afriky odešel spolu se svou chotí, kterou byla Justina Magdalena Küster (roz. Schlegel). Pocházela z Herrnhutu, kde se narodila roku 1780. Jejimi rodiči byli Christian David Schlegel a Magdalena (roz. Richter). S Johannem Adolfem Küsterem měla dva syny, kteří se oba narodili na jejich misijní pouti v jižní Africe. Prvním byl Christian Adolf Küster (1808, Gnadenthal – 1887, Niesky), který působil jakožto misionář v misijní stanici Silo od roku 1836. Druhým synem byl Christian Theodor Küster (1810, Gnadenthal – 1866, Mamre), který zemřel v Africe na tyfus ve věku 56 let. Taktéž působil jako misionář po roce 1838 a to hned na několika místech (Silo, Clarkson a Enon). Justina Magdalena Küster doprovázela svého manžela i po jeho návratu do Evropy, a taktéž s ním trávila jeho poslední léta v Neudietendorfu, kde zemřela o několik let později, nežli Johann Adolf Küster, roku 1852 ve věku 72 let. [...] *Nachdem ich von der U[nitäts]ä[ltesten]k[onferenz] war gesprochen worden, wurde ich mir der Antrag gemacht, mit der led[igen] Schw[ester] Justina Magdalena Schlegel in den Stand der heil[igen] Ehe zutreten. Am 28. [August 1806] sahen wir einander zum erstenmal, u[nd] ich ließ ihr den Antrag machen. Worauf sie mit am 29. [August 1806] nach dem Liebesmahl ihr Jawort geben ließ. Am 30. [August 1806] war unser eheliches Verlöbniß, u[nd] am 9. Sept[ember 1806] wurden wir zu unseren Ehestand eingesegnet. Am 16. Sept[ember 1806] empfangen wir unsere Abfertigung in der U[nitäts]ä[ltesten]k[onferenz], u[nd] das Missionsdepartement hatte uns eingeladen zu einem Liebesmahl in dem wir noch besonders gesegnet wurden. Meine Frau wurde an demselben Tags auch von der U[nitäts]ä[ltesten]k[onferenz] zur Acoluthie²³⁶ angenommen, u[nd] Abends in der Gemeinstunde empfing ich durch den Bischof Labisch die Ordination zu einem Diaconus der Brüder=unität[...]*²³⁷

²³⁴ Viz KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 12v–13r.

²³⁵ U. A. C/ U. A. Conf. = *Unitätsältestenkonferenz*. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 9, 53–55.

²³⁶ Akolut – Bratr či Sestra, sloužící církvi, kteří však nevysluhovali svátosti. Obnovená Jednota bratrská přejala úřad od římsko-katolické církve, kde těmito osobami byli mladí muži, kteří se připravovali na budoucí církevní dráhu. Tamtéž, s. 11–12.

²³⁷ Srov. KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 13v–14r.

Vraťme se však ke stěžejnímu z Küsterových životních momentů, tedy k jeho cestě do africké divočiny. Na dalekou cestu se vydal z Herrnhutu 18. září roku 1806. Přes Nizké, Kleinwelku a Gnadau, kde strávil několik dní u příbuzných na návštěvě, směřoval do Hamburku. Küster také uvádí, že cesta byla trnitá a potíže začaly už na evropském kontinentě. Je třeba uvést, že Hamburg v té době zabrali Francouzi a došlo k blokádě provozu na řece Labi. Küsterova manželka k tomu všemu ještě onemocněla, a tak se situace zdála více než vážná. [...]Den 18. [September 1806] reisten wir von dem lieben Herrnhut ab, wo wir nach Seele u[nd] Leib viel Gutes genossen hatten. Wir reisten mit meiner Schwägerin, Charlotte Schlegel, über Niesky nach Kleinwelka, wo dann auch die persönliche Verabschiedung mit dieser unserer sehr lieben Schwester u[nd] Freundin erfolgte. Von da ging unsere Reise nach Gnadau, wo wir uns bei unsere [liebe] Familie zu unseren gegenseitigen Vergnügen einige Tage verweilten, u[nd] von da setzten wir unsere Reise nach Altona weiter fort, wo wir am 9. Okt[ober 1806] gefund u[nd] wohl ankamen...Wir sollten in diesen Tagen unsere weitere Reise zur See antreten, aber anstatt dessen kamen die Franzosen, nahmen Hamburg ein, blockierten die Elbe, u[nd] miene Frau wurde en einem hitzigen Fieber krank, so dass sie ihrem Ende nahe kam[...]²³⁸

Nicméně se nakonec uzdravila, a tak se mohli vydat na další cestu. Přes ostrov Helgoland dále Küsterovi cestovali do Anglie, kam dorazili na konci prosince roku 1806. Pobyt v Londýně²³⁹ si, zdá se, velmi užili, a to především ze společenského hlediska. Měli možnost se zde setkat s nejedním z misionářů, kteří jim tak mohli dát cenné rady a podělit se s nimi o své zkušenosti. Jmenovitě uvádí především bratra Schmidta²⁴⁰, který před tím působil jako misionář na Labradoru. Poté, co byl oženěn v Londýně s jednou ze stoupenkyní Jednoty, odcestoval spolu s Küsterovými do jižní Afriky. Další důležitou osobou, na kterou Johann Adolf několikrát během svého misijního působení v dobrém vzpomínal, byl jakýsi Mr.

---

²³⁸ Tamtéž, fol. 14r.

²³⁹ Londýn – v tomto místě vzniká roku 1738 tzv. *Sozietät*, roku 1742 London Fetter Lane. Na území Anglie, Skotska, Walesu, ale i Irska vznikají vesměs tzv. *Stadgemeinden*, kdy funguje obec v rámci nějakého většího sídla, jakožto *společenství* Bratrů a Sester. Méně se pak na ostrovech setkáváme s existencí tzv. *Ortsgemeinden/ Gemeinorte*. Srov. METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 277.

²⁴⁰ Johann Heinrich Schmidt/ Schmitt – narozen 6. ledna 1766 v Lachen (Pfalz). Vyučil se kolářem. Mezi lety 1797 až 1806 působil na Labradoru. Roku 1807 se zasnoubil v Anglii (Fairfield) s Alicí Hickson. V jižní Africe působil jako misionář od roku 1807 do roku 1828. Nejprve šířil myšlenky Jednoty v misijní stanici Gnadenthal. Podílel se také na založení druhé misijní stanice Groenekloof, kde působil mezi lety 1808 až 1818, a misijní stanice Enon, v níž žil mezi lety 1818 až 1827. Po roce 1827 krátce pobýval opět v Gnadenthalu, načež se roku 1828 vrací zpět do Německa, kde umírá o dvacet let později dne 1. ledna 1847 v Ebersdorfu.; Seznamy misionářů působících v Africe jsou k dispozici na webových stránkách Lipské univerzity – ústav Afrikanistiky. Dále je na jmenovaných stránkách i seznam pramenů k africké misii – sešit 10-15. Prameny jsou uloženy v archivu obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu (Unitätsarchiv der Brüdergemeine Herrnhut).

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de; sešit 11, s. 40, staženo 22. 3. 2013.

Lancaster, o němž ještě bude řeč v souvislosti se školstvím v jižní Africe. Byl autorem důmyslného školního systému, jehož velkým obdivovatelem Küster byl, a po celý svůj život zůstal. [...]Wir gelangten zu unserer Freude gesund u[nd] wohlbehalten in Harwich an, von wo aus wir den 30. [Dezember 1806] mit der Meile nach London abfahren, u[nd] am 31. [Dezember 1806] desselbst ankamen, wo uns Geschw[ister] Wollins sehr leibevoll empfingen, von denen wir auch die angenehme Nachricht erhielten, dass Geschw[ister] Kohlmeister u[nd] Bruder Schmidt von Labrador in London angekommen sein. Letzterer wurde in England mit einer Schwester zur heil[igen] Ehe verbunden, u[nd] sollte dann mit uns seinem erhaltenen Ruf zu Folge nach dem Vorgebirge der guten Hoffnung reisen, u[nd] hatte zu dem Ende schon ein Plätzchen gefunden auf einem großen Schiff...Wir benutzten indessen unseren Aufenthalts in London so gut es sich für uns tun ließ...Besonders gedenke ich hier eines Besuchs mit dem sel[igen] Br[uder] Schwertnen, der damals Gemeinarteiter in London war, den wir beim Mr. Lancaster machten, welcher durch sein neuerfundenes Schulsystem in hohe Achtung gekommen war. Er empfing uns sehr wohlvollend, u[nd] es war uns sehr angenehm zu sehen, wie ein Lehrer auf einmal 1000 Kinder zu gleicher Zeiten unterrichtete. Mit der Beschreibung seiner Lehrart, die er damals erst herausgegeben hatte, machte er mir ein Geschenk[...]²⁴¹

Z Londýna se vydali na cestu v polovině června roku 1807. Plavili se okolo Madeiry, kde se setkali s jistým bratrem Borkem, který měl za úkol, přivést do Surinamu nevěsty pro bratry Hanse Wieda a Langballeho. [...]In der Mitte Juni [1807] reisten wir mit einer Brigg von England nach dem Vorgebirge der guten Hoffnung. Bei Madeira hatten wir das Glück die Geschw[ister] Bork mit den beiden Brauten für den Br[üder] Hans Wied und Langballe zu sehen, die nach Surinam hinüberschiffen[...]²⁴²

Do Kapského města pak dorazili téhož roku a to dne 29. září 1807. O měsíc později se dostávají do Gnadenthalu. Před tím však bylo nutné ohlásit se místní vládě jakožto nově příchozí. Guvernér Kapska, Lord Caledon, je přijal s otevřenou náručí. Audienci byl také přítomen jistý pan Tiscal Ryneveld, který byl pravděpodobně osobním sekretářem Lorda Caledona. Spolu s již zmíněným guvernérem byl taktéž uváděn bratry Bonatzem a Küsterem i v deníku z průzkumné cesty do Grünekloofu roku 1808. Jako příjemné setkání pak Küster kupodivu líčí také jejich seznámení se s místním luteránským kazatelem. [...]Am 29. Sept[ember 1807] des Morgens erblickten wir das Vorgebirge der guten Hoffnung...Tags darauf den 30. [September 1807] stiegen wir aufs Land, da uns dann der Kommissionär der

---

²⁴¹ Srov. KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 14v–15r.

²⁴² Tamtéž, fol. 15r.

*Bruder Herr Dissand liebend entgegen kam, u[nd] in sein Haus u[nd] Familie einfuhrte...u[nd] machten wir dem Herrn Tiscal Rhyneveld u[nd] dem damaligen Gouverneur der Kolonie Lord Caledon unsere Aufwartung, bei welchem wir auch bald zur Audienz gelangten, und uns u[nd] unserer Mission sein wohlvollen zusicherte, welches wir auch in der Folge mit Dankbarkeit genossen haben. Auch machten wir in den folgenden Tagen eine uns angenehme Bekanntschaft mit dem dasigen lutheranischen Prediger[...]*²⁴³

Dne 12. října 1807 se vydávají z Kapského města do Gnadenthalu. Během cesty však Küster onemocněl a proto dorazili na místo s určitým zpožděním až 26. října. Čekali na ně přátelské přijetí a seznámení se s místními spolubratry a jejich manželkami. Mezi misionáři zde působili jmenovitě: bratr Marsveld²⁴⁴, Schwinn²⁴⁵, Kühnel²⁴⁶, Kohrhammer²⁴⁷ a Bonatz²⁴⁸. Spolu s Johannem Adolfem Küsterem tedy působilo v tehdejší misii mezi místním obyvatelstvem, pokud počítáme i nově příchozího bratra Schmidta z Labradoru, celkem 7 Ochránovských bratří.²⁴⁹ [...]Den 12. Okt[o]b[er] [1807] kam Geschw[ister] Schwinn von

²⁴³ Tamtéž, fol. 15v–16r.

²⁴⁴ Hendrick/ Heinrich Marsveld – narodil se 9. listopadu 1745 v Goudě (Nizozemí). Jakožto vyučený krejčí působil mezi lety 1792 až 1820 v jihoafrické misii mezi kmenem Khoikhoi. Nejprve šířil evangelium mezi místním domorodým kmenem v Bavianskloofu (1792–1795). Posléze pobýval mezi lety 1795 a 1796 v Kapském městě. V Bavianskloofu se také 4. června roku 1800 oženil s Johanna Rahel, roz. Schäfer (1757–1824). Jeho manželka pocházela z Herrnhutu a v Africe s ním působila až do své smrti roku 1824 (Gnadenthal). Heinrich Marsveld byl také od roku 1816 členem tzv. Helfer-Konferenz. Zemřel 8. září 1822 v Gnadenthalu. Srov.

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de; sešit 11, s. 26, staženo 22. 3. 2013.

²⁴⁵ Johann Daniel Schwinn – narodil se 18. března 1750 v Erbachu (Odenwald). Mezi lety 1792 až 1816 působil jako misionář v Kapsku – Bavianskloof. Na přechodnou dobu odjel v roce 1799 do Německa. Předtím se stačil ještě oženit 4. září 1799 v Bavianskloofu s Annou, roz. Hellig, která pocházela z Oelsa (obvod Löbau). Schwinn se vrací do Afriky již roku 1800. Zemřel 25. července 1816 v Gnadenthalu. Jeho manželka Anna umírá roku 1827 rovněž v Gnadenthalu.; Tamtéž, sešit 11, s. 42.

²⁴⁶ Johann Christian Kühnel – datum narození není přesně známo. Pravděpodobně se narodil 11. června/ popř. července 1762 v Oberseifertsdorfu (okres Zittau). Poté, co se vyučil nožířem, byl povolán vedením Jednoty bratrské k misijní činnosti. Působil mezi lety 1792 až 1813 v jižní Africe v Bavianskloofu, kde se také oženil se sestrou jménem Christiane Amalie, roz. Dressler (1769, Arnsdorf, okres Reichenbach – 1810, Gnadenthal). Datum jejich svatby není bohužel známo. Kühnel zemřel 22. dubna 1813 v Gnadenthalu.; Tamtéž, sešit 11, s. 21–22.

²⁴⁷ Johann Phillip Kohrhammer – je uváděn jakožto vedoucí osobnost misie na konci 90. let 18. století. Narodil se 24. října roku 1745 v Oettingen (Bayern). Roku 1797 se oženil s Evou Dorotheou Lundberg, roz. Lehmann (1757, Neukirch – 1839, Gnadenthal). Povoláním byl kloboučníkem. V Africe působil jako misionář mezi lety 1798 až 1811. Nejprve pobýval roku 1798 v Bavianskloofu (Gnadenthal), posléze pracoval 1804–1806 jako učitel u veřejné služby vojenského sboru, který byl složen z příslušníků kmene Khoikhoi. Poté se vrátil zpět do Gnadenthalu, kde pobýval mezi lety 1806–1808. Na přechodnou dobu dvou let pak působil jako misionář v nově založené stanici Groenekloof 1808–1810. Roku 1810 se vrací do Gnadenthalu, kde také o rok později (1811) umírá. Jeho nástupcem ve vedení misie ve funkci superintendanta se stal Christian Ludwig Rose, který předtím působil na Labradoru. Rose umírá roku 1805 ve věku 59 let na srdeční onemocnění. Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 231.; Tamtéž, sešit 11, s. 20. K postavě misionáře Kohrhammera a Rose více HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian churches*, s. 298.

²⁴⁸ Johann Gottlieb Bonatz (1773–1827) se do Gnadenthalu dostává roku 1806 ve věku 33 let.

²⁴⁹ První tři jmenovaní misionáři – bratr Heinrich Marsveld z Goudy, Daniel Schwinn z Erbachu a Johann Christian Kühnel z Herrnhutu – se do jižní Afriky dostávají již roku 1792, kdy byla znovuobnovena činnost

*Gnadenenthal zu uns in die Stadt, um uns aus desselben abzuholen. Da ich aber an einer Windkolik erkrankte, so erfolgte erst unsere Reise am 18. Okt[o]b[e]r [1807] und am 26. [Oktober 1807] kamen wir in Gnadenenthal an...u[nd] wurden in herzlicher Liebe aufgenommen von den damaligen Missionaren u[nd] ihren Frauen, den Geschwistern Marsvelds, Schwinn's, Kühn's, Kohrhammers und Bonatzens. Und als wir des Mittags gegessen hatten, wurden wir in unsere Wohnung eingeführt, und am Abend in der Gemeinversammlung wurden wir von einem Missionar der Gemeinde der Gläubigen alles ihre künftigen Mitarbeiter vorgestellt, und von derselben dazu in einigen Verse dem Heiland zum Segnen anempfohlen. Ja den nächstfolgenden Tagen geschahen dann die gegenseitigen Besuche u[nd] Begrüßungen[...]*²⁵⁰

Následujícího roku se misionářům dostává nabídky od vlády zdejší provincie a také souhlasu bratrské církve, aby zřídili v místě zvaném Grünekloof další ze stanic obnovené Jednoty bratrské. Z misionářů byl vybrán právě bratr Küster a bratr Bonatz. Spolu s Bonatzem odchází tedy Küster roku 1808 jednat o celé věci nejprve do Kapského města. Tato průzkumná cesta z Gnadenthalu do Grünekloofu je velice podrobně popsána v deníku²⁵¹ z roku 1808. Küster uvádí, že ve zmíněné oblasti žilo okolo 100 duší, které bylo možné a žádoucí obrátit na víru. O jejich přátelském přijetí se zmiňuje jak v životopise, tak i v deníku z cesty. Zároveň uvádí nejen rozlohu pozemků okolo Grünekloofu, ale také důvod, vysvětlující zájem britského guvernéra o podmanění si této oblasti. Grünekloof byl totiž nejen místem letních pobytů guvernéra, ale také místem, které se mělo stát záchytným bodem pro boj s islámem. Ten byl zvláště úspěšný mezi tamními otroky.²⁵² [...]Und schon in nächsten Jahr 1808 empfangen wir vom Gouvernement einen leibenvollen Aufruf ein 2. Missionssettlement am Grünekloof zu beginnen, welches mich u[nd] Br[uder] Bonatz veranlasste, in Namen der Missionskonferenz nach Capstadt zu reisen, um uns mit der Regierung mehr darüber zu unterreden. Da wir gegen den Tiscal einiges Bedenken äußerten,

---

obnovené Jednoty bratrské v této oblasti. Stalo se tak po předchozích nezdarech ve 2. čtvrtině 18. století. V době, kdy do Gnadenthalu přijíždí v roce 1807 misionář Johann Adolf Küster, kterému v té době bylo 32 let, byli již výše jmenovaní misionáři v pokročilém věku. Nejstarší z nich byl Marsveld. Zemřel roku 1822 ve věku 75 let v Gnadenthalu. O něco mladší byl druhý jmenovaný – Schwinn, kterému bylo v době příjezdu Küstera 57 let a Kühnelovi bylo 45 let. Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 230–232.; Věk misionářů při příjezdu do africké divočiny roku 1792 uvádí KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 236–237.

²⁵⁰ Srov. KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 16r–16v.

²⁵¹ Reise-Diaria (1798–1886) – in Afrika, *Diarium von einer Rocognoscirungs=reise von Gnadenenthal nach grünen Kloof auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung*, r. 1808, ABU, Reise-Diaria (1798–1886) – in Afrika, Sign. R.15. Ma.13c.

²⁵² Podle sčítání z roku 1820 zde bylo 10x více Muslimů, nežli Křesťanů. Islám byl rozšířen ve zdejších oblastech převážně díky deportovaným Malajcům a Indonésanům. Místo, kde vznikla později farma Grünekloof, bylo v roce 1808 místem opuštěným jak původními majiteli, tak i otroky. Srov. BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern*, s. 236.

*gab er uns die Antwort: Wenn ihnen Gott eine neue Türe eröffnet, um sein selig machendes Evangelium ander armen Heiden zu verkündigen sollten sie da nicht Gebrauch daran machen, und zu derselben Türe eingehen, u[nd] das tun? Gehen sie hin, untersuchen sie den Ort, u[nd] besuchen sie die Menschen, die daselbst in der Nähe wohnen. Die geschah in den nächsten Tagen, u[nd] wir fanden in dem heidischen Dorf just 100 Seelen an der Zahl, die alle herzlich begehrten, dass wir sogleich bei ihnen bleiben sollen, und viele von ihnen begleiteten uns zu den Ort Grünekloof...Die Grünekloof war ehemdem der Sommeraufenthalt der Capischen Gouverneure gewesen, u[nd] wir fanden daselbst einige Häuser, die mit Steinen aufgefüllt waren. Das dazu gehörige Land wurde gegen 4000 Morgenlandes gerechnet...Nachdem wir uns alles besehen hatten, reisten wir wieder zur Stadt, u[nd] sagten der Regierung, dass wir diesen Platz in Gottes Namen übernehmen wollten, welches dann auch nach einigen Wochen geschah. Wir reisten nun froh u[nd] dankbar vom Cap nach Hause wieder ab[...]*²⁵³

O průzkumné cestě Küster spolu s Bonatzem referovali na zasedání nejbližší Misijní konference. Zároveň byli na zmíněném zasedání vybráni dva bratři, kteří se měli zhostit nelehkého úkolu, uvést v život novou misijní stanicí. Vybráni byli bratr Kohrhammer a bývalý misionář z Labradoru – Schmidt. V Grünekloofu začali s duchovní osvětou hned druhého dne po svém příjezdu, kdy se poprvé dne 25. března roku 1808 konala bohoslužba pod širým nebem. Toho roku se také Küsterovi narodil první ze synů Christian Adolf. [...] *In einer der nächsten Missionskonferenz referierten wir dann derselben von unseren gehaltenen Auftrag u[nd] dessen beendigten Geschäften, worauf dann dem Heiland die Frage vorgelegt wurde: Welche von uns Geschwistern den Anfang dieses neuen Missionsposten zu beginnen hatten? Wozu uns der Heiland anwies, dass wir folgende Geschwister zu finden hätten: Kohrhammers u[nd] Schmidts, die wir dann begleiteten über die Capstadt nach der Grünekloof ab, wo wir anlangten den 24. März [1808]. Den folgenden Tag wurde die Predigt unter freiem Himmel gehalten...1808 wurde uns unser 1. Sohn Christian Adolf geboren, den ich auch an seinem Geburtstage den 18. Dez[em]b[er] in Jesu Tod taufte[...]*²⁵⁴

Küster se také v jižní Africe zasadil o zavedení již zmiňovaného nového školního systému podle metody zmíněného pana Lancastera, s nímž se během své cesty do Afriky setkal v Londýně. Jelikož v Gnadenthalu nebyla škola, byly děti nejprve vyučovány v tamním kostele. Za finančního přispění koloniálního kaplana Richarda Jonese pak byly dány dohromady prostředky na stavbu nové školní budovy. Obdobně vznikly školy

---

²⁵³ Viz KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 16v–17r.

²⁵⁴ Tamtéž, fol. 17r–17v.

v Grünekloofu a v Kapském městě. [...]Mit der Schuljugend fingen wir hier in Gnadenthal an, sie nach der M[ister] Lancasterschen Methode zu unterrichten, u[nd] da wir kein eigenes Schulhaus hatten, so geschah es aus Armut in der Kirche, welches auch so lange währte, bis wir durch die gütige Vermittlung des Herrn Kolonial Kaplan Rev[erend] Richard Jones in Stand gesetzt wurden ein Schulhaus zu erbauen. Nach diesem Schulsystem wurde in der Folge auch die Jugend in der Grünekloof unterrichtet, u[nd] in der Capstadt <empfangen> eine große Anzahl armer Kinder ebenfalls ihren ersten Schulunterrichts nach der Lancasterschen Methode. Beide Schule habe ich besucht, u[nd] mich besonders über der letzten erfreut[...]²⁵⁵

V roce 1810 se pak Küsterovým narodil druhý syn, Christian Theodor a roku 1813 ještě dcera, kterou pojmenovali Justina Augusta. V té době začaly Küsterovy vážné zdravotní potíže, spjaté pravděpodobně s jeho špatným zažíváním. Z důvodu poslání dětí do Evropy za možností lepšího vzdělání, ale i kvůli vlastnímu zdravotnímu stavu, odjíždí Küster na konci července roku 1815 zpět do Evropy. [...]Den 13. Sept[ember] 1810 beschenkte uns der Heiland mit der Geburt unseres 2. Sohnes, welcher Tags darauf in der heil[igen] Taufe dem Heiland zu seinem ewigen Eigentum ihm wieder übergeben wurde, u[nd] den Namen Christ[ian] Theodor empfang. 1813 segnete der Heiland unser Ehe mit einer Tochter am 24. Jan[uar], welche wir an denselben Tage noch in der heil[igen] Taufe Ihm zum Eigentum übergaben, u[nd] die Namen Justina Augusta empfang. Von meinen oftmaligen Geschäftsreisen kam Gott Lob u[nd] Dank jedesmahl glücklich wieder zu Hause, wurde aber nach einigen Tagen meist sehr heftig von der Windkolik heimgesucht, so dass man einst meinen Heimgang vermutete, wie auch ich selbst, weswegen ich von meiner Frau und Kinder Abschied nahm, u[nd] letzteren meinen väterlichen Segen erteilte...Da unsere Kinder um so weit heran gewachsen waren...fühlte ich mich verpflichtet, sie nach Europa in einen Anstalt zur Erziehung zu übergeben, aber ehe ich noch an eine Abrise denken konnte...mit meiner Frau u[nd] Kindern nach der Grünnekloof abreiste, um da eine Schiff Gelegenheit nach Europa abzuwarten[...]²⁵⁶

Mezi kmenem Khoikhoi tak strávil necelých 10 let. V únoru následujícího roku 1816 přijíždí do holandského Zeistu a v červnu téhož roku pak do Herrnhutu. Tím samozřejmě nekončí Küsterovo poslání. Myšlenky obnovené Jednoty bratrské šíří i nadále. Roku 1817 byl povolán do Zeistu a posléze do Basileje²⁵⁷. Do jižní Afriky se však již nevrátil. Roku 1819

---

²⁵⁵ Tamtéž, fol. 17v.

²⁵⁶ Tamtéž, fol. 17v–18v.

²⁵⁷ Basel – od roku 1740 zde vzniká tzv. *Sozietät*. Ve Švýcarsku posléze byla založena obdobná společenství v Bernu (1739) a v Peseux/ Neuchatel 1852. Srov. METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*, s. 278.

odchází na odpočinek do Neudietendorfu²⁵⁸, kde také roku 1833 ve věku 59 let umírá.²⁵⁹

---

²⁵⁸ Neudietendorf – obec v Durynsku, vzniklá sice již roku 1742, ale záhy opuštěná na protest vrchnosti. Roku 1764 je uznána obnovená Jednota bratrská tamní vrchností za zemskou církev. Po roce 1849 se zcela osamostatňuje. Nejprve byl Neudietendorf nazývan jakožto *Gnadenhal*. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 41–42.

²⁵⁹ Srov. souborné seznamy misionářů z příruční knihovny v archivu obnovené Jednoty bratrské (Herrnhut) – sv. K – Küster, Johann Adolf; více k životní cestě misionáře In: KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, 1775–1833, ABU, Sign. R.22.40.19.; Küsterova cesta do Afriky je zaznamenána v jeho zápiscích In: *Reise-Diaria* (1798–1886) – nach Afrika, *Reise Diarium Küsters von Herrnhut nach Gnadenhal auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung*, r. 1806, ABU, Sign. R.15.Ma.13a.

4.4 Deník²⁶⁰ misionářů Bonatze a Küstera z průzkumné cesty podniknuté roku 1808 z Gnadenthalu do Grünekloofu

Dne 3. ledna roku 1808 přišla do misijní stanice Gnadenthal písemná zpráva od vlády provincie Kapsko, v níž bylo misionářům sděleno, že se mají vydat na průzkumnou cestu mezi Hotentoty do nové oblasti, která se nazývala Grünekloof. Tato část Kapska byla v přímém majetku vlády a tak bylo její povolení pro další konání obnovené Jednoty bratrské nezbytné.²⁶¹ Nicméně nutno říci, že impuls vzešel právě od britského guvernéra.²⁶² Na cestu samotnou se měly vydat dva manželské páry z Gnadenthalu. Nejdříve se však měli co nejdříve dostavit dva bratři do Kapského města, aby získali instrukce. Nakonec se na tuto cestu vydali na návrh misijní konference již zmínění bratři Bonatz a Küster.

Do Kapského města se vydali 16. ledna roku 1808 po obědě. Byli doprovázeni svými manželkami²⁶³, povozem taženým 14 voly a třemi Hotentoty – Petrem, Josefem a Tobiášem, kteří měli na starost již zmíněný povoz. Kolem šesté hodiny dorazili, jak popisují, k jistému Dr. Templymu. Zmiňují se taktéž o tom, že jeho příbytek našli v takovém stavu, že i mnozí z řad Hotentotů žijí lépe a nutno říci i v čistějších podmínkách. Dodávají však, že tyto nedostatky se mu musí prominout, neboť je to na druhou stranu znamenitý lékař a jeho přítomnosti si velice považují.

Téhož dne se uložili ke spánku kolem dvanácté hodiny, ale nespali dlouho, pouhé čtyři hodiny spánku jim musely stačit, neb se opět museli vydat na dalekou cestu. Na cestě do Kapského města popisují misionáři nejen do detailu, s jakými osobami se setkali, ale dotýkají se i velmi často popisu zdejší krajiny. Jedna z pouštních oblastí, kterou nezbyvalo než projít, se údajně podle misionářů stala útočištěm uprchlých otroků. Ti se podle všeho sdružovali do lupičských band a přepadali projíždějící povozy. Konstatují s obavami, že to v budoucnu bude dělat problém, protože právě tudy vede jediná cesta do Kapského města. Ještě dodávají, že jakousi rezidencí je hora, která se tyčí nedaleko Simonsbay. Zápisky se tedy dotýkají a kriticky reflektují tehdejší sociální situaci v jižní Africe, což dokládá i zmínka o tom, jak

²⁶⁰ Zpráva je psána v 1. osobě plurálu pravděpodobně Johannem Gottliebem Bonatzem, neboť Johanna Adolfa Küstera zmiňuje v průběhu líčení z pohledu vypravěče.

²⁶¹ Srov. Reise-Diaria (1798–1886) – in Afrika, *Diarium von einer Rocognoscirungs=reise von Gnadenthal nach grünen Kloof auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung*, r. 1808, ABU, Sign. R.15.Ma.13c.

²⁶² Srov. KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, s. 238.

²⁶³ V prameni se setkáme s tím, že *manželé* jsou označováni v dobových tendencích jakožto *das Geschwister*. Tento výraz byl používán velice často v 18. století, ale přetval, jak je vidět i ve století následujícím. Mimo Bratra a Sestru, žijících jakožto manželé, mohl označovat i více Bratrů a Sester – tzn. skupinu členů obnovené Jednoty bratrské. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 29.

špatně se zachází s otroky, které jejich pánové opět chytí. Dokonce se misionáři zmiňují i o tom, že by měli mít otroci vlastní zákony a práva. Jak bylo již uvedeno v předchozím textu, ke zrušení otroctví v britských koloniích došlo až ve třicátých letech 19. století.

Poté, co přijeli 20. ledna do Kapského města, dostavili se kolem 8. hodiny k jistému pánovi jménem Tiscal von Rynefeld, kterým byli přátelsky přijati. Pravděpodobně šlo o osobního sekretáře guvernéra, neboť návštěva guvernéra je uvedena až později. Zmiňují se také, že nedávno přijel do Kapského města misionář jménem Trumso z Berthelsdorfu²⁶⁴, který má pravděpodobně o Grünekloof velký zájem. Jak však dodávají, guvernér byl spíše nakloněn jim samotným. Návštěva v Kapském městě je velice podrobně popisována. Především pak zápisky odrážejí jednání, která byla nutná pro konečné schválení jejich misijní cesty do Grünekloofu. Je možné také nahlédnout komunikaci mezi samotnou vládou Kapska a vedením obnovené Jednoty bratrské, které muselo s celou věcí souhlasit a vyjádřit se k ní. Společensky byla cesta v Kapském městě završena přijetím u guvernéra. Tím byl Lord Caleton a audience se ještě účastnil již zmiňovaný pan Tiscal von Rynefeld v roli tlumočnicka. Není zde však uvedeno, jakým jazykem bratři se zmiňovaným tlumočnickem hovořili. Pravděpodobně však neovládali angličtinu.

Můžeme se domnívat, že v rámci své činnosti využívali svého mateřského jazyka, tj. němčiny, ale není vyloučené, že jak s domorodým etnikem, tak i s úřady, hovořili holandsky. Jak víme, oblast nebyla pod správou Velké Británie dlouho a ještě na konci 18. století byla pravděpodobně holandština pro komunikaci mezi misionáři a kmenem Khoikhoi užívána. Nicméně vraťme se k samotné audienci. Údajně proběhla v přátelském duchu a guvernér naše bratry ujistil o tom, že je celé věci nakloněn a těší se, že se s nimi po návratu z průzkumné cesty opět shledá.

Dne 23. ledna se bratři vydali na cestu do Grünekloofu s potravinami na dva dny. Popisují, jak prošli South Revier, a místem, které bylo původně určeno jako místo vhodné pro vznik nové misijní stanice namísto Grünekloofu. Zde také přenocovali. Dalšího dne v 7 hodin ráno vstali a vyrazili na cestu. Do Grünekloofu dorazili v 8 hodin večer, dne 24. ledna 1808. Zjistili od místních obyvatel, že místo, které jim bylo doporučeno jako vhodné pro vznik případné budoucí misijní stanice, se nachází odtud asi hodinu cesty. Vydali se tedy ještě téhož večera do zaslíbených míst. Nicméně sešli z cesty a byli nuceni přenocovat v pustině. 25. ledna 1808 dorazili v 7 hodin ráno do stanice, kde jim byli dáni k dispozici koně, neboť vůz

---

²⁶⁴ Berthelsdorf – panství v Horní Lužici. Původně patřilo babičce Zinzendorfa, která se jmenovala Heinrietta Katharina von Gersdorf. Zinzendorf od ní panství odkoupil v roce 1722 a nechal zde postavit zámek. Do obvodu berthelsdorfského panství patřil i samotný Herrnhut. Zinzendorf ho roku 1732 převedl na svou choť. Do roku 1938 patřil Berthelsdorf obnovené Jednotě bratrské. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 15.

by na zbývající cestě projel jen stěží. Na koních projeli skrze tzv. Hottentottonkraal, který správně spadal pod Grünekloof. Popisují také rozlohu již zmíněného místa. Hottentottenkraal byl údajně ¾ hodiny dlouhý. V tehdejší době v něm žilo 60 až 70 Hotentotů ve 12 chatrčích a k dispozici měli 6 až 7 pramenů s pitnou vodou. Jak misionáři uvádějí, promluvili si s většinou místních domorodců. Celou návštěvu popisují úsměvně: [...] *Da sie sich ohne unser Zutun nach eine Weile alle vor uns versammelten, die Weiben u[nd] Kinder in einen halben Zirkel um uns herum, u[nd] die Männer standen hinter diesen, so fragten wir sie: Ob sie wünschten, dass von Gnadenthal ein oder zwei Lehrer zu ihnen kommen möchte, um ihren das Wort Gottes zu verkündigen u[nd] sie zu unterrichten wie man selig werden könne. Von auf sie alle wie mit einem Munde antworteten: Da wir bitten darum[...]*²⁶⁵

Údajně se tedy kolem nich utvořil shluk domorodých dětí a žen, které utvořily jakýsi půlkruh. V pozadí se pak seskupili místní muži. Misionáři jim položili otázku, zdali si přejí, aby k nim přišel z Gnadenthalu jeden nebo dva učitelé, kteří by jim zvěstovali Slovo Boží. Domorodci údajně odpověděli jednohlasně, že si to přejí. Bratři popisují, že i přes počáteční bázlivost, byli Hotentoti nakonec přátelští. Tehdy navštívil údajně Küster v chatrči starého muže a položil mu také onu otázku. Tento muž nemohl již několik let na nohy, ale jakmile uslyšel o jejich záměrech, byl celou věcí nadšen a pronesl, že poté, co bude postaven kostel, nechá se do něj přenést, aby také mohl vyslechnout Slovo Boží. [...] *Da Küster besuchte einen alten kranken Mann in seiner Hütte u[nd] tat an ihn dieselbe Frage: Ob auch er wünschte, dass Lehrer früher kommen möchte, um sie zu unterweisen wie man selig werden könne. Aber auch er sehr erfreut erwiederte: O ja, dass ist gut. Ich ärge wohl schon ein Paar Jahren auf dieser Stelle an bösen Beinen und kann nicht gehen, aber so bald hier eine Kirche wird erbaut sein, so will ich mich hinein tragen lassen, damit auch ich noch Gottes Wort hören und selig werden mag[...]*²⁶⁶

Zajímavé také je, že ze všech těchto Hotentotů byla jen jedna žena v Gnadenthalu. Misionáři dodávají, že doufají v budoucí existenci sboru v těchto místech.

Poté, co se dostali do samotného Grünekloofu, prohlédli si, jak popisují, zdejší budovy. [...] *Das Wohnhaus selbst ist noch im gutten Zustand, aber alle die übrigen Gebäude bedürfen einen gründlichen Reparatur...Das Wohnhaus ist im Achten 64 Fuss lang u[nd] 17 breit. Hat zwei Seitenflügel hinten hinnaus, die 18 Fuss breit und 19 lang sind. Der eine ist die Küche u[nd] der andere eine Stube. Im Haupthause sind 3 Stuben, wovon die wichtigste, die gleichsam einen Vorsaal bildet die größte ist, und sehr gut in der ersten Zeit als*

²⁶⁵ Srov. Reise-Diaria (1798–1886) – in Afrika, *Diarium von einer Rocognoscirungs=reise von Gnadenthal nach grünen Kloof auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung*, fol. 6v–7r.

²⁶⁶ Tamtéž, fol. 7r.

*Versammlungssaal oder Kirche gebraucht werden könnte[...]*²⁶⁷

Uvádějí, že obytný dům se nacházel v dobrém stavu, ale všechny zbývající budovy by potřebovaly zásadní opravu. Již zmiňovaný obytný dům byl podle všeho 64 stop dlouhý a 17 široký. Měl také dvě postranní křídla, která byla 18 stop široká a 19 stop dlouhá. Jedno z křídel sloužilo jakožto kuchyň a další tvořilo jakousi ubytovnu. V hlavní budově se nacházely ještě další tři ubytovny. Největší z nich, která zároveň tvořila předsálí, byla zpočátku využívána jako místo, kde se konala shromáždění, a také byla chápána jako provizorium namísto chybějícího kostela. Za hlavním domem se ještě nacházela hospodářská budova, také trojlodní, která sloužila k uschování zemědělských přístrojů, a taktéž v ní přespávali Hotentoti. Misionáři popisují ještě další stavby, většinou se jednalo o menší domky, v kterých bydleli domorodci. Zmiňují se i o budově, v které kdysi patrně bydlel Georg Schmidt. Celý hospodářský dvůr byl obehnan zdí, která byla kolem dokola dlouhá 140 stop a široká 100 stop. Nedaleko se prý nacházela mohutná skála a blízko u domu zdroj vody. Mezi místními domorodci, s kterými misionáři přišli do styku, byl jen jediný Hotentot, který neměl zájem o to, aby mu bratři zvěstovali Slovo Boží.

Zpátky do Kapského města se bratři vydali dne 26. ledna 1808. Dorazili do cíle následujícího dne kolem 8 hodiny ranní. Poté, co se oblékli, zamířili k panu Tiscali van Ryneveld, který byl jejich návratem potěšen. Vše mu barvitě vylíčili, především situaci, v které našli osadu Grünekloof. Jak uvádějí, povzbudil je v jejich snažení, jak jen to bylo možné.

Dopoledne 28. ledna 1808 v 11 hodin vyrazili bratři konečně zpátky do Gnadenthalu. Na této zpáteční cestě měli ještě jisté problémy, způsobené silným větrem, který jim znemožňoval projet tamními horami. Přenocovali na druhé straně hor v údolí zvaném příznačně Schackalsthal. U vozů rozdělali oheň, uvařili si večeři, a poté se uložili ke spánku ve vozech. V brzkých ranních hodinách se 30. ledna vydali znovu na cestu. [...]Den 28. [Januar 1808] Vormittags in den 2. Stunde traten wir froh und dankbar die Rückreise nach unsern lieben Gnadenthal wieder an. Bis zum Kloof wo wir den 29. [Januar 1808] gegen Abend ankamen, ereignete sich nichts besonders. Unser Wagen ließen wir diesen hohen Seiten Berg hinauf bringen. Wir gingen gewöhnlich zu Fusse hinauf, welches uns diesmal um so viel schweren würde, da wir einen heftigen Wind gegen uns hatten und einmal so schwach wurde, dass wir glaubten wie würden kaum weiter kommen können. Auf der anderen Seite dieses Berges, im Schackalsthal genannt, übernachteten wir. Machten uns bei den Wagen ein Feuer...Kochten uns einen Ross zum Abendessen u[nd] lagten uns sodann in unsern Wagen

---

²⁶⁷ Tamtéž, fol. 7v–8r.

*einige Stunden schlafen. Um 4 Uhr des Morgens am 30. [Januar 1808] setzten wir unsere Reise wieder weiter fort bis zum Knoblookskraal[...]*²⁶⁸

Projížděli místem zvaným Knoblookskraal, kde vypustili voly na pastvu. Ten den bylo údajně chladno jako během noci. Chtěli se ohřát u ohně, ale ke své smůle nemohli najít dříví. Noc byla tedy krušná a utěšovali se pouze myšlenkou na to, že by zítra mohli být konečně zpátky ve svých domovech. [...] *Heute bei Tage war so empfindlich kalt wie es in der Nacht. Wir wünschten uns bei einem Feuer erwärmen zu können, da wir aber kein Holz finden konnten... Wir wickelten uns so gut als möglich in unsere Kleider u[nd] wollene Decken, die wir mithatten, um ein wenig schlafen zu können, und tröstete uns damit, dass wir Morgen bei guter Zeit unsere Reise vollenden haben würden, welches auch zu unseren und unseren lieben Geschw[ister] größte Freude den 31. [Januar 1808] des Nachmittags in der 2. Stunde geschah[...]*²⁶⁹

Tak se také stalo. Dne 31. ledna ve 2 hodiny odpoledne dorazili do Gnadenthalu. Na cestě strávili celkem 18 dní.

---

²⁶⁸ Tamtéž, fol. 9v–10r.

²⁶⁹ Tamtéž, fol. 10r–10v.

4.5 Hlášení z misijní stanice Grünekloof v jižní Africe z roku 1818²⁷⁰

Rok 1818 se stal důležitým rokem v dějinách misie Ochranovských bratří v západním Kapsku. Důvodů, proč je zmíněný rok hodný zapamatování, je opravdu mnoho. V první řadě slavila misijní stanice Grünekloof/ Groenekloof desáté výročí svého vzniku. Jakým způsobem se tato slavnostní chvíle odrazila v následujícím prameni, je hodné posouzení.

Pro stabilitu a duchovní rozvoj misijní stanice bylo zapotřebí vybudovat kostel. Představoval středobod veškerého dění stanice a důležité místo, které bylo určené ke shromáždění věřících a následným společným pobožnostem a diskusím. Ve zmíněné stanici fungoval do roku 1818 provizorní kostel umístěný v jednom z křídel hlavního obytného domu. K vysvěcení kostela jako samostatné budovy se přistoupilo na počátku zmíněného roku 1818. Se stavbou nového svatostánku se však započalo již v roce 1816.²⁷¹ Byl to okamžik nanejvýš slavnostní, jehož průběh je vylíčen v prameni do větších podrobností, ve srovnání s ostatními událostmi daného roku. Nebylo to však pouhé desáté výročí vzniku stanice a postavení kostela, co ze zmíněného roku udělalo rok výjimečný.

Založení druhé misijní stanice v Grünekloofu znamenalo pro misionáře úspěch v šíření myšlenek a vlivu církve.²⁷² Roku 1818 vzniká v blízkosti Witte River/ Witter-Rivier/ Witterivier v pořadí třetí stanice v Kapsku, která byla pojmenována Enon.²⁷³

Počet misionářů v Kapsku se v tomto období také značně zvýšil. Kolem roku 1808 působilo v Gnadenthalu sedm manželských párů (Marsveldovi, Schwinnovi, Kühnelovi, Kohrhammerovi, Bonatzovi, Schmittovi, Küsterovi).²⁷⁴ V roce 1818 byl již po smrti bratr

---

²⁷⁰ *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*. In: NBG 1820, Heft 1, Christoph Ernst Genft, Gnadau 1820, s. 7–20.; Zpráva zahrnuje období od 1. ledna 1818 a končí na konci září téhož roku, kdy byla zaslána do Evropy a následně zveřejněna v rámci relací (*Nachrichten aus der Brüdergemeine*). Měla informativní charakter a bezpochyby vycházela z deníku misijní stanice. Zbytek roku je pak zahrnut v obdobně koncipované zprávě, která začíná 1. říjnem a končí v dubnu roku následujícího, tj. roku 1819. Hlášení je formulované v 1. osobě plurálu. Jde o tištěnou verzi původně rukopisné zprávy. Jazykem zprávy je němčina. Rozsah hlášení je 14 stran.

²⁷¹ Christian Ignatius La Trobe položil 31. srpna 1816 (z pozice vedoucího misie) základní kámen kostela v Grünekloofu. Srov. HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian church*, s. 299.

²⁷² Úspěch moravanů se odráží především v počtu konvertitů – kolem roku 1816 žilo ve stanici Gnadenthal 1277 obrácených na víru a v Grünekloofu 300 takovýchto osob Tamtéž.

²⁷³ Misijní stanice Enon u Witte River se nachází severně od Uitenhage, které je sídlem pohraničního soudního úřadu (*drostdy*). Stanice vznikla na základě výsledku vizitační cesty vedoucího představitele britských moravanů Christiana Ignatia Latroba, kterou uskutečnil v roce 1816. Zmíněnou cestu podpořil i tehdejší guvernér Kapska, kterým byl Lord Charles Somerset. O rok později přijíždí v souvislosti s tím i superintendant misie Peter Hallbeck. Srov. KEEGAN, Timothy. *Moravians in the Eastern Cape (1828–1928)*, s. xx.

²⁷⁴ KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, fol. 16r–16v.

Johann Christian Kühnel (zemřel 1813 v Gnadenthalu), jeho manželka Christiane Amalie Kühnel, roz. Dressler (zemřela 1810 taktéž v Gnadenthalu). Vedle zmíněných manželů Kühnelových odešel na věčnost také Johann Daniel Schwinn (zemřel 1816 v Gnadenthalu).²⁷⁵ V roce 1818 už bohužel v jižní Africe nepobýval Johann Adolf Küster, který se musel roku 1815 spolu se svou rodinou vrátit kvůli vážnému zdravotnímu stavu zpět do Evropy. Kolem roku 1820 je evidováno v pramenech celkem 27 osob působících v tehdejších třech stanicích (Gnadenthalu, Groenekloofu a Enonu) – z toho 11 manželských párů (manželé Hallbeckovi, Clemensovi, Bonatzovi, Marsveldovi, Schmittovi, Peterleitnerovi, Fritschovi, Beinbrech(t)ovi, Thomsenovi, Lemmerzovi a Steinovi), 3 svobodní bratři (Hornich, Hofmann, Schulz) a 2 ovdovělé sestry (Kohrhammer a Schwinn).²⁷⁶

Nový rok 1818 začal ve stanici Groenekloof shromážděním všech věřících. Údajně vylíčili Pánovi své prosby a žádosti ve vztahu k roku nadcházejícímu. [...] *In der ersten Stunde der neu angetretenen Jahrs legten wir mit der versammelten Gemeinde unseren Herren die Bitte dar, dass Er Seine Gnade und Seinen Segen zur Beförderung des zeitlichen und ewigen Heil der ganzen Menschheit erneuern, und allen, die Ihn im Glauben angenommen haben, Sinn und Kraft verleihen und erhalten wolle, Ihn mit Wort und Wandel zu preisen. Hierzu empfehlen wir Ihm uns und die hiesige Gemeinde insonderheit[...]*²⁷⁷

Několik následujících dní bylo věnováno promluvám s osobami, které měly být v brzké době pokřtěny. [...] *Einige der folgenden Tage waren dem Sprechen der neuen Leute und Tauf=kandidaten gewidmet. Wenn diesesmal von ihren Äußerungen nichts, das sich auszeichnete, anführen können; so müssen wir doch des Umstandes mit Dank und Freude gedenken, dass während der nun beendigten Ernte keine Abweichungen unter ihnen vorgekommen sind, wie sonst bisweilen geschehen ist[...]*²⁷⁸

Ve zmíněném období také nadešla doba sklizně. Proto jsou události spjaté se zemědělstvím ve zprávě patřičně vylíčeny a zaznamenány z důvodu případných pozdějších nesrovnalostí či sporů. Finanční i zemědělský výnos ze sklizně byl sice, jak bratři uvádějí, průměrný, ale při tehdejší celkovém zdražení chvályhodný. [...] *Der Ertrag der Ernte ist übrigens nur mittelmäßig, aber bei der gegenwärtigen Teuerung, da der Dresdner Scheffel Korn mit 11 bis 12 Rthlr. bezahlt wird, sehr dankenswert[...]*²⁷⁹

---

²⁷⁵ Srov. seznamy misionářů:

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de, sešit 11, s. 1–50, staženo 24. 3. 2013.

²⁷⁶ Srov. *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*, s. 5–6.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 7.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tamtéž.

V neděli 4. ledna roku 1818 pronesl bratr Hallbeck²⁸⁰, který před dvěma týdny přicestoval spolu se svým doprovodem z Evropy, kázání v holandštině. Následně pak pokřtil na pohanský svátek připadající na 6. ledna dvě dospělé osoby z kmene Khoikhoi. V Groenekloofu nepobyl dlouho. Již 12. ledna se vydává opět na cestu. Doprovázen byl svou manželkou²⁸¹. Cílem jejich cesty byl Gnadenthal. Na cestě jim dělali společnost manželé Clemensovi²⁸² a sestra Kohrhammerová²⁸³, kteří pro ně ostatně z Gnadenthalu přijeli za účelem doprovodu. [...] *Am Sonntag, den 4. Januar 1818] erfreute Br[uder] Hallbeck, welcher vor 14 Tagen mit seiner Gesellschaft aus Europa bei uns angekommen war, die Gemeinde mit einer erbaulichen Predigt in holländischer Sprache; und am Heidenfest, den 6. [Januar 1818], da zwei erwachsene Personen aus der Nation der Hottentotten getauft wurden, verrichtete er diese Handlung an einer derselben. Seiner ersten Aufenthalt unter uns beschloss er am 12. [Januar 1818], und begab sich nun mit seiner Frau nach Gnadenthal in Gesellschaft der Geschw[ister] Clemens und der Schw[ester] Kohrhammer, welche von da gekommen waren, um sie abzuholen[...]*²⁸⁴

V tomto roce došlo k posílení misie prostřednictvím pěti nových misionářů²⁸⁵. Jejich pomoci bylo zapotřebí především v nově založené stanici Enon v oblasti zvané Witter-Rivier. Prvními dvěma osobami, které měli pomoci s vedením nové stanice, byl roku 1818 v Gnadenthalu sezdaný manželský pár tvořený bratrem Johannem Georgem Friedrichem Steinem²⁸⁶ a sestrou Annou Louisou Wünsche²⁸⁷. V nové stanici měli vedle manželů

²⁸⁰ Peter Hans Hallbeck (1784, Malmö – 1840, Gnadenthal), v jižní Africe působil jako misionář mezi lety 1817–1840. Srov.

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de, sešit 11, s. 14, staženo 24. 3. 2013.

²⁸¹ Johanna Christiana Hallbeck, roz. Beck (9. 1. 1790, Neusalz – 10. 11. 1850, Elim), později podruhé provdaná za misionáře Johanna Fritsche. Tamtéž.

²⁸² Anton Martin August Clemens (5. 8. 1776, Braunschweig – 13. 1. 1836, Groenekloof) – punčochář, jako misionář působil v jižní Africe mezi lety 1815–1836 ve stanicích Gnadenthal a Groenekloof. Od roku 1816 byl členem tzv. Helfer-Conferenz – Rady pomocníků. Jeho manželkou se stala roku 1815 Elisabeth Helena Amalie Erxleben (15. 5. 1785 Cambi/ Livland – 21. 12. 1858, Kleinwelka). Byli oddáni v Herrnhutu. Srov.

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de, sešit 11, s. 9, staženo 24. 3. 2013.

²⁸³ Eva Dorothea Kohrkammer, roz. Lehmann, poprvé provdaná Lundberg (12. 4. 1757, Neukirch – 6. 11. 1839 Gnadenthal), manželka I. Thomase Lundberga, 2. Johanna Philippa Kohrhammera. Tamtéž, s. 20.

²⁸⁴ Srov. *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*, s. 7–8.

²⁸⁵ Z pramene samého není zcela jasné, kdo je zahrnut mezi zmíněnou pěticí nových misionářů. Roku 1817/1818 začal působit nově v Kapsku misionář Hallbeck spolu se svou manželkou, dále svobodný bratr Hoffmann a Hornich. Znovu byl do církve přijat roku 1818 bratr Schulz, který byl vyloučen kvůli jistému prohřešku roku 1815 a předtím již v jižní Africe působil jako misionář mezi lety 1810–1815. V nové stanici Enon měl působit vedle misionáře Steina a Peterleitnera ještě misionář Schmitt, který však v jižní Africe pobýval více, než deset let (od 1807) a svobodný bratr Hornich a Hofmann.

²⁸⁶ Johann Jürgen/ Georg? Friedrich Stein (28. 8. 1783, Dömitz/ Mecklenburg – 27. 7. 1853, Herrnhut), krejčí a ošetřovatel, v jižní Africe působil jako misionář mezi lety 1815–1840, v roce 1840 musel kvůli ochrnutí ruky ze služby vystoupit a vrátit se do Německa. S Annou Louisou Wünsche byl sezdan roku 1818 v Gnadenthalu. http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de, sešit 11, s. 43, staženo 24. 3. 2013.

Steinových působit i manželé Peterleitnerovi, kteří dříve pobývali v Gnadenthalu. Na jejich místo nastoupili manželé Fritschovi²⁸⁸. Zmíněné personální změny se udály během měsíce ledna roku 1818. [...] *Außer dem traten um diese Zeit noch verschiedene Veränderungen ein, als Folge der aus Europa angelangten Verstärkung von 5 Personen und aus Veranlassung des Witterivier anzulegenden neuen Missionsplatzes. Es wurde nämlich der led[igen] Bruder Joh[ann] Ge[org] Friedr[ich] Stein mit der led[igen] Schw[ester] An[nna] Luise Wünsche zur heil[igen] Ehe verbunden, um für die Zeit die hiesige Gemeinde bedienen zu helfen. Eben diese Bestimmung erhielten auch die Geschw[ister] Peterleitner von Gnadenthal, und an ihre Stelle kamen dorthin die Geschw[ister] Fritsch, welche die Zeit hier angestellt waren. Alles dieses wurde noch im Januar ausgeführt[...]*²⁸⁹

Zmíněným výměnám misionářů však předcházela ještě jedna událost, a to vysvěcení nově postaveného kostela v Groenekloofu. Pro tento den byl určen 8. únor 1818. Několik dní před určeným datem přicestoval z Gnadenthalu bratr Hallbeck v doprovodu bratra Beinbrechta²⁹⁰, aby osobně na celou věc dohlédl. V předvečer slavnosti se dostavilo mnoho přátel z Kapského města. Mezi zmíněnými osobami byl i jistý Heinrich Hanke, který poskytl finanční příspěvek na stavbu kostela. [...] *Dem Aufbruch derjenigen Geschwister aber, welche an den Witterivier zu ziehen berufen waren, wollte man die Einweihung der hier in Grünekloof erbauten Kirche vorangehen lassen, und zu dieser Feierlichkeit wurde der 8. Februar [1818] bestimmt. Einige Tage zuvor fand sich Br[uder] Hallbeck in Begleitung der Br[uder] Beinbrecht von Gnadenthal bei uns ein, um an den festlichen Handlungen und Segen persönlich Anteil zu nehmen. Am Vorabend des Festes, der durch die Aussetzung des Knopfes auf den Kirchturm ausgezeichnet wurde, kamen auch mehrere Freunde aus der Capstadt, und einer derselben, Herr Heinr[ich] Hanke, welchen Geschäfte abhielten, gab uns sein Teilnehmen schriftlich und mit einem Beitrag zur Kirche zu erkennen[...]*²⁹¹

---

²⁸⁷ Anna Louisa Stein, roz. Wünsche (? – 24. 7. 1823, Gnadenthal), manželka Johanna Georga Steina, Tamtéž.

²⁸⁸ Johannes Fritsch (25. 7. 1777, Zauchtenthal/ Mähren – 12. 7. 1856, Gnadenthal), tkadlec. V jižní Africe působil jako misionář od roku 1810–1856. Mimo to působil jako učitel a vedoucí školy v Groenekloofu, později také učil na dívčí škole v Gnadenthalu. Od roku 1820 byl členem tzv. Helfer-Conferenz a o šest let později (roku 1826) se stal představeným Enonu. Později působil ve stanici Silo (1832–1838) a Hemel en Aarde (1838). Byl ženatý dvakrát – 1. nejprve se oženil roku 1815 v Groenekloofu s Johannou Eleonorou Fritsch, roz. Wirth (17. 1. 1780, Looswitz/ Schlesien – 14. 9. 1843, Hemel en Aarde), 2. jeho druhou manželkou se stala Johanna Christiana Hallbeck, roz. Beck (9. 1. 1790, Neusalz – 10. 11. 1850, Elim), vdova po misionáři Hallbeckovi. Oženil se s ní roku 1844 v Gnadenthalu.

²⁸⁹ Srov. *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*, s. 8.

²⁹⁰ Johann Daniel Beinbrecht (1. 3. 1773, Hertefeld bei Potsdam/ Brandenburg – 2. 8. 1824, Gnadenthal), podkovář, v jižní Africe působil jako misionář mezi lety 1815–1824. Jeho manželkou se stala roku 1814 v Herrnhutu Dorothea Wilhelmina Louisa Beinbrecht, roz. Beuster (17. 8. 1780, Berlin – 3. 12. 1857, Gnadenberg).

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de, sešit 11, s. 5, staženo 24. 3. 2013.

²⁹¹ *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*, s. 8–9.

Dnem vysvěcení kostela měla být neděle. Slavnost probíhala podle následujícího plánu. V osm hodin ráno se odebrali všichni přítomní do jedné z částí hlavní budovy, která sloužila až do této chvíle provizorně jako kostel²⁹². Bratr Hallbeck připomenul desáté výročí založení zdejší obce. Zúčastnění stáli údajně vedle sebe v řadách a za společného zpěvu se následně jeden po druhém přesunuli do nového kostela. Nejprve kráčely děti, které následovali dospělí muži a poté i ženy. Bratr Hallbeck vysvětil novou budovu kostela. [...] *Es war ein Sonntag...Die Feierlichkeiten gingen nun in folgenden Ordnung vor sich. Um 8 Uhr kam man in der Abteilung eines Gebäudes, welche als einstweilige Kirche benutzt worden war, zusammen. Hier brachte Br[uder] Hallbeck die Gnadenwohltaten in Erinnerung, womit der Heiland die seit 10 Jahren hier gesammelte Gemeinde aus den Hottentotten bis daher gesegnet hat, und legte Ihm mit derselben Lob, Ehre und Dank dar. Für die Anwesenden fand sich Raum, weil sie nebeneinander in geordneten Reihen standen. Man zog nun, je zwei und zwei, unter dem Gesang einiger Verse in die neue Kirche. Die Kinder gingen voran, ihnen folgten die erwachsenen Mannspersonen, und die Frauenspersonen. Genannter Bruder [Hallbeck] weihte hierauf das glücklich zu Stand gebrachte Gebäude mit inniger Danksagung Gott, dem Vater unsers Herrn Jesu Christi, Ihm, unserem Heiland, der die Versöhnung ist für die Sünden der ganzen Welt, und dem Geiste der Gnaden, der von Ihm zeugt und Ihn verklärt, zur Verkündigung des Evangeliums, zur Begehung der heiligen Sakrament und zur öffentlichen Anrufung und Lobpreisung Seines Namens[...]*²⁹³

V deset hodin vystoupil se svým kázáním bratr Schmitt. Údajně se dostavilo tolik posluchačů, že se stěží vešli do nového kostela. Nepohodlí však bylo vyváženo všeobecně slavnostní atmosférou společného rozjímání. Po zmíněném kázání se většina návštěvníků, kterých bylo kolem 150, obrátila zpět do svých domovů. Ostatní, kteří ve stanici zůstali, se přesunuli do prostoru starého kostela, kde také společně pojedli. [...] *Um 10 Uhr hielt Br[uder] Schmitt die Predigt. Es fanden sich so viele Zuhörer zu derselben ein, dass es fast an Raum gebrechen wollte; aber es herrschte durchgängige Andacht und Aufmerksamkeit unter ihnen. Mehrere Besuchende, deren Anzahl sich auf etwas über anderhalb hundert belief, kehrten nun wieder nach Hause zurück, und mit den andern, welche noch da blieben, speiseten wir in zwei Abteilungen in der alten Kirche[...]*²⁹⁴

Odpoledne ve tři hodiny přijalo křest šest dospělých osob. Pokřtil je bratr Bonatz za asistence bratra Hallbecka, Schmitta a Peterleitnera. Pocit Božího míru, který prostupoval toto

---

²⁹² O užívání provizorní místnosti namísto kostela se zmiňuje také Br. Latrobe, *Beschreibung von Grünekloof*. In: *Beitragen zur Erbauung*, roč. 2, sešit 3, s. 615.

²⁹³ *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*, s. 9–10.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 10.

shromáždění, byl údajně obzvláště nový a působivý pro cizí osoby, které podobným rituálům do té doby nikdy nepřihlížely. [...] *Nachmittags um 3 Uhr wurden sechs erwachsene Personen durch Br[uder] Bonatz und unter der Assistenz der Brüder Hallbeck, Schmitt und Peterleitner in Jesu Tod getauft. Das Gefühl des Friedens Gottes, welche noch nie einer solchen Handlung beigewohnt hatten, ausnehmend eindrucklich; und als nachher viele besuchende Freunde bei uns Abschied nahmen, erklärten sich manche sehr dankbar für die genossenen Segen[...]*²⁹⁵

K večeru pokřtil bratr Schmitt ještě jednu nemocnou ženu v jejím domě, čemuž také přihlíželo několik hostů. Kolem šesté hodiny večerní se konala pod vedením bratra Peterleitnera tzv. Gemeinstunde²⁹⁶, kdy se shromáždila obec ke společnému rozjímání. V osm hodin ukončil bratr Beinbrecht slavnost v děkovném duchu. Tento den měl zůstat pro Grünekloof dnem hodným zamyšlení. [...] *Gegen Abend taufte Br[uder] Schmitt eine kranke Person in ihrem Hause, wobei auch mehrere von diesen unseren Gästen zugegen waren... Um 6 Uhr hielt Br[uder] Peterleitner die Gemeinstunde, und um 8 Uhr machte Br[uder] Beinbrecht den Beschluss der Festfeier mit einer Danksagungsliturgie. So wurde reichem Segensgenuss ein Tag verbracht, der für die Gemeinde in Grünekloof ein Tag dankbaren Andenkens bleiben wird[...]*²⁹⁷

Dne 10. února 1818 se vrátili bratr Hallbeck a Beinbrecht zpátky do Gnadenthalu. Poté, co byly vyřízeny nutné přípravy k cestě do Witerrivieru, přednesl 15. února bratr Schmitt kázání na rozloučení se zdejší obcí²⁹⁸, v které působil od jejího založení. Odpoledne téhož dne se vydal spolu se svou paní, bratrem Hoffmannem²⁹⁹ a Hornichem, včetně jedné vdovy z řad kmene Khoikhoi do nové stanice. Doprovázení byli ještě muži, kteří byli určeni k převozu zmíněných osob a jejich zavazadel. Nejsou však v prameni uvedeni jmenovitě.

[...] *Am 10. [Februar 1818] kehrten die Br[üde]r Hallbeck und Beinbrecht nach Gnadenthal zurück. Nachdem nun die nötige Vorbereitungen zu der Reise nach dem Witterivier gemacht worden waren, hielt Bruder Schmitt am 15. [Februar 1818] seine Abschiedspredigt an die hiesige Gemeinde, welche seines Dienstes seit ihrer Entstehung genossen hatte, und*

---

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ Gemeinstunde – každodenní večerní shromáždění celé obce, v jehož průběhu bylo předčítáno buď z relací (*Gemeinnachrichten*), anebo se přistoupilo ke společnému čtení Písma a jeho rozboru. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 28.

²⁹⁷ *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*, s. 10–11.

²⁹⁸ Schmitt působil v Groenekloofu od roku 1808–1818.

²⁹⁹ Johann Friderich Hoffmann (25. 7. 1783, Dunkelbeck/ Hildesheim – 3. 7. 1841, Enon), obchodník s přízí a punčochář, v jižní Africe působil mezi lety 1817–1841. Oženil se roku 1821 s Marií Elisabethou Hoffmann, roz. Richter (24. 5. 1790, Niedercunewalde – 29. 6. 1852, Kleinwelka). Mezi lety 1818–1823 působil ve stanici Enon, 1823–1827 v Groenekloofu, 1828–1839 v Silu, 1839–1841 opět v Enonu, kde také zemřel. Srov.

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de, sešit 11, s. 18, staženo 24. 3. 2013.

*Nachmittags trat er mit seiner Frau und den Brüdern Hoffmann und Hornich, nebst einer Witwe aus der Nation und den zum Fuhrwesen gehörigen Männern, unter den besten Gegenswünschen der Gemeinde die Reise dahin an[...]*³⁰⁰

V prvních dnech měsíce března navštívil obec Groenekloof jistý továrník jménem Josef Levick mladší. Jak bratři ve zprávě popisují, událost to byla více než příjemná. Zmíněný muž údajně obchodoval s ocelovým zbožím a pocházel ze Cheffieldu v kraji Yorkshire. Navštívil stanici v souvislosti se svým pobytem v Kapském městě. Údajně byl velmi solidární s chudobou obce a obdaroval obyvatele stanice už v předešlé době určitým počtem nožů a vidliček. Zmíněný dar byl využit při slavnosti vysvěcení kostela v Groenekloofu, o kterém již byla řeč. Misionáři se odměnili obchodníkovi tím, že mu darovali na památku spis *Idea fidei fratrum* v angličtině. Pan Levick je požádal v souvislosti s tímto darem, aby mu do knihy napsali věnování. [...] *In der ersten Tagen des März [1818] hatten wir einen angenehmen Besuch von H[er]rn Jos[ef] Levick dem jüngeren, Stahlwaaren=fabrikant aus Cheffield in Yorkshire, bei Gelegenheit seines Aufenthalts in der Capstadt. Er bewies sich teilnehmend gegen unsere Armen, und machte unter anderen auch unserer Ökonomie ein Geschenk von einer Anzahl Messer und Gabeln, die uns in Fällen von der unter dem 8. Febr[uar 1818] angeführten Art, da viele Gäste zu bewirten sind, gut zu statten kommen werden. Genannter Herr fand auch an unsern Versammlungen Genuss, und nahm, als wir ihm eine Idea fidei fratrum in Englischer Sprache zum Andenken anboten, dieses Besuch mit Vergnügen an; auf Verlangen mussten wir aber als Freude, aus deren Händen das Geschenk kam, unsere Namen hineinschreiben[...]*³⁰¹

Měsíc březen byl zasvěcen zemědělským pracem. Misionáři si prý promluvili se všemi tamními muži ohledně nadcházejícího osetí nové části pozemku. Vše bylo zároveň písemně zaznamenáno. [...] *Am 8. [März 1818] unterredeten wir uns mit sämtlichen hier wohnenden Männer wegen der Reinigung und Anpflanzung eines neuen Stück Landes auf das folgende Jahr, da das bisher bearbeitete nun brach liegen muss, und am folgenden Tag wurde das hierzu schickliche Land ausgesucht[...]*³⁰²

Období předvelikonoční bylo dobou neustálých modliteb a rozmluv mezi misionáři a novými uchazeči o pokřtění. V prvních dnech pašijového týdne misionáři připravovali na křest několik dětí ze stanice, které o začlenění do církve usilovně prosily. [...] *Bei dem allgemeinen Sprechen, welches vor und in der ersten Tagen Karwoche gehalten wurde, legten auch zwei Kinder sehr dringend die Bitte dar, dass sie bald getauft werden möchten. Als ihnen*

³⁰⁰ *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*, s. 11.

³⁰¹ Tamtéž, s. 11–12.

³⁰² Tamtéž, s. 12.

*darauf erwiedert wurde, sie könnten noch nicht wissen und einsehen, was die Taufe sagen wolle, und was für eine grosse Gnade für arme Sünder mit derselben verbunden sei; antworten sie: ja, sie wüssten es, denn sie hätten in den Versammlungen schon oft davon gehört, und täglich sei ihre Bitte zum Heiland, dass Er sie zu seligen Kindern machen, und sie durch die heil[ige] Taufe von ihren Sünden reinigen wolle[...]*³⁰³

Neděle po Velikonocích byla pamětním dnem. Přesně před rokem bylo pokřtěno 29 dospělých osob. Nyní zakusilo údajně požitky svatého přijímání 19 nových osadníků. [...] *Den Sonntag nach Ostern begingen 29 erwachsene Personen, die seit einem Jahr getauft worden, und 19, die in diesem Zeitraum zum Genuss des h[eiligen] Abendmahls gelangt sind, als einen besonderen Gedenktag mit Danksagung für die Gnade, welche ihnen dadurch zu Teil geworden[...]*³⁰⁴

Dne 12. dubna misionáři vyměřili kousek země určený pro vinici v naději, že prostřednictvím osazené plochy odlehčí celkovému rozpočtu obce a zároveň tak bude podpořeno obecní hospodaření. [...] *Am 12. April [1818] steckten wir ein Stück Land zu einem Weingarten ab, in der Hoffnung, durch Anpflanzung desselben das Bestehen unserer Haushaltung zu erleichtern[...]*³⁰⁵

O několik dní později, dne 16. dubna, měli bratři příjemnou návštěvu. Do Groenekloofu dorazilo pět misionářů v doprovodu svých manželek, kteří cestovali na Cejlon a Madras. Zmínění misionáři navštívili také příslušníky kmene Khoikhoi v jejich příbytcích. S mnohými z nich misionáři pohovořili nad smyslem jejich pobytu ve stanici a podstatě jejich víry. Údajně se několik domorodců vyjádřilo velmi účelně a s jistou mírou důkladnosti. Při odjezdu misionáři požehnali zdejší misijní stanici [...] *Am 16. [April 1818] und den folgenden Tagen hatten wir einen angenehmen Besuch von fünf nach Ceylon und Madras bestimmten Missionaren und ihren Frauen. Sie besuchten auch in den Wohnungen der Hottentotten, und unterhielten sich mit mehreren von ihnen über den Zweck ihres Wohnens in diesem Ort und über den Grund ihres Glaubens, wobei sich einige sehr zweckmässig und gründlich äußerten. Bei ihrem Abschied empfahlen sie das Werk unseres Herrn hier in Afrika seinem Segen, und wir von unserer Seite wünschten auch ihnen Seine Unterstützung und Sein Bekenntniss zu Erfüllung ihres Auftrags unter den Nationen, zu denen sie berufen sind[...]*³⁰⁶

V nadcházejícím období byli misionáři potěšeni osvěžujícími dešti, po kterých prý lidé i dobytek toužili během uplynulých tří měsíců sucha, kdy byla úroda mizivá a ceny osiva byly

---

³⁰³ Tamtéž, s. 13.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 14.

³⁰⁶ Tamtéž.

vysoké. Zmíněný déšť byl doprovázen silným větrem ze severu. V souvislosti s tímto nespoutaným počasím byla částečně poničena budova kostela. Naštěstí se vše událo v noci, což zabránilo případným zraněním lidí a dobytka. Se spožděním se prý misionáři dozvěděli, že během této vichřice mělo mnoho lidí nehodu a ztroskotaly při ní také tři lodě u Tafelsbay. [...] *Um diese Zeit wurden wir mit einem erquickenden Regen erfreut, nach welchem sich Menschen und Vieh während einer dreimonatlichen Dürre gesehnt hatten. Da die Ernte nicht sonderlich ausgefallen war, und diese Dürre dazu kam, so war der Scheffel Korn schon auf 18 Rthlr. gestiegen, und auch jetzt noch war zu befürchten, dass die Teuerung zunehmen werde. Inzwischen hielt der Regen mitunter einige Tage an, und war zuletzt mit heftigen Nord=Stürmen verbunden. Bei dieser rauhen und ungestümen Witterung erstarrten mehrere unserer Schafe und Lämmer, und an dem alten Gebäude, in welchem wir vor diesem unsere Versammlungen gehabt hatten, stürzte der eine Giebel gänzlich zusammen. Zum Glück geschah dieses des Nachts, sonst hätten leicht Menschen und Vieh dabei beschädigt werden können. Nach her vernahmen wir, dass in diesen Stürmen drei Schiffe in der Tafelsbay und viele Menschen verunglückt sind[...]*³⁰⁷

Dne 1. června 1818 se v rámci dopoledního i odpoledního shromáždění obce vzpomínalo na synodu obnovené Jednoty bratrské, která v těchto dnech probíhala v Herrnhutu. Následujícího dne zemřela jakási sestra, která byla údajně pokřtěna v den vysvěcení kostela v Groenekloofu. Bylo jí prý 21 let. O svém odchodu byla přesvědčena již delší dobu. Věděla, že se již ze své nemoci neuzdraví. V souvislosti s blížícím se koncem se chtěla na odchod z tohoto světa řádně připravit. [...] *Am 1. Juny [1818] gedachten wir sowohl Vormittags in einer Versammlung, als auch Abends in der Versammlung der Gemeinde, des Synodus der Brüder=unität, welcher an diesem Tage in Herrnhut eröffnet werden soll, mit herzlicher Fürbitte vor unserem lieben Herrn. Am 2. [Juny 1818] ging die Schwester, welche am Tage der Einweihung unserer Kirche getauft worden ist, selig aus der Zeit in einem Alter von 21 Jahren. Schon ein halbes Jahr vor ihrem Ende war sie davon überzeugt, dass sie von ihrer Krankheit nicht wieder aufkommen werde, und dachte, von da an nur auf ihre Zubereitung zum Eingang in die ewige Freude. Ihr Glaube, dass dieses Glück um des Verdienstes Jesu willen ihr zufallen werde, erhielt bei ihrer Taufe neue Stärke, und seitdem sah sie ihrer Vollendung mit Freudigkeit entgegen[...]*³⁰⁸

V tomto čase byli misionáři zaměstnáni spolu se všemi Hotentoty prací na polích. Zároveň jim přálo také počasí. Ve zprávě je v souvislosti se zemědělskými pracemi zmíněno

---

³⁰⁷ Tamtéž, s. 14–15.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 15.

opětovné zdražení. Mnozí z řad Hotentotů tím byli uvrhnuti do ještě větší chudoby. Spolu s nimi pocítili obavy i misionáři, u kterých hledali domorodci útočiště a podporu. [...] *Um diese Zeit waren wir und alle Hottentotten, welche nur einigermaßen auf den Feldbau eingerichtet sind, mit dem Pflügen beschäftigt, wozu auch die Witterung sehr günstig war. Bis daher hatte die Teuerung zugenommen; nun aber schlug der Preis des Kornes etwas ab, doch stand er noch über 11 Rthl. Diese Umstände brachten manche unserer Hottentotten, insonderheit von der Klasse der eigentlich armen und der Kranken, in grosse Verlegenheit, und mit ihnen auch uns, bei denen sie, wie es in der Ordnung ist, Unterstützung suchen[...]*³⁰⁹

3. července 1818 obdrželi misionáři dopis od Lorda Charlese Somersseta, který byl guvernérem Kapska. Žádal je, zdali by se nepostarali o čtyři jeho přátele, kteří se na určitou dobu chtějí zdržet na základně nedaleko stanice v Groenekloofu. Misionáři odpověděli na guvernérovu prosbu s tím, že jim bude ctí a rádi se o zmíněné hosty postarají. Uprostřed měsíce června přicestoval sám guvernér spolu se svými dětmi z Kapského města. Poctil misionáře krátkou návštěvou. [...] *Am 3. July [1818] erhielten wir ein Schreiben von unserem Herrn Gouverneur, Lord Charles Somerset, worin er uns ersuchte, vier seiner Freude, die sich eine Zeitlang an der Bürgerspost aufhalten würden, mit einigen Bedürfnissen von hier aus zu versorgen, wenn solches füglich geschehen könne; worauf wir antworteten, wir würden mit Vergnügen unser Bestes hierin tun. Um die Mitte des Monats kam Seine Exzellenz mit seinen Kindern von der Capstadt hier durch, beehrte uns mit einem kurzen Besuch, und begab sich nach der grossen Post[...]*³¹⁰

Dne 17. července 1818 přišel do Groenekloofu dopis z Evropy a také dar, který jim zaslala jedna z londýnských patronek. Stalo se tak už ostatně mnohokrát, jak je ve zprávě uvedeno. Zmíněný dar sestával z oděvů. Pro chudé domorodce byl darem více než žádaným. [...] *Am 17. [July 1818] wurden wir mit Briefen aus Europa erfreut, und auch mit einem Geschenk, welches eine Wohltäterin in London, wie schon mehrmals geschehen ist, für bedürftige Hottentotten bestimmt hat. Es bestand aus Kleidungsstücken, und war um so mehr willkommen, da in der jetzigen bedrängten Zeit die Sorge sich nicht weit über die Aufbringung des ersten Bedürfnisses, der Nahrung, erstrecken kann. Auch wir dankten mit den Empfängern unserem Herrn, und beteten zu Ihm, dass sich Sein Segen dahin wenden möge, woher diese Hülfe uns zugeslossen ist. Viele kamen zu uns, um ihren Dank noch besonders abzustatten, welchen sie mit Tränen begleiteten. Eine Frau sagte bei dieser*

---

³⁰⁹ Tamtéž, s. 15–16.

³¹⁰ Tamtéž, s. 16.

*Gelegenheit: „Ich bin der Liebe nicht wert, die an mit bewiesen wird!“ [...]*³¹¹

V posledních dnech měsíce července a prvních dnech měsíce srpna vysázeli misionáři s mnohými Hotentoty nové stromy. Na pozemku, který se nacházel nedaleko domovů, osadníci zasadili 1400 topolů. Taktéž vysázeli okolo 60 dubů na dvoře v obci Groenekloof. Tyto stromy jim byly pro tento účel darovány jedním nejmenovaným přítelem. [...] *In den letzten Tagen des July und den ersten des August [1818] waren wir mit mehrern Hottentotten an der Arbeit zu einer Holz=Anpflanzung. Es wurde nämlich ein Stück Land nicht weit von unseren Wohnungen mit vierzehnhundert Pappeln besetzt, und auf unserem Hofraume wurden gegen sechzig Eichbäume angepflanzt, welche uns ein unbekannter Freund bei Stellenbosch zu diesem Zweck geschenkt hatte [...]*³¹²

8. srpna 1818 obdržela jedna z rodin povolení ke zdejšímu pobytu. Když se zeptali otce rodiny, proč zde chce zůstat, odvětil, že chce v Groenekloofu žít, aby se naučil více, mohl naslouchat Slovu Božím a zmenšily se tím jeho hříchy a vinou obtěžkané svědomí. Dále se ho zeptali, zdali si je vědom, že je hříšníkem. Na tuto otázku prý odpověděl, že si toho je vědom a cítí se být velkým hříšníkem. Údajně se chce stát jiným člověkem, pokud je to tedy možné. [...] *Am 8. [August 1818] erhielt eine Familie Erlaubniss, hier zu wohnen. Als der Mann gefragt wurde, warum er hier zu bleiben wüschte? Erwiederte er: um so viel aus Gotter Wort zu lernen, dass seine Sündenschuld verkleinert würde. Ob er denn wisse, dass er ein Sünder sei? Ja, er sei ein grosser Sünder; und dieses habe ihn hierher getrieben; denn er möchte gern ein anderer Mensch werden, wenn es möglich sei [...]*³¹³

Dne 20. srpna 1818 odcestovala pětice žen, která zde pobývala od poloviny měsíce července, zpátky od Kapského města. Zmíněné ženy obstarávaly hlavně praní prádla pro guvernéra a jeho rodinu, která pobývala na letním bytě nedaleko Groenekloofu. Přestože byly zmíněné ženy muslimkami, přihlíželi některé z nich našim bohoslužbám. Islám byl vážným nebezpečím pro zdejší oblast a rozšířen byl hlavně mezi černými otroky v Kapkém městě. Misionáři v hlášení však uvádějí, že byli s jejich chováním spokojeni. 22. srpna se vrátil do Kapského města také sám guvernér se svou rodinou z tzv. velké základny³¹⁴. [...] *Am 20. [August 1818] reiseten die fünf Mägde, welche seit der Mitte July [1818] hier gewesen sind, und das Waschen und Platten der Wäsche des Gouverneurs und seiner Familie besorgt haben, nach de Capstadt zurück. Obgleich der mohamedanischen Religion zugetan, gewannen doch*

³¹¹ Tamtéž, s. 16–17.

³¹² Tamtéž, s. 17.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ V prameni je zmíněna mimo velkou základnu, tzv. Grosse Post/ Bürgerpost, ještě tzv. Kleine Post. Tou je myšlen Groenekloof, který sloužil od roku 1701 jako vojensko-hospodářská základna Holanďanů. Srov. http://www.westerncape.gov.za/text/2006/2/moravian_heritage_in_sa.pdf; s. 4, staženo 4. 4. 2013.

*einige von ihnen so viel über sich selbst, dass sie einmal einer Predigt beiwohnten. Mit ihrem Benehmen konnten wir übrigens ganz zufrieden sein. Am 22. [August 1818] kehrte auch der Herr Gouverneur mit seiner Familie von der grossen Post nach der Stadt zurück[...]*³¹⁵

V měsíci září zaznamenali misionáři silné deště, které poškodily průčelí kostela. Požádali zednického mistra pana Fischera, který kostel stavěl, zdali by nepřijel do Groenekloofu z Kapkého města, a na kostel se nepodíval. Zmíněný pan Fischer přicestoval uprostřed měsíce a vše si pozorně prohlédl. Ujistil misionáře, že se vše nechá opravit a po poškození nezbyde ani stopy. Dopřítště jim také dal několik odborných rad. Doprovod mu dělali dva muži. Prvním ze společníků byl pan Melville a druhým pak jeden misionář z Cejlonu. Oba dva přijeli do Kapského města za odpočinkem. Pro misionáře to byla milá návštěva. [...] *Da durch die lang anhaltenden und starken Regengüsse die Tümsche an einem Giebel unseres Kirchgebäudes Schaden gelitten hatte, und es auch schien, als sei der Giebel selbst etwas gewichen; so veranlassten wir den Mauermeister, Herrn Fischer, welcher den Bau besorgt hatte, aus der Capstadt hierher zu einer Besichtigung zu kommen. Demnach fand er sich um die Mitte dieses Monats auf einige Tage bei uns ein, und nachdem er sich alles gründlich angesehen hatte, versicherte er uns, es sei keine Spur zu finden, dass sich der Giebel gesenkt habe; und wegen der wirklichen Beschädigungen erteilte er uns guten Rat. In seiner Gesellschaft befand sich auch Herr Mellville und ein Missionar von Ceylon, welcher sich zu seiner Erholung dermalen in der Capstadt aufhält. Dieser Besuch war uns sehr angenehm, so wie ein anderer von einem Herrn, der sich mit seiner Frau auf der grossen Post aufhält[...]*³¹⁶

Brzy na to je počtil návštěvou také jeden manželský pár. Oba manželé měli údajně velký zájem o šíření myšlenek církve. V této věci se angažovali v Bengálsku, odkud také přicestovali. Zmíněný pán sloužil v Bengálsku jako major. Misijní stanici Groenekloof obdarovali úctyhodnou finanční částkou. [...] *Er und sie zeigten besonders Teilnehmen an allen, was die Sache unseres Herrn und die Ausbreitung Seines Reichs betrifft, und sie sind in der Hinsicht in Bengalen, wo er als Major im Dienst steht, sehr tätig. Unsere Armen=kasse, die jetzt so viel zu bestreiten hat, erhielt bei dieser Gelegenheit einen achtungswerten Zufluss[...]*³¹⁷

Taktéž zmíněný pan Melvill, společník zednického mistra pana Fischera, si vzpomněl ihned po svém příjezdu do Kapského města na podporu chudých tím, že misionářům poslal

---

³¹⁵ Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818, s. 18.

³¹⁶ Tamtéž, s. 19–20.

³¹⁷ Tamtéž, s. 20.

jeden pytel rýže. Misionáři z toho podělili nejpotřebnější. Každý obdarovaný se za dar cítil být náležitě vděčný. [...] *Auch Herr Melville war bald nach seiner Rückkehr in die Capstadt auf die Unterstützung unserer Armen bedacht, indem er uns einen Sack Reis für sie zuschickte. Wir teilten sogleich einiges davon den Bedürftigen aus, und jeder freute sich dankbar über die erhaltene Gabe, und wünschte dem Geber den Segen Gotte dafür[...]*³¹⁸

Popisem těchto událostí končí také hlášení z misijní stanice Groenekloof. Misionáři uvádějí, že svěřují misijní dílo zúčastněným čtenářům k zamyšlení a na památku našeho Pána. Zprávu vypracovali společnými silami bratři Johann Gottlieb Bonatz, Johann Michael Peterleitner a Johann Georg Fridrich Stein.³¹⁹

---

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Tamtéž.

5 ZÁVĚR

Na počátku 19. století dochází k převzetí vlády v oblasti Kapska Velkou Británií. Deník, který se zachoval z průzkumné cesty bratrů Bonatze a Küstera nám přibližuje situaci, v které se misie nacházela okolo roku 1808. Tehdy se politická situace v jižní Africe stabilizovala, a místní správní úřady byly příznivě nakloněny tomu, aby se rozšířily myšlenky obnovené Jednoty bratrské do nové oblasti na sever od Kapského města.

Bližší informace týkající se osobního života misionářů najdeme v deníku z cesty do Groenekloofu jen zřídka. Vše je popisováno a zaznamenáno sice do podrobností, ale koncipováno s jasným úmyslem podat oficiální zprávu určenou zrakům britského guvernéra a vedení bratrského sboru. Misionáři popisují s přesností, s jakými osobami přišli během cesty do styku, kudy projížděli, kde přenocovali a vypřáhli své voly, a v kolik hodin se odebrali ke spánku. Deník je informačním zdrojem jak k místní topografii, tak i k poznání kulturně-sociálních a náboženských poměrů tehdejší provincie Kapsko, a přiblížení životního stylu místního domorodého etnika. Můžeme tak získat základní představu o kmeni Khoikhoi, s nímž se snažili misionáři již od počátku vzniku misie v první polovině 18. století navázat kontakt. Nutno říci, že byli v tomto snažení úspěšní. Stěžejní část zprávy pak představuje popis místa zvaného Grünekloof/ Groenekloof, které měli misionáři posoudit jakožto místo vhodné pro vznik nové misijní stanice. Stanice vznikla ještě téhož roku 1808 a jejím hlavním úkolem bylo vytvořit styčný bod v boji proti islámu. V místě, kde vznikla zmíněné stanice, se už od počátku 18. století nacházela holandská vojenská, ale i zemědělská základna, označovaná jako „die Kleine Post“.

Životopisy jsou zajímavým, leč dosti problematickým pramenem. Z toho důvodu, že byly určeny k hromadnému předčítání, nejsou v mnoha případech zachovány ve své původní verzi. Při oficiálním přepisu byly mnohdy vynechány nehodící se pasáže, aby se tak pro další generace zachovaly jen ty informace, které se měly z věroučných důvodů zachovat. Oba zmíněné životopisy, které jsem zkoumala, jsou dochovány v rukopisné podobě, psané velmi úhledně v němčině novogotickou kurzivou. Jde však o oficiální přepisy. Liší se od sebe navzájem nejen rozsahem, ale především mírou autobiografičnosti. Bonatzův životopis byl zaznamenán těsně před jeho smrtí jiným ze spolubratrů ve víře. Pravděpodobně šlo o bratra Lemmerze³²⁰, který je zmiňován v životopise samém, jakožto osoba, která při něm stála

---

³²⁰ Johannes Lemmerz – narodil se 6. srpna 1784 v in Alzey (Unter-Pfalz). Povoláním byl punčochář. V Africe působil mezi lety 1815 až 1846. Nejprve pracoval v Gnadenthalu 1816–1820, dále v Enonu 1821–1824. Po

v závěru jeho nemoci. Oproti tomu Küsterův životopis nám prozrazuje o životě zmíněného misionáře mnohem více. Nutné je poznamenat, že ho psal Küster sám. V čem jsou si tedy zmíněné životopisy podobné a v čem se zásadně odlišují? Jistou zajímavostí je samotný písemný projev, který prostupuje oba dva texty. Ochránovští bratři si pro svoji potřebu vyvinuli zvláštní bratrský jazyk, který prostupuje zmíněné prameny. Podobně jsou také životopisy dějově vystavěné. Chronologicky začínají dětstvím obou misionářů, zahrnují zmínku o jejich původu, mládí, uveden je i důvod jejich zájmu o misijní činnost. Celý pramen směřuje přirozeně k jejich misijnímu působení v africké divočině, jakožto k přirozenému vyústění snah obou členů obnovené Jednoty bratrské, a končí samozřejmě smrtí obou misionářů. Z pramenů se také dovídáme, že zmínění misionáři pocházeli z dosti odlišného prostředí. Zatímco Bonatz byl od útlého dětství vychováván v rodině stoupců Ochránovské církve, v které se každou neděli diskutovalo živě o věroučných otázkách a byly předcítány životopisy důležitých členů obnovené Jednoty bratrské, Küster pocházel z prostředí zcela odlišného. Jako syn vojáka sloužícího v saské armádě, prošel také on sám vojenskou výchovou. Do jaké míry ho zkušenost s vojenským prostředím poznamenala, je hodné posouzení. Cestu k Ochránovským bratřím si našel zcela sám, jak ostatně v životopise samém uvádí.

Prameny, které jsem se pokusila v práci analyzovat, jsou zakončeny rozbohem hlášení z osady Groenekloof z roku 1818. Vedle zcela běžných liturgických obřadů (bohoslužeb, křtů), kterým je věnován velký prostor, jsou zmíněny i nejrůznější slavnosti a sváteční události. Vedle vysvěcení kostela, což se stalo bezpochyby hlavní událostí roku 1818, se misionáři zmiňují o nejrůznějších návštěvách a jejich darech ve prospěch stanice. V neposlední řadě jsou zmíněny i záležitosti spjaté s obecním hospodařením. Zmíněné informace se neustále prolínají a jsou doplňovány rozmluvami s domorodci, kteří jsou líčeni jako velmi poslušní a pracovití jedinci, jež mají o práci misionářů velký zájem. Z pramene není však možné zjistit více o životě příslušníků kmene Khoikhoi, ani o správních

---

dvouletém pobytě v Evropě 1824–1826 byl přijat v Gnadenthalu za člena tzv. Helfer-Conferenz 1826–1828. Podílel se na založení nové misijní stanice Silo, kde šířil evangelium mezi lety 1829–1930. Ve stanici Enon byl posléze hospitalizován kvůli onemocnění mezi lety 1830–1832. Následující léta 1832–1839 strávil v Groenekloofu – od roku 1836 byl představeným této misijní stanice. V roce 1839 získal vrchní velení v Gnadenthalu, poté se stal představeným v Enonu (1839–1842), 1842–1846 představeným ve stanici Silo. Kvůli onemocnění své paní Agnes, roz. Jenke, se kterou se oženil 26. března 1816 v Gnadenthalu, se vrací 1846 do Evropy, kde také posléze umírá 6. května 1855 v Kleinwelce. Přežil tak svou manželku, která zemřela v Kleinwelce o čtyři roky dříve – 11. února 1851. Srov.

http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de; sešit 11, s. 24, staženo 22. 3. 2013.

Postavou misionáře Lemmerze se také zabýval LEDDERHOSE, Karl Friedrich, *Johannes Lemmerz*. Ein südafrikanisches Missionsbild aus der Brüdergemeine, Für Alt und Jung, Basel 1862.

záležitostech a případných tamních misijních orgánech. K tomu však ani tyto prameny neměly primárně sloužit.

Prostřednictvím životopisů, hlášení z misijních stanic ve formě zpráv, které navazují na osadní deníky, a cestovních deníků určujeme mimo jiné, jakým způsobem obec redakčně spolupracovala. Porovnáním několika variant téhož pramene pak můžeme zjistit, v jaké podobě šel materiál do tisku a nakolik se liší od původní rukopisné verze. Takovéto porovnání však vyžaduje delší a důkladnější studium zmíněných pramenů.

Diplomovou práci je třeba vnímat jako počáteční sondu do problematiky misijní činnosti obnovené Jednoty bratrské v oblasti pozdějšího západního Kapska. Pro bližší poznání pramenů je třeba dalšího studia. Ráda bych tak v tématu pokračovala v případné disertační práci. Soustředit bych se chtěla na okruh misionářů, kteří ve zmíněné misii působili spolu s bratry Bonatzem a Küsterem. Konkrétně jde o bratra Marsvelda, Schwinna, Kühnela, Kohrhammera, Schmidta (Johanna Heinricha Schmidta, nikoli Georga Schmidta), Lemmerze, Peterleitnera, Hallbecka, Steina a mnoho dalších.

Zvláštní pozornost bych chtěla i nadále věnovat misijní stanici Groenekloof. Rekonstruovat bych chtěla na základě zmíněných pramenů každodenní život misionářů, jejich vzájemnou komunikaci, územní a duchovní růst misijní stanice v prvních dvaceti letech jejího působení (ca. 1808–1825/30). Více bych se chtěla zaměřit na organizační strukturu církve se zvláštním zřetelem na organizaci moravanů v Kapsku. Zmíněno by mělo být i zakládání dalších misijních stanic v oblasti Západního Kapska (1823 Hemel en Aarde, 1824 Elim atd.).

V neposlední řadě bych chtěla zaměřit pozornost více i na tamní domorodé etnikum (kmen Khoikhoi) a vzájemné ovlivňování zmíněných domorodců a misionářů (jazykové, kulturní, náboženské) v delším časovém úseku.

6 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

Níže uvedené prameny jsou, pokud není uvedeno jinak, dochovány v archivu obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu (ABU – Archiv der Brüderunität in Herrnhut/ Unitätsarchiv der Brüdergemeine Herrnhut³²¹).

Rukopisy:

BONATZ, Johann Gottlieb, *Lebenslauf*, 1773–1827, ABU, Sign. R.22.37.7.

Diarium von einer Rocognoscirungs=reise von Gnadenthal nach grünen Kloof auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung, r. 1808, ABU, Reise-Diaria (1798–1886) – in Afrika, Sign. R.15.Ma.13c.

KÜSTER, Johann Adolf, *Lebenslauf*, 1775–1833, ABU, Sign. R.22.40.19.

Reise Diarium Küsters von Herrnhut nach Gnadenthal auf dem Vorgebirge der guten Hoffnung, r. 1806, ABU, Reise-Diaria (1798–1886) – nach Afrika, Sign. R.15.Ma.13a.

Reisediarium des Brüder Bonatz vom Caap der guten Hoffnung bis Herrnhut und der Oberlausitz, r. 1822, ABU, Reise-Diaria (1798–1886) – von Afrika, Sign. R.15.Ma.13b.

Tisky:

Bericht von der Reise des Br. Johann Gottlieb Bonatz von Gruenekloof in Südafrika nach Herrnhut im Jahr 1822. In: ABU, NBG 1823, Heft 2, s. 217–223.

Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818. In: NBG 1820, Heft 1, Christoph Ernst Genft, Gnadau 1820, s. 5–20.

---

³²¹ Unitätsarchiv der Brüdergemeine Herrnhut – ústřední archiv obnovené Jednoty bratrské v Herrnhutu byl zřízen na základě generální synody v roce 1764. Srov. PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*, s. 54; V květnu roku 1945 byl archiv poničen během požáru Herrnhutu, při kterém byla zničena také značná část materiálu. Srov. KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině*, s. 16.

Missionsblatt aus der Brüdergemeine, 1-12, 1837–1848, ABU, NB.IX.17.

Reise-Diaria (1798–1886), *Reisebericht von Gruenekloof nach Herrnhut*, 1822. In: LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*. Eine kommentierte Anthologie Herrnhutischer Missionberichte von den Rändern der Welt am Beginn des 19. Jahrhunderts, Hildesheim – Zürich – New York 2009, s. 333–338.

Internetové zdroje:

- 1) Universität Leipzig – Institut für Afrikanistik – seznam pramenů, misionářů, misijních stanic v jižní Africe:
http://www.uni-leipzig.de/~afrika/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=ulpa%2Fulpa-missionsarchiv&Itemid=179&lang=de;
staženo 22. 3. 2013.
- 2) Google Books – *Bericht von Grünekloof in Süd=afrika vom Januar bis September 1818*. In: NBG 1820, Heft 1, Christoph Ernst Genft, Gnadau 1820, s. 5–20.
http://books.google.cz/books?id=SVQYAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false;
staženo 25. 3. 2013.
- 3) Unitas fratrum. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine (Verein für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine, Herrnhut) – rejstřík odborných studií k jižní Africe:
http://www.unitas-fratrum.de/UNITAS_FRATRUM_-_Register.pdf;
staženo 2. 4. 2013.
- 4) Moravian heritage in the Western Cape – misijní stanice a důležité historické mezníky:
http://www.westerncape.gov.za/text/2006/2/moravian_heritage_in_sa.pdf;
staženo 4. 4. 2013.
- 5) Doprovodný obrazový materiál:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kapsko>;
staženo 16. 4. 2013.
- 6) Jbulletin – Internetový časopis Jednoty bratrské, č. 6, s. 1–4.
http://www.jbcr.info/upload/files/jbulletin/Jbulletin_6.pdf; staženo 19. 4. 2013.
- 7) Herrnhuter Missionshilfe:

http://www.herrnhuter-missionshilfe.de/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=69;

staženo 19. 4. 2013.

- 8) Herrnhuter Brüdergemeine in Südafrika (MCSA):

<http://www.ems-online.org/partnerschaft/laenderbeziehungen/afrika/partner-in-suedafrika/>;

staženo 19. 4. 2013.

- 9) Unitas fratrum – The Moravian Unity of the world wide Moravian Church:

<http://www.unitasfratrum.org/index.php/mission-agency-websites/>;

staženo 19. 4. 2013.

Literatura

BALIE, Isaak. *Georg Schmidt, jak je hodnocen dnes*, Sborník V. Konference Moravian, Suchdol nad Odrou 2009, s. 11–13.

BALIE, Isaak. *Moravská církev v jižní Africe*, Sborník V. Konference Moravian, Suchdol nad Odrou 2009, s. 13–16.

BARTH, Christian Gottlob. *The Moravians*, London [rok ?].

BARTOŠ, F. M., *Komenský a Zinzendorf*, RS 1929.

BECK, Hartmut. *Brüder in vielen Völkern. 250 Jahre Mission der Brüdergemeine*, Erlangen 1981.

BEYRUETHER, Erich. *Der junge Zinzendorf*, Marburg a.d. Lahn 1957, 2. Auflage.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, Ekumenická rada církví ČSR, Stuttgart 1984.

BÖHMISCH, Monika. *Von Böhmisch Rixdorf zu Rixdorf*. Phasen aus der Siedlungsgeschichte des Böhmischen Dorfes, In: *Das Böhmische Dorf in Berlin-Neukölln 1737–1987, Dem Kelch zuliebe Exulant*, hrsg. von Werner Korthaase, Berlin 1987, s. 131–148.

BOST, Ami. *History of the Moravians*, London 1862.

BREDEKAMP, Henry – ROSS, Robert (eds). *Missions and Christianity in South African History*, Johannesburg 1987.

COMAROFF, John – COMAROFF, Jean. *Of Revelation and Revolution: Christianity, Colonialism and Consciousness in South Africa*, Chicago 1991.

CREWS, C. Daniel. *Moravian Meanings*. Archiv der Brüder-Unität in Winston–Salem (Severní Karolína) 1992.

ČAPEK, Jan Blahoslav. *Daniel Arnošt Jablonský, kulturní a politický pokračovatel Komenského*, Archiv Jana Amose Komenského 19, 1960, s. 102–117.

ČAPEK, Vladimír. *Historie Bible*, Praha 1990.

ELBOURNE, Elizabeth. *Blood Ground: Colonialism, Missions and the Contest for the Christianity in the Cape Colony and Britain, 1799–1853*, Montreal 2002.

ELPHICK, Richard – DAVENPORT, Rodney (eds.). *Christianity of South Africa: A Political, Social and Cultural History*, Cape Town 1997.

HAHN, Hans-Christoph – REICHEL, Hellmut. *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder. Quellen zur Geschichte der Brüder Unität von 1722 bis 1760*, Hamburg 1977.

HAMILTON, J. Taylor – HAMILTON, Kenneth G. *History of the Moravian church. The Renewed Unitas fratrum 1722–1957*, 2. vyd., Bethlehem 1983.

HAMILTON, Majida. *Mission im kolonialen Umfeld. Deutsche protestantische Missionsgesellschaften in Deutsch-Ostafrika*. Göttingen 2009.

Herrnhuter Gesangbuch. Christliches Gesang-Buch der Evangelischen Brüder-Gemeinen von 1735 zum drittenmal aufgelegt und durchaus revidirt. Anhang 1-XII, hg. von Erich Beyreuther, Gerhard Meyer, Hildesheim 1981.

HICKEL, Helmut. *Sammlung und Sendung. Die Brüdergemeine gestern und heute*, Berlin 1969.

HORST, Han van der. *Dějiny Nizozemska*, Praha:NLN 2005.

HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985.

HULEC, Otakar. *Dějiny jižní Afriky*, Praha: NLN 1997.

CHRISTIAN, Gregor. *Gesangbuch zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen*. Barby 1778.

KEEGAN, Timothy. *Moravians in the Eastern Cape (1828–1928)*. Four Accounts of Moravian Mission Work on the Eastern Cape Frontier, Cape Town 2004.

KIRCHHOFF, Tilo. *Zum Briefcorpus Christian David*, Diplomarbeit, Leipzig 1994. (Universität Leipzig, Theol. Fakultät)

KLUG, Steffen. *Christian David (1692–1751)*. Ein Forschungsbericht, Diplomarbeit, Leipzig 1993. (Universität Leipzig, Theol. Fakultät)

KRÜGER, Bernhard. *Die Brüdermission in Südafrika-West während des Burenkrieges 1899–1902*, In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 25–52.

KRÜGER, Bernhard. *The Pear Three Blossoms: A History of the Moravian Mission Stations in South Africa, 1737–1869*, Gnadenthal 1966.

KRÜGER, Bernhard – SCHABERG, P. W., *The Pear Three Bears Fruit: A History of the Moravian Church in South Africa, Western Cape Province, 1869–1980*, Gnadenthal 1984.

KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Building a new identity: the first decades of existence of the Moravian Church*, in: *Menschen - Handlungen - Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice (Jihočeská univerzita) 2001, s. 407–422.

KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Herrnhut-Ochranov a tradice staré Jednoty bratrské*, Husitský Tábor 13, 2002, s. 169–183.

KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Ideální město v divočině. Misijní projekty Tovaryšstva Ježíšova a obnovené Jednoty bratrské v koloniální Americe*, Praha: NLN 2007.

KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Vyprávění otců a dědů. Obnovení Jednoty bratrské ve světle ochranovských pramenů*, in: *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a*

náboženskou tolerancí, Ústí nad Labem (Albis International) 2007, s. 289–309.

KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.–18. století*, Brno 2001.

LASCH, Alexander (Hg.). *Mein Herz blieb in Afrika*. Eine kommentierte Anthologie Herrnhutischer Missionberichte von den Rändern der Welt am Beginn des 19. Jahrhunderts, Hildesheim – Zürich – New York 2009.

LEDDERHOSE, Karl Friedrich, *Johannes Lemmerz*. Ein südafrikanisches Missionsbild aus der Brüdergemeinde, Für Alt und Jung, Basel 1862.

LINDER, Lucas, *Alphabetisches Verzeichnis der Missionare der Brüdergemeinde von 1732–1852*, Herrnhut 1863.

LOESCHE, Georg. *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, JGPÖ 42 až 44, 1923.

MAYLAM, Paul. *A History of the African People of South Africa: From the Early Iron Age to the 1970s*, Cape Town 1986.

METTELE, Gisela. *Weltbürgertum oder Gottesreich*. Die Herrnhuter Brüdergemeinde als globale Gemeinschaft 1727–1857, Göttingen 2009.

MIKULEC, Jiří. *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, Praha 1992.

MORGAN, Kenneth Owen a kol. *Dějiny Británie*. Praha: NLN 1999.

MOTEL, Manfred. *Zum Böhmischem Dorf in Berlin-Neukölln (Rixdorf)*, In: Das Böhmisches Dorf in Berlin-Neukölln 1737–1987, Dem Kelch zuliebe Exulant, hrsg. von Werner Korthaase, Berlin 1987, s. 11–24.

MÜLLER, Josef Theodor. *Das Ältestenamnt in der erneuerten Brüderkirche*. In: ZBG, I. Jg., Herrnhut 1907.

MÜLLER, Josef Theodor. *O souvislosti církve bratrské se starou Jednotou Bratří českých*,

ČČM 1885.

MÜLLER, Josef Theodor. *Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche*, Leipzig 1900.

NIELSEN, W. Sigurd. *The Blossom of the Pear Tree Bears Fruit: A History of the Moravian Church, Eastern Province in South Africa*, Port Shepstone 1999.

PEUCKER, Paul. *Herrnhuter Wörterbuch*. Klein Lexikon von brüderischen Begriffen, Herrnhut Unitätsarchiv 2000.

Du PLESSIS, Johannes. *A History of Christian Missions in South Africa*, London 1911.

PODMORE, Colin. *The Moravian church in England 1728–1760*, Oxford 1998.

PYTR, Martin. *Otázky možného příbuzenství Christiana Davida (nar. 1692) a Andrease Grossmanna (nar. 1704)*. In: Sborník V. konference Moravian, Suchdol nad Odrou 2009, s. 77–80.

RANK, Josef. *Nový slovník kapesní jazyka českého i německého*, Díl II. – německo-český, Praha 1892.

ŘIČAN, Gustav Adolf. *Moravští bratři ze Suchdolu*, Suchdol nad Odrou 1992.

SCHABERG, Paul Willibald, *Die finanzielle Verselbständigung von Südafrika-West*. In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 72–96.

SCHABERG, Paul Willibald. *Die Herrnhuter Mission und die Broederkerk in Südafrika-West während des Zweiten Weltkrieges und danach (1939–1949)*, In: *Unitas Fratrum* 12, Herrnhut 1982, s. 20–32.

SCHABERG, Paul Willibald, *Herrnhuter Kirchbau in Südafrika-West*. In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 53–71.

SCHAPER, I., *The Khoisan people of South Africa*, London 1930/ 1951.

SCHILLER, Jindřich. *Jednota bratrská. Její učení a řád*, Praha 1921.

SCHLESINGER, Walter (Hg). *Handbuch der historischen Stätten Deutschlands*. Achter Band, Sachsen. Stuttgart 1965.

SCHÜZ, Martin. *Die Funktion der Herrnhuter Mission im Vergleich mit anderen Missionen in Südafrika*. In: *Unitas Fratrum* 31, 1992, s. 49–57.

SCHÜTZ, Martin. *Die Herrnhuter Mission in Südafrika-West am Ende des 19. Jahrhunderts*, In: *Unitas Fratrum* 5, Herrnhut 1979, s. 3–24.

SIEBENSCHNEIDER, Hugo a kol. *Velký německo-český slovník*, Díl I–IV, Voznice: Leda 2006.

SKALSKÝ, G. A., *Z dějin české emigrace XVIII. století*, I. Chotěboř 1911.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*, Praha 2004.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Christian David. Zakladatel obnovené Jednoty bratrské*, Suchdol nad Odrou 2012.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století*, Praha 2009.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Matouš Stach: 1711 – 1787, grónský misionář, exulant z Mankovic*, Suchdol nad Odrou 2012.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech*, Praha 2005.

ŠTOVÍČEK, Ivan. *Ediční teorie a metodika*, Praha 2008.

UTTENDÖRFER, Otto. *Alt Herrnhut. Wirtschaftsgeschichte und Religionssoziologie Herrnhuts während seiner ersten zwanzig Jahre (1722–1742)*, Herrnhut 1925.

VOLF, Josef. *Běhy života zemřelých Bratří a Sester v Rixdorfě v letech 1760–1769*. In: Naše zahraničí, Praha 1921, s. 147n., 222n.

WANZLIK, Johannes. *Die Kirche im Dorf – die böhmisch–lutherische Betlehemsgemeinde in Deutsch-Rixdorf*, In: Immer wieder Fremde. Kirchengeschichte zwischen Herrschaftstreue, Glaubensanspruch und Menschlichkeit. Hrsg. Ursula Bach und Dorothea Kolland im Auftrag des Kirchenkreises Neukölln und Bezirksamtes Neukölln 1994.

WEINLICK, John R., *Hrabě Zinzendorf*, Jindřichův Hradec 2000.

WINTER, Eduard. *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. u. 18. Jahrhundert*, Berlin 1955.

WOLLSTADT, Hans-Joachim. *Geordnetes Dienen in der christlichen Gemeinde dargestellt an den Lebensformen der Herrnhuter Brüdergemeine in ihren Anfängen*, Göttingen 1966.

ZIMÁK, Alexandr. *Jihoafriická republika*, Praha 2003.